

Ingen jenter på skolen her er “ horer ”

– en studie av forebyggende arbeid blant ungdom.

Hannah Helseth

Høsten 2005

Master i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Universitetet i Oslo

Forord

Jeg vil gjerne takke informantene mine som har gjort denne oppgaven mulig. De har satt av tid og kommentert analysen underveis.

Deretter vil jeg rette en takk til professor Karin Widerberg som har vært min veileder og loset meg vel i havn med prosjektet fra begynnelse til slutt med gode råd og oppmuntrende ord.

Det har vært en spennende og slitsom prosess å komme frem til det endelige resultatet og jeg har hatt flere som har hjulpet meg. Kristin Engh Førde, Mina Nærland, Gunnar Thorenfeldt og Nikolai R Handeland har lest og kommentert utkast. Og en spesiell takk til min kjære mamma, Else Foss, for støtte og hjelp når det virkelig gjaldt. Oppgaven har blitt betraktelig mer leservennlig med deres hjelp.

Hannah Helseth, oktober 2005

Sammendrag:

I de siste årene har det vært et økende fokus på mobbing i skolen fra ulike offentlige instanser, men det har vært lite oppmerksomhet rettet mot lignende å forhindre seksuell trakassering. *!sett grenser* er en av få kampanjer mot seksuell trakassering blant ungdom. Kampanjen er utgangspunktet for denne studien. Mitt utgangspunkt er at seksuell trakassering er et onde i seg selv og er uønsket i samfunnet. Samtidig håper jeg min studie vil være med til å bidra til å utvikle metoder til å forhindre seksuell trakassering blant ungdom. I oppgaven har jeg undersøkt hvilke forestillinger om kjønnsrett og metoder for endring som ligger til grunn for forebyggende arbeid mot seksuell trakassering blant ungdom. Datamaterialet i oppgaven er hentet fra kvalitative forskningsintervju med kursledere som var med å starte kampanjen og intervju med jenter som har deltatt på kurs.

Den teoretiske rammen for oppgaven er begrepene sosial endring og kjønnsrett. En studie av kampanjen *!sett grenser* endringsarbeid krever en teori som kan forklare fenomenet og åpner for endring. Feministisk teori og forskning har vist hvordan kvinner blir underordnet i samfunnet, men det finnes få teorier som beskriver endringspotensiale. Flere radikalfeministiske teorier har problemer med å beskrive endring. Den tyske sosiologen Frigga Haug minnearbeidsmetode er ett av unntakene. Jeg ser endringsarbeid til *!sett grenser* sammenheng med hennes teori om kroppens sosialisering.

For å beskrive og forstå kjønnsrett anvender jeg Beverley Skeggs' videreutvikling av Pierre Bourdieus kapitalbegrep for å forstå sammenheng mellom kjønn, seksualitet og klasse. Ifølge Skeggs kan femininitet forstås som del av den symbolske kapitalen som anvendes i ulike felt. Skeggs understreker at feminin kapital bare kan gi relasjonell makt

Intervjuene med kurslederne viser at de forstår seksuell trakassering som et uttrykk for menns makt over kvinner. Samtidig er det ikke så lett å bruke kjønnsrett i sammenheng med makt: Hva med de stille og usikre guttene? Hva med de jentene som gir hverandre seksuelle stigma som "billig"? Siden kursene la opp til en diskusjon om kjønn, makt og seksualitet ble forestillingen om kjønnsrett utfordret. Intervjuet med kursjentene handlet om seksuell trakassering i deres liv, om hva de syntes om kurset og om de hadde blitt bedre grensesettere etter kurset. De kunne fortelle om gutter som slo dem på rompa og hva som skal til for at en jente blir "billig".

I arbeidet mot seksuell trakassering er det ingen selvfølge å legge en kjønnsrettsforståelse til grunn. Jeg leste funnene mine opp imot Likestillingssenterets håndbok: "Ungdom, film og kjønn – håndbok for lærere om likestilling" (2004) for å gjøre

tydelig forskjeller i arbeidsmetoder. Maktrelasjonen mellom kjønnene blir ikke problematisert i håndboken. Dermed tenderer den mot å konservere maktrelasjonen mellom kjønnene.

Jeg vil hevde med bakgrunn i teori og empiri at forebyggende arbeid mot seksuell trakassering må basere seg på en fleksibel teori om kjønnsmakt. Det vil si en teori som anvender en strukturell kroppsliggjort maktforståelse, men som åpner for endring.

Innholdsfortegnelse:

1. Stopp seksuell trakassering - men hvordan?	s. 8
1.0 Innledning	s. 8
1.1 Den allmenne forståelsen av seksuell trakassering	s. 9
1.1.1 Seksuell trakassering som begrep	s. 9
1.1.2 Konkrete uttrykk for seksuell trakassering	s. 10
1.1.3 Kvantitative studier av seksuell trakassering blant ungdom	s. 11
1.1.4 Problemer med kvantitative undersøkelser	s. 11
1.1.5 Konsekvenser av seksuell trakassering	s. 12
1.2 Forskjell mellom Norge og Sverige	s. 13
1.2.1 Mobbing eller kjønnsrelatert mobbing?	s. 13
1.3 Teoretiske perspektiver på seksuell trakassering	s. 15
1.3.1 Kjønn, politikk og vitenskap	s. 16
1.3.2 Sex er makt, makt er sex	s. 17
1.3.3 Kritikk av radikalfeminismen	s. 18
1.3.4 Seksuell trakassering og seksualitet	s. 20
1.3.5 Seksuell trakassering og sosialbakgrunn	s. 21
1.4 Problemstilling	s. 22
1.5 Metodisk fremgangsmåte	s. 23
1.5.1 Informantene	s. 24
1.5.2 Min relasjon til informantene	s. 24
1.5.3 Nærhet og distanse – minnearbeid	s. 25
1.5.4 Intervjuene	s. 25
1.5.5 Forskningsetiske utfordringer	s. 26
1. 6 Oppgavens fremdrift	s. 27
2. Kjønnsmakt uten sosial endring?	s. 28
2.0 Innledning	s. 28
2.1 Kjønnsmakt?	s. 29
2.2 Teorier om kjønnsmakt	s. 30
2.2.1 Patriarkatet	s. 30
2.2.2 Genussystemet	s. 31
2.2.3 Seksualitet er for feminismen, det arbeid er for Marx	s. 31
2.2.4 Husarbeidsfordelingen er avgjørende	s. 32
2.3 Struktur og endring	s. 33
2.3.1 Frigga Haugs endringsarbeid	s. 33
2.3.2 Feministisk anvendelse av Bourdieu	s. 34
2.3.3 Bourdieus begreper om felt, habitus og ulike kapitalformer	s. 35
2.3.4 Det sosiale felt	s. 35
2.3.5 Kapital	s. 36
2.3.6 Kjønn som symbolsk kapital	s. 36
2.3.7 Habitus – bringer kroppen tilbake	s. 37
2.4 Seksuell trakassering som relasjonelt fenomen	s. 37

3. Jentekamp mot klåfingra gutter	s. 39
3.0 Innledning	s. 39
3.1 Hvem var !sett grenser?	s. 39
3.2 Ulike incitament	s. 40
3.2.1 "Dette burde jenter ha et vern mot!"	s. 40
3.2.2 "Fittstim", vitenskapen og <i>Vågra kallas hora</i>	s. 41
3.2.3 Jentekollektivet	s. 43
3.2.4 Bøllekurs	s. 44
3.3 Synet på seksuell trakassering	s. 45
3.3.1 Hvorfor forekommer seksuell trakassering?	s. 45
3.3.2 Det er ikke alltid så lett	s. 47
3.4 Hvordan ble kurset?	s. 49
3.4.1 Å bygge et erfaringsfellesskap	s. 49
3.4.2 Feministiske verktøy – gjennom praksis kommer endring	s. 50
3.5 Erfaringer fra kursene	s. 52
3.5.1 «Hvis vi kaller jenter som har sex « horer », hvem skal vi ha sex med da?»	s. 52
3.5.2 Hegemonisk maskulinitet	s. 54
3.5.3 «De elska det»	s. 55
3.5.4 Erfaringer fra mislykkede kurs	s. 55
3.6 !sett grenser som feministisk metode	s. 56
3.7 Kjønnsmaktsanalysens begrensninger	s. 57
3.8 Er det så ille?	s. 58
4. Kursjentene	s. 59
4.0 Innledning	s. 59
4.1 Jentene på kjøpesenteret	s. 59
4.1.1 Seksuell trakassering i jentenes liv	s. 59
4.1.2 Legitim reaksjon: leende grensesetting	s. 62
4.2 Kurset	s. 63
4.2.1 Journalisten som brøt løftet	s. 64
4.2.2 Å være "hore"	s. 65
4.2.3 "Jeg prøver ikke å bry meg"	s. 66
4.2.4 "Å være sammen med noen for å være sammen med noen"	s. 67
4.2.5 Reaksjoner på å bli kalt "hore"	s. 68
4.3 Hva skjedde med den "billige jenta" etter kurset?	s. 69
4.3.1 "Billig" for arbeiderklassen	s. 69
4.3.2 Å føle seg "unormal"	s. 70
4.4 Hvordan virket kurset?	s. 72
4.4.1 Kursjenter og kursledere - endringsarbeid	s. 73
4.4.2 Negative tendenser	s. 74
4.5 Er det alltid kjipt?	s. 74
4.6 Er det bare guttene som mangler et språk?	s. 76

Kapitel 5: !sett grenser og Likestillingssenteret	s. 78
5.0 Innledning	s. 78
5.1 Håndboken	s. 78
5.1.1 Seksualitets kapittelet	s. 79
5.1.2 Kapittelet <i>Makt, vold og trakassering</i>	s. 80
5.1.3 <i>!sett grenser</i> til sammenligning	s. 81
5.2 Ulik teori – ulike kampanjer	s. 82
5.2.1 Strukturens dualitet	s. 82
5.2.2 Det refleksive kjønn	s. 83
5.3 Reaksjonen sitter i kroppen	s. 85
Kapittel 6: Konklusjon – kjønnspekt og endring	s. 86
6.0 Innledning	s. 86
6.1 Kjønnsmakt – en forutsetning	s. 86
6.2 Kjønnsmakt – en utfordring	s. 86
6.3 Kroppen bærer maktens merke	s. 87
6.4 Kjønnsmakt og endring	s. 87
Referanseliste	s. 89

1. Stopp seksuell trakassering - men hvordan?

1.0 Innledning

På en ungdomsskole ble det tatt bilde av ei jente i dusjen med mobilkamera. Bildet ble lagt ut på internett. Jenta ble helt knust og PP-tjenesten og skoleledelsen følte de måtte gjøre noe. De inviterte kampanjen !sett grenser til å holde kurs mot seksuell trakassering. Kurset endte med at følgende regler ble vedtatt:

- 1. Det er ingen jenter på skolen som er horer.*
- 2. Kjønnstemplende ord er ikke lov*
- 3. Seksuell trakassering er forbudt.*
- 4. Lærerne må ta seksuell trakassering alvorlig.*

Elevene i tiendeklasse på ungdomsskolen vedtok dem mot fem stemmer (tre gutter og to jenter).

Historien er fra et *!sett grenser* kurs jeg holdt. Kampanjen danner rammen for oppgaven og er mitt utgangspunkt for å studere forebyggende arbeid mot seksuell trakassering blant ungdom. Seksuell trakassering er noe som berører meg personlig og politisk. Da jeg gikk på ungdomsskolen foregikk det noe som ble kalt ”stripping”. Da overfalt en eller flere av guttene ei av jentene. De holdt henne nede, mens de kledde av henne på overkroppen og klådde henne på brystene. Hun skrek og de klådde. Etterpå prøvde jentene i klassen å trøste henne så godt de kunne. Det skjedde aldri med meg, men alle visste at det foregikk. Jeg tror de fleste jenter har et forhold til seksuell trakassering i en eller annen form, selv om ikke alle har blitt utsatt for ”stripping”.

Min studie baserer seg på intervju med kursledere som sammen med meg var med på å starte *!sett grenser* og noen jenter som jeg har holdt kurs for. *!sett grenser*- kampanjen ble startet i 2000 og kampanjen ble drevet på høygir fra 2000 til 2001, så det var en stund siden kurslederne hadde holdt kurs. *!sett grenser* fortsatte å drive med noe kursvirksomhet. Kurset som informantene gikk på ble holdt åtte måneder før intervjuet. Tilslutt leser jeg resultatene mine opp imot Likestillingscenterets håndbok for lærere. Jeg har en nærhet til informantene, tema og kampanjen. Nærheten kunne blitt klam og hemmende. Jeg har kanskje interesse av å fremstille *!sett grenser* kampanjen som mer vellykka enn den var? Men nærheten er ikke bare en kilde til problemer. Den er også en forutsetning for en studie av *!sett grenser*. Jeg har brukt

mitt engasjement, min kunnskap og mine erfaringer fra slike kurs som et bakgrunnstappe for studien. Kort kan erfaringene mine oppsummeres slik:

Seksuell trakassering har et stort omfang blant ungdom.

Seksuell trakassering blir normalisert.

Seksuell trakassering blir unnskyldt og forklart som flørting.

Seksuell trakassering fungerer som en kjønnsdisiplineringsmekanisme.

Seksuell trakassering blir stort sett utført av gutter mot jenter, av gutter mot andre gutter, av jenter mot andre jenter og i noen enkelte tilfeller av jenter mot gutter.

Etter å ha holdt kurs og diskutert med ungdom i Norge, som er et av verdens mest likestilte land om seksuell trakassering, sitter jeg fortsatt igjen med undring over hvordan dette kan være en akseptert kjønnspraksis i et samfunn med en stor grad av konsensus om likestilling og relativt stor grad av åpenhet om seksualitet.

Jeg ønsker ikke primært å undersøke på hvilke måter seksuell trakassering forekommer blant ungdom i denne oppgaven. Jeg vil heller studere et forsøk på forandringsarbeide. Dermed håper jeg å bidra til en diskusjon om hensiktsmessige metoder for endring. En naturlig konsekvens av det målet blir å undersøke hvilke forestillinger om kjønnsrett og sosial endring som ligger til grunn for *!sett grensers* kampanje mot seksuell trakassering. Jeg har lest resultatene av intervjuene med kurseledere og kursjentene opp imot Likestillingsenteret håndbok ”Ungdom, film og kjønn – håndbok for lærere i likestilling” (2004). Gjennom en sammenligning, vil jeg kunne tydeliggjøre *!sett grensers* metoder og arbeid – og forestillinger om kjønnsrett og sosial endring. I dette kapitlet tar jeg for meg begrepet seksuell trakassering, hvilke teoretiske perspektiver jeg bygger på og til slutt tar jeg for den metodiske fremgangsmåten.

1.1 Den allmenne forståelsen av seksuell trakassering

Det er gjort en mengde studier av hva seksuell trakassering er, hvilke konsekvenser det har og på hvilken måte det er knyttet til maktrelasjonen mellom kjønnene. Disse studiene ligger som et grunnlag for min undersøkelse av *!sett grenser*.

1.1.1 Seksuell trakassering som begrep

Det var på høring i 1975 om kvinners vilkår i arbeidslivet i USA, at begrepet ”sexual harassment” ble formulert. Kvinnebevegelsens parole om ”det personlige er politisk” resulterte i en rekke bevisstgjøringsgrupper og høringer om kvinners hverdag og liv.

Catharine MacKinnon, amerikansk jussprofessor, fant opp begrepet for å beskrive den seksualiserte volden og ekskluderinger som kvinner ble utsatt for. Hun argumenterer for at seksuell trakassering må ses på som et uttrykk for kjønnsdiskriminering (MacKinnon 1979). Siden den tid har de fleste kampanjer mot seksuell trakassering har vært knyttet til et feministisk prosjekt i en eller annen forstand. Dette gjelder også for kampanjen *!sett grenser*.

Seksuell trakassering som problem og felt ble reist av forskerne i boken "Sex i arbeid(et)" (Widerberg og Brantsæther 1992). Boken er den første norske kvalitative studien av fenomenet. Siden det har det vært del av det norske vokabularet. Seksuell trakassering ble eksplisitt forbudt ved lov i 2002. I rettssaker som omhandlet seksuell trakassering tok man enten utgangspunkt i straffelovens paragraf om utuktig atferd (paragraf 212 nr.2), eller arbeidsmiljølovens vern mot diskriminering. Definisjonen av seksuell trakassering i lovverket gir ikke bare et bilde av både de strafferettslig og den allmenne oppfatningen av ordet. I likestillingsloven står det i § 8a. (*Seksuell trakassering*):

Det er ikke tillatt å utsette en annen for seksuell trakassering. Med seksuell trakassering menes uønsket seksuell oppmerksomhet som er plagsom for den oppmerksomheten rammer. Seksuell trakassering regnes som forskjellsbehandling på grunn av kjønn. Arbeidsgiver og ledelsen i organisasjoner eller utdanningsinstitusjoner har ansvar for å forebygge og å søke å hindre at seksuell trakassering skjer innenfor sitt ansvarsområde. Tilføyd ved lov 14. juni 2002 nr. 21 (i kraft 1 juli 2002 iflg. res. 14 juni 2002 nr. 535)

Denne definisjonen av seksuell trakassering ligner på den feminister har tatt til orde for: Seksuell trakassering er definert som "uønsket seksuell oppmerksomhet". Det er den trakasserte, som definerer om det er trakassering eller ei. Lover mot seksuell trakassering har blitt beskrevet som en seier for den feministiske bevegelsen, fordi uttrykket har gått fra å være del av en feministisk diskurs, til å bli del av et allment normativt rammeverk (Carstensen 2004:26).

1.1.2 Konkrete uttrykk for seksuell trakassering

Seksuell trakassering deles ofte opp i tre former: verbal, ikke-verbal og fysisk trakassering. (Fitzgerald, Swan og Magley 1997). Verbale uttrykk for seksuell trakassering kan være bruk av kjønnsord, seksuelle hentydninger eller kommentarer om kropp og utseende. Ikke-verbale former for seksuell trakassering kan være seksuelle gester og pornografiske bilder. Fysisk trakassering er å ta noen på kroppen uten at de har samtykket til det.

1.1.3 Kvantitative studier av seksuell trakassering blant ungdom

I Norge finnes det ikke tall på omfanget av seksuell trakassering blant ungdom, men det har blitt gjort noen undersøkelser av forekomsten i arbeidslivet. Rapporten "Sexual harassment at the workplace in the European Union" (Bercusson og Weiler 1999) er en samling av undersøkelser gjort i EU-medlemslandene fra 1987-97. Den viser at mellom 40 til 50 prosent av kvinnene i arbeidslivet har blitt utsatt for seksuell trakassering. Undersøkelser gjort av arbeidslivet i Norge viser at en av fem kvinner har blitt utsatt for seksuell trakassering på jobben. I 2000 publiserte Fasting og Sundgot-Borgen en undersøkelse med en sammenligning av forekomsten av seksuell trakassering i eliteidrettsmiljøet og andre miljøer. Den indikerer at halvparten av deltakerne i undersøkelsen har vært utsatt for seksuell trakassering.

I 2001 offentliggjorde Svein Mossige, forsker ved NOVA, en undersøkelse av holdninger til seksuelle overgrep og krenkelser blant ungdom i Oslo. Undersøkelsen viste at 31 prosent av jentene hadde blitt presset til seksuelle handlinger de ikke ønsket. I flere av hendelsene hadde overgriperen benyttet seg av sterkt press eller fysisk makt. Syv prosent av guttene hadde blitt presset til seksuelle handlinger, men ikke med like stor grad av vold som pressmiddel.

I Sverige har det derimot blitt gjennomført flere omfangstudier av seksuell trakassering blant ungdom. I 1996 publiserte Stockholms skolenes informasjonsenhet en studie – STOPP seksuell trakassering. Spørreskjemaet ble besvart av 714 jenter i svenske 9. klasse og første år på videregående. Den viste at 47 prosent av jentene hadde blitt utsatt for seksuell trakassering på skolen. Fenomenet forekom oftere i miljøer som hadde flere gutter enn jenter (Kullenberg og Ehrenlans 1996). En undersøkelse fra Örebro i 1997 blant gutter og jenter på alle ungdomsskoletrinn kom fram til at over halvparten av jentene hadde blitt utsatt for seksuell trakassering. 30 prosent av guttene hadde utsatt jenter for seksuell trakassering og 55 prosent hadde blitt kalt for homo eller lignende av jenter (Johansson og Langell 1997).

En omfattende undersøkelse av 2200 17-åringer over hele Sverige, viste at halvparten av jentene og nesten en tredjedel av guttene oppfattet seksuell trakassering som et problem på sin skole. Syv av ti jenter rapporterte at det offentlig kommenteres hvor attraktive eller lite attraktive de er. 37 prosent av jentene har opplevd å bli kalt "hore", "fritte" eller lignende, over halvparten av guttene har blitt kalt "homo" (Menckel og Witkowska 2002).

1.1.4 Problemer med omfangsundersøkelser

Det er noen problemer knyttet til omfangsundersøkelser av seksuell trakassering. Seksuell trakassering er et kjønnspørsmål, og berører stereotype forestillinger om feminitet og

maskulinitet. Sosiologen Stina Jeffners kvalitative undersøkelse av ungdoms forestillinger om voldtekt viser at det som er en voldtekt, ikke alltid blir definert som en voldtekt.

Ungdommene var enig i at en voldtekt var alt som skjer etter at jenta har sagt nei. Men det var ulike faktorer som spilte inn om det kunne klassifiseres som et overgrep. Jeffner identifiserte flere faktorer. Det var avhengig av:

- måten det ble sagt nei på
  - om det var i en "kjærlighetsrelasjon"
  - alkoholpåvirkning
  - om voldtekten ble utført på ei ærbar jente eller ei jente med dårlig rykte (forestillinger om "hora")
  - om det ble gjort av en "vanlig gutt" og ikke en "avvikende" mann
  - om voldtekten hadde negative konsekvenser for den utsatte
- (Jeffner 1997:190)

Det finnes kulturelle og sosiale forestillinger om sex og kjønn som er med på å bestemme om noe forstås som et overgrep eller ikke. Selv om Jeffners undersøkelse omtalte voldtekt, er mange av de kulturelle forestillingene virksomme når det gjelder seksuell trakassering.

Jenters sosialisering til å la andres behov gå foran sine egne, kan føre til at de istedenfor å sette sine egne erfaringer i fokus, legger trakassørens definisjon til grunn (Collier 1995:30).

Både jenters sosialisering og forestillingen om jenters ansvar, kan føre til at jenter underrapporterer seksuell trakassering. De ser på hendelsene som ubehagelige, men uunngåelige. Seksuell trakassering blir ofte ikke rapportert av skoleungdom og studenter (Paludi 1997:233).

Det kan være skamfullt for gutten å innrømme at han har vært utsatt for seksuell trakassering, fordi det bryter med en tradisjonell oppfatning av mannen som pågående og seksuelt aktiv. Det kan også være at gutter mangler et vokabular for å beskrive seksuell trakassering (Pedersen og Jordheim Larsen 2005). Kvantitative undersøkelsene viser uansett at seksuell trakassering er et utbredt fenomen blant ungdom, og at ungdom selv anser det som et problem.

1.1.5 Konsekvenser av seksuell trakassering

Seksuell trakassering får konsekvenser for både den fysiske og den psykiske helsen til de som blir utsatt for det. Internasjonale undersøkelser viser at ofrene for seksuell trakassering rammes av en rekke psykiske, somatiske og sosiale lidelser, som hodepine, depresjon, angst, redsel og lave forhåpninger til framtiden. I skolesammenheng kan den seksuelle trakassering gå utover det generelle arbeidsmiljøet. Ofte kan det å være vitne til seksuell trakassering gi

samme reaksjoner som om man selv hadde blitt utsatt (Menckel og Witkowska 2002:2). Seksuell trakassering fratrar den trakasserte muligheten til å ha en egen vilje i relasjonen. Videre handler det om å gjøre den andre til objekt – i det relasjonen er ensidig. Den trakasserte eksisterer ikke for seg selv, men som objekt for trakassøren. Den engelske forskeren Rohan Collier bruker den franske filosofen Jean-Paul Sartre for å beskrive hva objektivisering betyr:

”As Sartre says seeing one’s body as an object through someone else’s eyes is an experience of alienation, it is as if my body is no longer mine, it is a denial of my right as a human being.” (Collier 1995: 30).

Å bli fremmed for sin egen kropp og ikke bli tilkjennegitt seksuell subjektivitet er også å bli fratatt verdi som menneske, ifølge Collier. Seksuell trakassering legger altså hindre i veien for et kjønnsrettferdig samfunn.

1.2 Forskjellen mellom Norge og Sverige

I Norge finnes det ingen offisielle kampanjer mot seksuell trakassering i skolen, selv om kunnskapen om de negative effektene av seksuell trakassering og omfangsundersøkelsene fra Sverige er velkjent hos norske myndigheter¹. *!sett grenser* er et av de få tiltak som har satt fokus på seksuell trakassering blant ungdom. Til sammenligning finnes det 11 ulike tiltak i Sverige rettet mot gutter, jenter og lærere for å forebygge seksuell trakassering, samt dokumentarfilmer og spillefilmer som tar opp seksuell trakassering (Røhnebæk, Foseide, Sunnby, Nærum og Tellum 2005). Statsråd Laila Dåvøy mener arbeidet mot seksuell trakassering inngår som del av mobbearbeidet som blir gjort i norske skoler. Spørsmålet som må stilles er om et ”kjønnsnøytralt” arbeid mot mobbing kan forebygge seksuell trakassering.

1.2.1. Mobbing eller kjønnsrelatert mobbing?

I Norge har det forebyggende arbeidet mot mobbing har blitt gitt høy status. Daværende statsminister Kjell Magne Bondevik brukte sin nyttårstale i 2002 til å snakke om bekjempelsen av mobbing. Det er to offisielle anti-mobbekampanjer: Dan Olweus’ program som idag foregår på 435 grunnskoler, og Erling Rolands Zero-program. Ingen av programmene nevner seksuell trakassering, verken i informasjonsmaterialet eller undervisningsmaterialet. Den kjønnsespesifikke kunnskapen som danner grunnlag for kampanjene, er undersøkelser som viser at det er vanligere at gutter er både mobber og offer,

---

¹Statsråd Kristin Clemet referer til at halvparten av jentene blir utsatt for seksuell trakassering på Bergenskonferansen 2003 i innlegget "Vold kan bekjempes!".

og at jenter mobber på andre måter enn gutter. I den nye opplæringsloven brukes betegnelsen ”krenkende handlinger” for å beskrive både diskriminering, vold, mobbing og rasisme. I forbindelse med den nye loven er det laget et opplysningshefte fra Utdanningsdirektoratet. Heller ikke her blir seksuell trakassering nevnt. Det tas for gitt at uttrykket ”krenkende handlinger” innbefatter seksuell trakassering. Undersøkelser av nedgang i mobbing etter gjennomførte mobbeprogram har dokumentert en nedgang i seksualisert trakassering². Samtidig er det opp til hver enkelt skole om seksuell trakassering skal opp på agendaen

I ”Manifest mot mobbing”³ blir mobbing definert slik:

(...) når en gruppe eller en person gjentatte ganger og over tid plager et offer. Mobbing forutsetter et ujevnt styrkeforhold mellom plagere og offer. Mobbing er et virkemiddel for at plagerne skal tilegne seg makt slik at de kan oppnå personlige fordeler. Plagingen utføres av hele gruppen av overgripere eller av ett eller flere medlemmer på vegne av gruppen⁴.

Mobbing blir sett på som bevisste handlinger over tid. Det må være et ujevnt styrkeforhold mellom mobber og mobbet. Hvor dette styrkeforholdet henter sin næring fra, er ikke definert. I den norske mobbediskursen skilles det skarpt mellom mobbing og annen type krenkende atferd (Mossige og Waage 2002). Mobbing blir definert som det mest alvorlige overgrepet som et barn kan utsettes for. Det er dette mobbeforebyggende arbeid skal rette seg mot. Høgskolelektor Arna Meisfjord, som har et pågående forskningsprosjekt om mobbediskursen og læreres holdning til seksuell trakassering, argumenterer for å kalle seksuell trakassering ”kjønnsrelatert mobbing”. Hun mener det vil øke statusen til arbeidet mot seksuell trakassering. I motsetning til i Norge, snakkes det i Sverige om kjønnsmobbing. I det svenske likestillingsombudet (JämO) defineres seksuell trakassering slik i en håndbok mot kjønnsmobbing i skolen:

Sexuella trakasserier inryms under begreppet om kränkande behandling. Det är en form av mobbing som har könet som utgångspunkt. Som all form av mobbing är det en maktdemonstration. Sexuella trakasserier har definitivt inget med flirt eller kärlek att göra, och det behöver inte ens röra sig om seksualitet – nedvärdering eller förnedring på grund av kön är det centrala. Ordet ”ovälkommet” används i definitionen för att skilja sexuella trakasserier/könsmobbing från harmlösa skämt eller sexuella handlinger som är ömsesidiga och välkomna. Det är mottageren som avgör vad som är välkommet eller ovälkommet. Sexuella trakasserier eller könsmobbing handler om beteenden som får den drabbade att känna sig ”kränkt, rädd eller på annat sätt illa till mods”. (JämO 2000:37-38)

² (<http://kilden.forskningsradet.no/c16880/artikkel/vis.html?tid=36737>, 28.09.05)

³ Manifest for aktivt å motvirke mobbing i skolen, samarbeid mellom Kommunens Sentralforbund, Utdanningsforbundet, Foreldreutvalget for grunnskolen og Barneombudet.

⁴ (http://mobbing.udir.no/eway/default0.asp?pid=209&oid=0&trg=Main_4240&M, 28.09.05)

Her blir seksuell trakassering forstått som et uttrykk for kjønnsmobbing. Definisjonen av kjønnsmobbing er den samme som definisjonen av seksuell trakassering man finner i den norske likestillingsloven.

Det er to forskjeller mellom den svenske og den norske definisjonen av mobbing. I Sverige legges en kjønnsmaktsforståelse til grunn. Det vil si at de svenske myndighetene mener at for å adressere kjønns spesifikke problemer som seksuell trakassering, trengs det kjønns spesifikke tiltak. De hevder det er en maktrelasjon mellom kjønnene. Norske myndigheter legger en generell og kjønnsnøytral definisjon mot ”krenkende handlinger” for å forhindre seksuell trakassering.

Flere undersøkelser om negativt ladet språkbruk blant ungdom, viser at mobbing og skjellsord er kjønns spesifikke. Det verste en gutt kan bli kalt er ”homo” og det verste ordet for en jente er ”hore”(Bäckman 2003, Sundnes 2003 og Ambjørnsson 2004). Å bli kalt homo er et uttrykk for at man ikke rekker seg opp til de maskuline kravene. Å bli kalt hore handler om å bryte med en forventet feminin seksualitet. Det at ”homo” blir brukt som skjellsord er også et uttrykk for det heteronormative⁵ idealet blant ungdom. Den engelske forskeren Neil Duncan gjennomførte en omfattende studie på ungdomsskoler. Hans konklusjon var at mye av det som kalles ”vanlig mobbing”, ofte viser seg å være seksuell mobbing, og at denne kjønns mobbingen er en form for symbolsk kamp om godene i det heteroseksuelle hierarkiet (Duncan 1999:130). Duncans resultater og erfaringene fra Sverige kan tyde på forholdet mellom kjønn og makt burde tematiseres mer i det norske mobbearbeidet. Motsetningen går mellom en ”kjønnsnøytralt” vern mot krenkende handlinger, og en mer kjønns spesifikk definisjon av mobbing. I kjønnsnøytralt arbeid mot mobbing blir ikke maktforholdene mellom gutter og jenter tematisert. Da kan seksuell trakassering lettere bortforklares som flørting eller normal heteroseksuell atferd (Meisfjord 2005).

1.3. Teoretiske perspektiver på seksuell trakassering

Seksuell trakassering omhandler både kjønn, seksualitet, klasse og makt. Jeg vil gå gjennom noen teoretiske perspektiver som for meg har vært sentrale for å forklare seksuell trakassering som fenomen. Det er en skjematisk gjennomgang av flere teorier, men viser hvilke inspirasjonskilder jeg gjør bruk av for å analysere datamaterialet.

---

⁵ Heteronormativitet er begrep som er hentet fra den amerikanske professoren Judith Butler (1999). Begrepet brukes for å beskrive et samfunn hvor heteroseksualitet blir sett på som normen og andre samlivsformer og begjær som unormale og illegitime.

1.3.1 Kjønn, politikk og vitenskap

Jeg benytter meg av feministisk teori som grunnlag for å forstå seksuell trakassering som fenomen. Det ligger en politisk motivasjon til grunn for oppgaven. Derfor vil jeg si noen ord om forholdet mellom kjønn, politikk og vitenskap. Kvinneforskningen har vært del av en større politisk bevegelse for likestilling og rettferdighet – dette viser også betegnelsen feministisk teori. Kvinneforskeren Beatrice Halsaa har definert feministisk teori slik: ”En teori er feministisk, eventuelt rommer feministiske perspektiver, i den grad den beskriver og forklarer ”kvinnespørsmål”, dvs. diskriminering, undertrykking osv: bidrar til at kvinners erfaringer blir forståelige; og direkte eller indirekte skaper grunnlag for politiske tiltak.” (Halsaa 1996:147). Halsaa's definisjon kan sies å passe med intensjonen bak min studie. Feministiske teoretikere har vært med på kritisert den vitenskapelige forestilling om objektivitet og hvilket grunnlag vitenskap drives på. De har blant annet utviklet metoder for datainnsamling for å finne sammenhenger mellom kunnskap, kropp, kjønn og erfaring⁶ (Haug 1987, Widerberg 1995 og Haavind 2000). Den feministiske kritikken har blant annet handlet om at forskerens kjønn, klasse og erfaringsbakgrunn er med på å forme problemstillingen og dermed også resultatet av studien.

Jeg har bruker feministisk teori for å forstå seksuell trakassering for ikke å anvende en kjønnsnøytral definisjon mot krenkende handlinger. Når seksuelle trakassering ikke blir beskrevet eller tatt opp i mobbeforebyggende arbeid, kan det virke som om seksuell trakassering blir sett på som mindre viktig. Seksuell trakassering rammer jenter og gutter ulikt, og jentene er mest utsatt. Mobbebegrepet behandler ikke spørsmålet om seksualisert vold, seksuell trakassering eller heteronormativitet. Det kan tyde på at begrepet hviler på en ide om at kjønn og seksualitet ikke har betydning for en maktrelasjon i et klasserom eller en skolegård. Politikerens kunnskap om seksuell trakassering blant ungdom har ikke ført til politiske tiltak eller forebyggende arbeid mot seksualisert vold eller seksuell trakassering. De kjønnsrelaterte maktmekanismene blir ikke diskutert eller problematisert i mobbeprogramene. Slik jeg ser det kan en teori som tar hensyn til maktforholdet mellom gutter og jenter, og deres respektive kjønnsroller, tydeliggjøre hva som er problemet med seksuell trakassering og på hvilke måter det foregår.

Ulike forståelser av seksuell trakassering henger sammen med hvilken teori om forholdet mellom seksualitet, makt og kjønn som legges til grunn. En feministisk forståelse av kjønn vil legge til grunn at femininitet og maskulinitet er sosiale og foranderlige størrelser.

---

⁶ En av metodene som har blitt utviklet er minnearbeid, som blir beskrevet senere i kapitlet.

Kjønnsforskjellene er noe som stadig vekk gjøres og bekreftes gjennom handlinger. Videre blir tilrettelagt for denne reproduksjonen på ulike nivå i samfunnet. Skjellsordene ”hore” og ”homo” kan tjene som eksempler her. De er knyttet til kjønn. Det er bare gutter som blir kalt ”homo” og jenter som blir kalt ”hore”. Samtidig som de er individuelle og er rettet mot en bestemt person. Skjellsordene er et kjønnsstigma – du kan bare være hore hvis du er jente, men de er også et individuelt stigma, for det er rettet mot en bestemt person som har et horerykte (Bäckman 2003:14). Ifølge den feministiske forståelsen av seksuell trakassering handler den om å reprodusere de tradisjonelle kjønnsrollene. Det viser hvordan underordning og kulturelle konstruksjoner av kjønn henger sammen. Samtidig er det uenighet mellom feminister om hvordan problemet med seksuell trakassering skal forstås.

1.3.2 Sex er makt, makt er sex

En feministisk forståelse av seksuell trakassering hevder at fenomenet er et uttrykk for maktforholdet mellom kjønnene. Dermed er det nødvendig å endre maktforholdene for å få bukt med seksuell trakassering. Professor Catharine MacKinnon har vært sentral i å utvikle teorier om forholdet mellom seksualitet, kjønn og makt. For henne er ikke seksualitet essens, men et produkt av samfunnsmessige forhold. Menn og kvinner sosialiseres inn i ulike seksuelle roller hvor kvinnen blir gjort til objekt for mannen. Den pornografiske fremstillingen av kvinner er ifølge MacKinnon det fremste eksemplet på erotisering av kvinners underordning, som igjen er å finne i den heteroseksuelle parrelasjonen (MacKinnon 1987:52-53).

MacKinnon ser seksuell trakassering som en forlengelse av den heteroseksuelle parrelasjonen, hvor en del av konstruksjonen av femininitet er et ønske om mannlig dominans: ”I’m saying that feminity as we know it is how we come to want male dominance, which is not emphatically is not in our interest.”(ibid:54). MacKinnon setter likhetstegn mellom femininitet og ønske om underordning. I arbeidet mot seksuell trakassering har det vært vanlig å skille seksuell trakassering fra annen seksuell aktivitet, og derfor etablere et skille mellom flørting og seksuell trakassering. Flørting er ønsket, mens seksuell trakassering handler om makt til å utføre seksuelle handlinger som er uønskede. MacKinnon mener denne distinksjonen mellom sex og makt ikke er fruktbar, siden seksuell trakassering er et kontinuum av den frivillige flørtende seksuelle relasjonen mellom menn og kvinner under patriarkatet (MacKinnon 1992). Kvinner som gruppe er underordnet menn som gruppe i samfunnet, og denne underordningen må ligge til grunn for lovgivning mot seksuell trakassering og diskriminering (ibid). MacKinnons forståelse har også vært en inspirasjon i

den norske debatten om seksuell trakassering. I det tidligere nevnte arbeidet ”Sex i arbeid(et)” har de norske sosiologene Harriet Holter og Karin Widerberg skrevet om seksuell trakassering. Holter forstår seksuell trakassering som et uttrykk for menns strukturelle makt over kvinner, og kaller det en av mange hersketeknikker som menn bruker ovenfor kvinner. Den rådende seksualkulturen i det norske samfunnet har ifølge Holter innebygd maktrelasjonen mellom kjønnene (Holter 1992). Widerberg på sin side mener at seksuell trakassering heller må ses som en vedvarende relasjon, enn flere enkelthendelser (Widerberg 1992). De forsvarer begge to en forståelse av seksualiteten som en maktrelasjon – og seksuell trakassering som et kontinuum av maktrelasjonen mellom kjønnene.

Problemet med MacKinnons forståelse er etter min mening at den ikke klarer å teoretisere endringene og forbedringene som har skjedd når det gjelder kvinners kontroll over eget liv og seksualitet. Er det slik at alle orgasmer som kvinner har hatt er et uttrykk for erotisering av menns kontroll? I så fall: hvordan er det mulig å bryte med en slik begjærstruktur? Et teoretisk apparat som bare kan beskrive kvinner som undertrykt kan stå i fare for å bli til en selvoppfyllende profeti, i stedet for en frigjørende innsikt.

1.3.3 Kritikk av radikalfeminismen

Det er ikke bare jeg som er kritisk til radikalfeminismens⁷ forståelse av kvinners seksualitet. Den amerikanske juristen Drucilla Cornell har vært en viktig kritiker. Statsviteren Edle Bugge Tenden bruker Cornells forståelse av seksuell trakassering for å kritisere norsk lovgivning om seksuell trakassering i artikkelen ”En problematisk grense” (2002).

Tenden setter Cornells teori om seksuell trakassering opp imot en radikalfeministisk forståelse inspirert av MacKinnon. Cornell kritiserer radikalfeminismens forståelse av seksuell trakassering og seksualitet. Gjennom den stadige gjentakelsen av kvinners seksuelle underordning, bekrefter radikalfeminismen kvinners underordende posisjon, ifølge Cornell. Kvinners seksualitet består ikke bare av et begjær til underordning og hun legger til: ”Feminism must struggle to clear space for, rather than create new barriers to, women’s exploration of their sexuality” (Cornell 2000:554). Det er viktig å understreke at Cornell ikke benekter kvinners underordning, men hun vil ikke det skal ligge som et premiss i lovteksten. Hun vender seg mot det hun ser på som kjernen i problemet med seksuell trakassering – retten til personlig autonomi. Vern mot seksuell trakassering handler om: ”vern om den enkeltes rett

---

⁷ Radikalfeminisme blir definert av Betarice Halsaa slik: ”Radikal-feministisk teori tematiserer hvordan og hvorfor kvinner er undertrykt som kvinner med utgangspunkt i personlige erfaringer, og med vekt på kvinners kropp, seksualitet og omsorgsarbeid. Forskjellen mellom menn og kvinner fokuseres (...)” (Halsaa 1996:170)

til frihet: til et privat domene, fra stereotype forestillinger om sitt eget kjønn eller legning, til et seksuelt uttrykk på egne premisser og til å leve uten skam for sitt kjønn.”. Målet hennes er å beskytte og danne et ”imaginare domain” hvor et feminint sekssubjekt kan komme til uttrykk og kreve sin plass.

Tenden oppsummerer de feministiske forståelsene av seksuell trakassering slik: De tar begge avstand fra forståelser som forklarer seksuell trakassering med kvinnen som ”fristerinne” med korte skjørt, eller som uttrykk for menns biologi. Men de skiller lag i om heteroseksualiteten i seg selv skal forstås som en maktstruktur og om kvinnens avmektige posisjon skal være grunnlaget for en lov om seksuell trakassering.

Ifølge Tenden ønsker Cornell en objektiv og nøytral definisjon, som ikke sementerer og forsterker konvensjonelle forestillinger om hva menn og kvinner er. Derfor definerer hun seksuell trakassering som ”ensidig påtvungne seksuelle krav”, og ikke som ”uønsket seksuell oppmerksomhet”. Å beskrive seksuell trakassering som ”uønsket seksuell oppmerksomhet” henleder tanken på at den trakasserte (ofte kvinnen) er en passiv mottaker og ikke deltaker i den seksuelle relasjonen. Derfor mener Cornell ensidig påtvungne seksuell krav er en bedre definisjon. Men Cornell vil også se på konteksten rundt trakasseringen. Seksuell trakassering fører til opprettholdelsen av et arbeidsmiljø som påtvinger seksuell skam slik at den underkjenner den enkeltes rett til selvrespekt (Tenden 2002:170). Cornell setter strenge krav til hvordan et arbeidsmiljø skal og kan opprettholde den enkeltes rett til selvrespekt. Kravene gjelder: ”(1) et fravær av projeksjon av stereotyper på individer og (2) reduksjon av individer til objektive fantasier” (ibid:167). Stereotype forestillinger kommer blant annet fra de kulturelle fortellingene om kjønn i samfunnet. Altså reises det også i Cornells definisjon en strukturell kritikk av de kulturelle og symbolske forestillingene om mannlig og kvinnelig seksualitet.

Tenden anvender Cornells kritikk på norsk lovforståelse av seksuell trakassering. Norsk lovverk bruker definisjonen ”uønsket seksuell oppmerksomhet”. Ifølge Tenden kan det forsterke forestillingen om kvinnen som passiv mottaker av seksuell oppmerksomhet. Hun vil heller bruke definisjonen ”ensidig påtvunget seksuelle krav”. Det vil lede oppmerksomheten over på situasjonens karakter og ikke til den trakassertes reaksjoner. I norsk lovdefinisjon brukes begrepet om ”hva den alminnelige kvinne ville ha oppfattet som plagsomt”⁸ for å definere seksuell trakassering og trakasseringen må ha negative konsekvenser. Tenden ønsker som Cornell en lovdefinisjon som retter fokuset mot den trakasserende handlingen, og

---

⁸ Tenden siterer Ot.prp.nr 77 (2000-2001) s 115

hvorvidt miljøet trakasseringen har forekommet i tilfredsstillende kravet om den enkeltes rett til selvrespekt. Tenden ønsker at rettigheter uavhengig av kjønn skal ligge til grunn og ikke en forståelse av kvinners underordning (ibid:185-186).

Jeg finner MacKinnons sammenkobling av sex, begjær og makt er problematisk. To områder utkrystalliserer seg: (1) Den radikalfeministiske forståelsen gir ikke rom å bryte med de seksuelle kjønnsrollene og endring. (2) Den kan dermed være med på å bekrefte stereotype oppfatninger av menn og kvinners seksualitet. Samtidig ser jeg problemer med Tendens avvisning av perspektivtenkning – når det gjelder kvinners underordning. Tenden vil beskrive seksuell trakassering som ensidig påtvungne seksuelle krav for å flytte fokuset fra kvinnen over på handlingen. Problemet er at anklagen om seksuell trakassering må uansett framsettes av den trakasserte. Dermed vil fokuset alltid være på den trakasserte. Jeg vil si at problemet er de stereotype oppfatningene av menn og kvinners seksualitet i rettsvesenet. Dessverre er det fortsatt slik at unnskyldninger om menns enorme sexbehov og kvinners såkalte provoserende atferd blir tillagt vekt. Ikke overgriperens handlinger når det gjelder seksuelle overgrep. Hvis lovdefinisjonen endres – som i for seg hadde vært positivt, så forblir de tradisjonelle forestillingene om kvinners og menns seksualitet et problem.

Denne diskusjonen minner om den tideligere nevnte diskusjonen om mobbebegrepet . Skal det legges et perspektiv om kvinners underordning eller et allment vern av krenkende handlinger til grunn? Er det mulig å lage kjønnsnøytrale begreper om krenkende handlinger og vern av personlig frihet når seksuell trakassering er basert på kjønnsstereotypier og en maktordning mellom menn og kvinner? Cornell løser dette ved å ha med vern mot stereotype forestillinger, men maktrelasjonen mellom menn og kvinner forblir uteoretisert ved en slik fremstilling. Spørsmålet blir om det er mulig å ha en teori om kjønn, makt og seksualitet, som samtidig klarer å fange opp muligheter til sosial endring? Disse spørsmålene skal jeg gå nærmere inn på i kapitel to.

1.3.4 Seksuell trakassering og seksualitet

Inspirert av Michel Foucaults teorier om seksualitet har feministisk teori blitt kritisert for å ta den heterofile relasjonen for gitt, og for ikke å se sammenhengen mellom kjønnskonstruksjon og seksualitetskonstruksjonen (bl.a. Ingraham 1996). Det kan være fruktbart å se sammenhengen mellom den heteroseksuelle begjærets betingelser og konstruksjon og seksuell trakassering som praksis. Hvorfor er det mest stemplende ordet for en gutt ”homo” og for en jente ”hore”? Forklaringen kan finnes ved å se kjønnsrelasjonen som en heteroseksuell matrise. Denne matrisen består av kulturelle koder som begrepsfester kropp, kjønn,

seksualitet og begjær. Den særstiller maskulinitet fra femininitet, for siden å knytte dem sammen gjennom det heteroseksuelle begjærets handlinger. (Butler 1999:42). Prosessen med normalisering av identitet, og tilhørende kulturelle stigma hvis man bryter med de kulturelle kodene, viser hvilken makt som ligger i hverdagslivets vaner og oppfatninger. Seksuell ryktespredning er et eksempel på det. Ryktene handler om å stemple både gutter og jenter som ikke følger ”reglene” for riktig femininitet og maskulinitet. Dermed bryter de med den heteronormative begjærsstrukturen. Jeg mener den heteroseksuelle matrisen er fruktbar for å se seksualitet og kjønn sammen i analysen av seksuell trakassering. Trakasseringen er ikke bare et uttrykk for dominerende forestillinger om kjønnsroller, men også for heteronormativitet.

1.3.5 Seksuell trakassering og sosial bakgrunn

Seksualitet og klasse er uløselig knyttet sammen, særlig for kvinner. Feministisk teorier om seksualitet og identitet har ofte ikke berørt klasseforskjeller mellom kvinner. Å ta opp maktulikhet mellom kvinner har kanskje vært tabubelagt, siden feminismen er grunnet på ulikheten mellom menn og kvinner, ikke mellom kvinner. De siste årene har det imidlertid vært flere studier som har betonet forskjeller mellom kvinner. Her nevner jeg tre studier som behandler forholdet mellom klasse, kjønn og seksualitet. Beverley Skeggs studie av arbeiderklassekvinner i Storbritannias, ”Formations of class and gender” (1997) viser hvordan femininitet alltid er knyttet til klasse. Siden 1800-tallet har femininiteten blitt betraktet som middelklassekvinnenes eiendom, gjennom utseende og oppførsel beviser de at de er respektable. For arbeiderklassekvinnene er ikke femininiteten tilgjengelig på samme sett. (Skeggs 1997). I Norge har klasses skillet mellom kvinner historisk og kulturelt vært knyttet til seksualvaner og fremtreden (Telste 2003). En kvinnes vulgaritet bestemmes av hennes klesstil, språkbruk og seksualvaner, og det er her hennes plass i det kulturelle klassehierarkiet blir synlig. Klasse bestemmes ikke bare ut fra lommeboken eller hvilken posisjon man har i produksjonen. Den reproduseres og gjøres naturlig gjennom kulturelle koder og symboler (Bourdieu 1995 og Skeggs 1997).

Klasse har også vist seg å ha betydning for seksualdebuten for jenter. Jenter fra arbeiderklassen debuterer tidligere enn jenter fra middelklassen i Oslo. Det betyr ikke at jenter fra øvre middelklasse ikke gjør seksuelle erfaringer, men at de venter med samleie. Forskeren bak undersøkelsen Anne Karin Valle mener at det kan bety at jenter fra øvre middelklasse bruker tid til å bli kjent med sin egen seksualitet og sine egne behov (Fett 2005). Det behøver ikke å være den eneste forklaringen. Det kan godt hende at middelklassejentene har strengere

krav til å følge femininitets normer, enn arbeiderklassejentene. Middelklassejentene risikerer kanskje mer ved å bryte med det femininitetsidelaet. De kan være strengere disiplinert og ha mindre rom til å utfordre hegemoniske oppfatninger om ”ærbar seksuell oppførsel” enn arbeiderklassejentene.

Antropologen Fanny Ambjørnsson har gjort en studie av forskjellen mellom arbeiderklassejenter og middelklassejenter på en videregående skole i Sverige, og finner ulike feminitetsidealer. Hun mener at ”hore” ikke bare er et kjønnsstempel, men også et klassestempel. Jentene på Barn og Fritid (arbeiderklassejenter) hadde et råere språk og brukte ord som ”hore” seg imellom, og de snakket med forakt om jentene fra middelklassene som var ”pripne og veldresserte”. Jentene på samfunnsvitenskapslinja derimot, mente at det kanskje ikke var så rart at jentene på Barn og Fritid ble kalt hore, siden de ropte det til hverandre. De syntes Barn og Fritid-jentene var vulgære, og brukte altfor mye sminke og grovt snakk. Selv om stigmatisering går begge veier, har ”middelklassefeminiteten” høyere verdi: ”Når Jenny med forakt i stemmen forklarer at samfunnsjentene er tilgjorte og fine i kanten, innebærer det derfor ikke samme stigma, som når Karin antyder at BF-jentene knuller rundt og skaffer seg barn fordi de er umodne” (Ambjørnsson 2004:57).

Seksuell atferd er også en klassemarkør, og får konsekvenser for forståelsen av seksuell trakassering og hvilke arbeidsmetoder som kan brukes for å forebygge det. Ambjørnsson har satt spørsmålet på spissen, ved å spørre om kampanjer mot seksuell trakassering som ikke tar hensyn til klasse, bare overfører middelklassens femininitetsideal på arbeiderklassejentene (Ambjørnsson 2003) Derfor vil muligheten til å møte ulike jenters behov i forebyggende arbeid mot seksuell trakassering, være ett av flere tema i denne oppgaven.

Avslutningsvis i dette hovedavsnittet vil jeg vise til at det er nødvendig å se de store spørsmålene i de små handlingene. Å klapse ei jente på rumpa eller gi en gutt et ”homorykte”, handler ikke bare om den enkelte gutten eller jenta, men hendelsene må ses i lys av konstruksjonen kjønn, klasse og seksualitet. I denne studien av forebyggende arbeid mot seksuell trakassering, har det vært sentralt for meg å se de store tunge strukturene i sammenheng med handlinger.

1.4. Problemstilling

Man fødes ikke som kvinne man blir det. Ingen biologiske, psykisk eller økonomisk skjebne definerer den skikkelsen menneske-hunnen antar i samfunnet; det er sivilisasjonen i sin helhet som former dette produktet som ligner mannen og kastraten og som kalles den kvinnelige. (Beavoir 2001:329)

Den franske filosofen Simone de Beauvoir skrev dette i boken ”Det annet kjønn”. Siden har dette vært en av de mest sentrale feministiske innsiktene. Kvinnen blir gjort til den andre. Det er foretatt studier og utviklet teorier for å vise hvordan kvinner blir sosialisert til underdanighet og underordning. Men hva gjøres for å endre på dette? Hvilke metoder brukes for å oppnå et kjønnsrettferdig samfunn? *!sett grenser* var en kampanje med et klart mål om å stoppe seksuell trakassering. En studie av kampanjen blir dermed en studie av endringsarbeid.

Undersøkelsen av *!sett grenser*-kampanjen krever både en problembeskrivelse og en forståelse av hvilke metoder som kan brukes for å skape endring. Jeg vil hevde at for å forebygge seksuell trakassering, trengs det kjønns spesifikk kunnskap. Problemet er at det i Norge verken er gjort omfangsundersøkelser eller studier av seksuell trakassering blant ungdom. Dermed er det heller ikke utviklet metoder for å forebygge. *!sett grenser* er ett av få norske eksemplene på tiltak som har utviklet metoder for arbeide mot seksuell trakassering blant ungdom. *!sett grenser* vil danne rammen for denne oppgaven. Jeg foretar ikke en evaluering av prosjektet, men en studie av arbeidet mot seksuell trakassering blant ungdom. Jeg har vært på jakt etter forestillinger som ligger bak arbeidet for å se hvilke forutsetninger som legges for å få til et endringsarbeid. Analysen av *!sett grenser* bygger på intervjuer med unge jenter som har gått på kurs, og kursledere som var med å starte kampanjen. Funnene mine om *!sett grenser* skal deretter leses opp imot lærerкурset i likestilling som Likestillingssenteret utviklet i 2004, for synliggjøre forskjellig metoder og tankeganger om kjønns makt. Min hovedproblemstilling er:

Hva slags forståelser av kjønns makt og hvilke metoder for endringsarbeid ligger til grunn for de ulike kursoppleggene mot seksuell trakassering?

Forståelsen av kjønns makt er på mange måter avgjørende for hvilke tiltak som skal settes i verk for å få til forandring. Forsøkene på å utvikle metoder for sosial endring vil også vise hvilke forståelser av sosial endring som ligger til grunn for kampanjen.

1.5 Metodisk fremgangsmåte

Da jeg bestemte meg for tema for oppgaven, kviet jeg meg litt for å skrive om *!sett grenser*. Jeg ville heller skrive om seksuell trakassering blant ungdom med en annen innfallsvinkel. En av de viktigste årsakene til skepsisen min var at jeg var så nær kampanjen. I de siste fem årene har jeg jobbet med *!sett grenser*, holdt foredrag og kurs om seksuell trakassering og blitt intervjuet om seksuell trakassering. Andre grunner er knyttet opp til den tidligere diskusjonen mellom vitenskap og politikk. Da jeg tok avgjørelsen om å skrive om *!sett grenser*, måtte jeg

anvende metoder for å få distanse til kampanjen. Min nærhet til *!sett grenser* er også en fordel. Den har gitt meg tilgang til feltet som en ”fremmed” ikke ville fått.

1.5.1 Informantene

Kort om gangen i forskningsprosjektet; Jeg har intervjuet kursdeltakere og kursledere om *!sett grenser* for å kunne svare på problemstillingen min om hvilke forestillinger om kjønnsmakt og metoder for sosial endring som ligger til grunn for kampanjen. Jeg holdt et kurs for en gruppe jenter på en ungdomsklubb på Østlandet uten tanke på at jeg skulle skrive om kurset. Omtrent åtte måneder etter kurset intervjuet jeg fire av jentene som hadde deltatt på kurs, om kurset og om seksuell trakassering. Deretter intervjuet jeg tre jenter som både hadde vært med på å starte *!sett grenser*, vært med på å utvikle kurset og holdt kurs selv. Til slutt har jeg lest resultatene som jeg har funnet fra empirien om forebyggende arbeid, opp imot Likestillingssenterets lærerhåndbok, for å gjøre forestillinger om kjønnsmakt og sosial endring tydelige.

1.5.2 Min relasjon til informantene

Siden jeg var med på å starte kampanjen og holdt kurs for jentene, kjente jeg informantene godt. Hvordan påvirket det intervjusituasjonen? Jeg var redd for at aldersforskjellen mellom meg og de unge jentene skulle bety at de lot seg føre av meg. Det viste seg og ikke å stemme. De hadde klare meninger og kom med kritikk av kurset. Som dame kan jeg anvende meg av å ha lignende erfaringsbakgrunn som jentene. I intervjuene kom kursjentene med kommentarer som :”Det er bare gutter som gjør sånn”. Hvis jeg hadde vært mann ville kanskje ikke slike kommentarer falt. Kursjentene fikk en bekreftelse på en ”oss-kvinner” følelse, som også kan sperre for brudd og andre perspektiver. De var åpne og ærlige om hva de mente. Jeg tror ikke intervjuene bar preg av et ønske om enighet om seksuell trakassering.

Kurslederene er noe eldre enn meg og vi kjenner hverandre godt. Vi er vant til å snakke om seksuell trakassering, men vi hadde ikke diskutert *!sett grenser* på en systematisk måte. I intervjuene brukte jeg en åpen intervjuguide, men hadde en liste med spørsmål jeg skulle igjennom. Intervjuguiden hjalp for å gjøre rollene klare. Det var jeg som stilte spørsmål og de som svarte, som også muliggjorde en distanse. Det er en fare når man kjenner hverandre godt og har samarbeidet om et prosjekt at det oppstår en stilltiende enighet. Jeg prøvde å stille meg undrende til det som ble sagt og var på jakt etter hva som var de underliggende premissene for meningene. Nærhet til informantene var også en fordel. Jeg hadde opparbeidet meg en tillit i utgangpunktet. Jeg har latt kurslederene lese igjennom kapitlet ”Jentekamp mot

klåfingra gutter” som handler om dem, for å komme med innspill. Innspillene var fornuftige og jeg har innarbeidet mange av dem, selv om det jeg som står ansvarlig for den ferdige teksten.

1.5.3 Nærhet og distanse – minnearbeid

Innledningsvis har jeg i stor grad beskrevet min nærhet til feltet. Dermed har det vært sentralt for meg å finne metoder som ikke verdsetter en likhet eller skaper en avstand, men heller gir den nødvendige distansen til å gjøre god forskning (Widerberg 1995:118). Jeg anvendte en form for minnearbeid, den tyske sosiologen Frigga Haugs metode, som del av forarbeidet til studien. Siden jeg selv har holdt en rekke kurs for *!sett grenser*, satte jeg meg ned og beskrev hvert enkelt kurs så konkret og detaljert som mulig. Særlig tok jeg for meg det spesielle kurset som informantene hadde gått på. Jeg prøvde å gjenkalle hvilke diskusjoner vi hadde, hva som hadde vært mine reaksjoner på kurset og hva jeg følte i etterkant.

Frigga Haugs metode er utviklet for å bryte gjennom det patriarkalske språket, å gjøre det ubevisste bevisst. Metoden handler om å skrive ned erfaringene til et gitt tema, så konkret og detaljert som overhode mulig – uten å analysere eller teoretisere. Haugs metode er en kollektiv metode. Erfaringene gjøres til kollektive gjennom å skrive dem ned i tredje person, bytte historier og analysere hverandres konkrete erfaringer. Jeg hadde ikke muligheten til å gjennomføre et kollektivt minnearbeid. Derimot førte nedtegningen av erfaringene til en distanse til kursvirksomheten. Det er gjennom denne distanse muligheten for analyse oppstår (Haug 1987 og Widerberg 1995). I etterkant av minnearbeid om erfaringer jeg hadde gjort som kursholder, skrev jeg ned alle de spørsmålene jeg satt igjen med. Hva jeg lurte på med *!sett grenser*, hva som ikke fungerte og hva som ikke fungerte. Denne listen med spørsmål dannet grunnlaget for problemstillingen og intervjuguidene. Nedtegnelsen av erfaringer var også en måte for meg å få innblikk i mine førforståelse før intervjuene. En annen metode jeg brukte for å få distanse, inspirert av boken ”Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt” (Widerberg 2003), var å gjennomføre kurslederintervjuet på meg selv. Til sammen ga dette meg et grunnlag for å se hvilke førforståelser som lå til grunn for prosjektet.

1. 5. 4 Intervjuene

For å komme fram til en intervjuguide, gjennomførte jeg et prøveintervju. Et intervju ble fble foretatt med ei jente som jeg var kursleder for et år tidligere og et intervju med en kursleder som jeg siden brukte i analysen. Jeg gjorde noen justeringer av intervjuguiden underveis

(Vedlegg 1 og 2). Jeg benyttet en intervjuguide med ulike tema som jeg ville innom i løpet av intervjuet, men uten en fast rekkefølge på spørsmålene.

Jeg hadde holdt kurs for jentene om seksuell trakassering, så vi var ikke fremmede for hverandre. Det var noen av jentene jeg husket bedre enn andre, men de hadde alle sammen sett meg før, og forholdt seg til mine meninger om seksuell trakassering. Jeg var på jakt etter hvordan *!sett grenser*-kurset fungerte for dem som satt i salen og tok imot informasjon fra kurslederne. I intervjusituasjonen gjorde jeg det klart at jeg ville at de skulle være ærlige om hva de syntes om kurset. Kurslederne derimot, spurte jeg om hvordan deres engasjement startet, opplevelser fra kampanjen, og hva som for dem var sentralt med *!sett grenser*. Gjennom dette kunne jeg se hvilke forståelser av kjønnsrett og sosial endring som ligger til grunn for *!sett grenser*.

I den siste delen av analysen sammenlignet jeg kampanjen med Likestillingscenterets kampanje for lærere, som også berører temaet seksuell trakassering. Jeg foretok en tekstanalyse for å gjøre det tydelig hvilken teori om kjønnsrett som ligger til grunn for lærerkampanjen, og hvilke metoder for sosial endring den baserer seg på.

!sett grenser- kampanjen ble startet i 2000 og kampanjen ble drevet på høygir fra 2000 til 2001, så det var en stund siden kurslederne hadde holdt kurs og satt kampanjen i gang. Jeg intervjuet kurslederene omtrent fire år etter de hadde holdt kurs. Det var en stund siden kursjentene var på kurs. Det hadde vel gått omtrent åtte måneder siden de var på kurs. Hukommelse - det å huske hva som egentlig hadde skjedd - var et tema i mange av intervjuene. Jeg har valgt å forholde meg til det de sa, men hvordan de husker det. Siden problemstillingen min er knyttet til forestillinger som ligger bak kampanjen, vil både det kursledere og kursjenter husker være det sentrale ved dataene mine.

1.5.5 Forskningsetiske utfordringer

Seksuell trakassering er et taust felt. De fleste har et dårlig utviklet språk for å snakke om seksuell trakassering og det kan være ubehagelig å snakke om (Sørensen 1992). Mine informanter har snakket om seksuell trakassering før. Kurslederene er til og med snakket veldig mye om det. Kursjentene var i alderen fra 15 til 17 år, som er en sårbar alder, særlig med hensyn til seksualitet og seksuelle erfaringer. Siden intervjuene handlet om et kurs hvor de frivillig hadde deltatt, og om historier de allerede hadde fortalt, var det ikke store forskningsetiske utfordringer knyttet til det. Jentene er anonymisert.

Kurslederne er del av en liten gruppe som var med å starte *!sett grenser*. Flere av dem har deltatt i debatter om seksuell trakassering blant ungdom som representanter for *!sett*

grenser. Altså er det ingen hemmelighet at de har vært med på å starte kampanjen. Det er ikke de seksuelle erfaringene jeg har vært ute etter, men refleksjoner omkring kampanjens betydning og politiske innhold. Kurslederne har blitt anonymisert, men siden det ikke var så mange som var med å starte *!sett grenser*, vil de nok kunne kjenne hverandre igjen. De har fått lese utkast til kapitel tre, som handler om kurslederne og godkjent det som står der. Noen av deres personlige erfaringer gikk inn i kursmaterialet som eksempler. Dermed har fortellingene vært brukt i offentlige sammenhenger. Jeg ser et forskningsetisk problem med at det er en mulighet for at de vil kjenne hverandre igjen, men siden de har godkjent kapitlet og historiene har blitt fortalt før er det et uoverkommelig problem.

1.6. Oppgavens framdrift

Kapitell to er et teoretisk anlagt. Jeg vil ta for meg sosiologiske og feministiske teorier om kjønnsmakt og sosial endring. Disse teoriene danner den teoretiske rammen for de empiriske kapitlene. Kapittel tre tar for seg utvikling av kurset og kurslederne, mens kapittel fire handler om kursjentene. Analysen og temaene i disse kapitlene er hentet fra den teoretiske rammen om kjønnsmakt og sosial endring. Jeg anvender meg av noen andre empiriske studier som ikke blir omtalt i teorikapitlet. Kapitlet om kurslederne tar for seg *!sett grenser* som kampanje, dens fremveksten og kurslederens forestillinger om kjønnsmakt og sosial endring. Kapittel fire handler om et spesifikt kurs holdt i *!sett grenser* regi og informantenes oppfatning av det. Kapittel fem blir *!sett grenser* forestillinger om sosial endring og kjønnsmakt lest opp imot Likestillingssenterets ”Ungdom, film og kjønn – håndbok for lærere om likestilling”(2004). Jeg gjennomgår også sosiologen Anthony Giddens’ teorier i det kapitlet. Hans kjønnsteori og modernitetsteori blir gjenspeilt i håndboken. Konklusjonen er å finne i det kapitell seks.

2. Kjønnsmakt uten sosial endring?

2.0 Innledning:

Problemstillingen for denne studien er knyttet til begrepene ”kjønnsmakt” og ”sosial endring”. Begrepers betydning og fortolkning er ikke nøytrale. Meningen de får blir forskjellig avhengig av hvilke teorier som legges til grunn. Dette kapitlet tar for seg noen sosiologiske og feministiske teorier om kjønnsmakt og sosial endring. Mitt mål her, er å søke etter teorier som bevarer en strukturell kjønnsmaktsforståelse, men samtidig gir rom for sosial endring. Det hersker en viss politisk og teoretisk usikkerhet om hvilke begrepsapparat som kan fange opp kvinners situasjon, og da særlig kvinners seksuelle situasjon. Et eksempel på dette er den såkalte ”machodebatten” som raste i ulike medier høsten 2003. Kort fortalt handlet den om unge sinte menn i mediebildet med en felles påstand om at kvinner hadde tatt over den seksuelle arenaen. Mads Larsens ”Pornopung”, Lars Ramslies ”Fatso” og Nils Rune Langelands essaysamling ”Kveldseta” skapte debatt. Det ble påstått at nå lå kvinnene øverst og menn måtte usikkert følge deres kommando. Kvinners påståtte hersing med menn på sjekke markedet ble diskutert i heftige ordvendinger. Samme høst publiserte professor i sosiologi Willy Pedersen og matematikeren Sven Ove Samuelsen en undersøkelse hvor en av konklusjonene var at mens kvinner både kunne spille på et feminint og et maskulint repertoar, var menn forvist til en mindre anvendelig maskulinitet (2003). Nordiske undersøkelser om kvinners forhold til egen seksualitet, kropp og sex, og da spesielt unge jenter, vitner om store problemer med selvbilde og om slanking, press og seksuelle rykter.

Kjønnsforskeren Harriet Bjerrum Nilsen oppsummerte debatten på *Sånn er livet* i NRK desember 2003 med å si at det interessante med denne debatten er ikke de ofte ubegrunnede påstandene om kvinners makt, men at unge kvinner og unge menn oppsummerer situasjonen så vidt forskjellig. Debatten viser at det finnes ulike definisjoner av kjønnsmakt og kamp om dem i Norge. Forskningen på feltet er ikke unndratt en slik kamper. Ofte handler det om hvilken forståelse av kjønn, makt og sosial endring som blir lagt til grunn. I skandinavisk kjønnforskning har mye av fokuset vært på arbeidsliv og familieliv, og lite på seksualitet og kropp (Widerberg 2000). Det preger også dagens forskning og debatt om kjønnsmakt. Jeg vil ikke her gå inn alle aspektene ved en teori om kjønnsmakt, men peke på noen posisjoner i det skandinaviske landskapet. Deretter vil jeg ta for meg Frigga Haugs metoder for endringsarbeid og Beverley Skeggs videreutvikling av Pierre Bourdieus teorier.

2.1 Kjønnsmakt?

Det hersker også en usikkerhet blant kjønnsforskere om hva som ligger i begrepet kjønnsmakt, selv om det blir flittig brukt. På nettstedet til Kilden, informasjonssenter for kvinne og kjønnsforskning, finner du ”en knapp” med tittelen *kjønnsmakt*. Ved et tastetrykk får du fram en oversikt over bøker og artikler som er gitt ut om kjønn og makt i forbindelse med makt og demokratiutredningens arbeid fra 1998-2003. Kjønnrelasjonen blir forstått som en maktrelasjon i en eller annen form. Likestillingsbarometeret gjengir hvert år resultater om at menn tjener mer enn kvinner, gjør mer betalt arbeid enn kvinner og har mer makt enn kvinner (Likestillingsbarometeret 2004). Makteliten i det norske samfunn er i all hovedsak menn (Skjeie og Teigen 2003). Mannsforskeren Helene Aarseth⁹ avsluttet konferansen ”Kjønnsmakt” med å si at det ikke finnes et godt nok teoretisk apparat til å forstå kjønnsmakt på et strukturelt og individuelt plan samtidig. Det finnes to klare tendenser i norsk kjønnsforskning. Den ene viser en normalisering av kjønnsidentitet gjennom kulturelle konstruksjoner. Den andre peker på konsekvenser av kjønn på et strukturelt plan. Aarseth mener det er lite dialektisk sameksistens mellom tendensene, og etterlyser teoretiske møteplasser mellom ulike tendenser for å forstå kjønn og makt. De gammelmodige marxistiske analysene av hvordan produksjonen definerer kjønnsmaksrelasjonen må forenes med analysene som omhandler de kulturelle konstruksjonene av kjønn i følge Aarseth. Blant skeive¹⁰ teoretikere finner Aarseth en tendens til en hylling de som bryter med ”det normative”, som lett kan bli forflatet gjennom en vegring til å beskrive den kroppsliggjorte makten. Aarseth tar til orde for å finne et begrep om kjønnsmakt som både inkluderer de strukturelle ulikhetene og betydningen av de kulturelle konstruksjonene av kjønn og heteronormativitet. Hun er ikke alene med en slik oppfordring (Widerberg 2003).

Når det gjelder forebyggende arbeid mot seksuell trakassering er det nødvendig å ha en beskrivelse av hva som er problemet – som vil innebefatte en forståelse av sammenhengen mellom kjønn, klasse, makt og heteroseksualitet. Samtidig er det nødvendig å forklare sosial endring – som vil innebefatte handlende individer som eksempelvis lager regler om at ingen jenter på skolen er horer. Denne utfordringen sender meg ut på søken i den sosiologiske og feministiske teorien.

---

⁹ Innlegget til Helene Aarseth er å finne på <http://kjoenn.maktutredningen.no/>

¹⁰ skeiv teori er en oversettelse av queer, som legger poststrukturalistiske forståelse av kjønn til grunn. De anvender ofte dekonstruksjon som metode, gjennom å vise hvordan feminin/maskulin og homofil/heterofil er binære motsetninger.

2.2. Teorier om kjønnsmakt

Det er i hovedsak to overgripende teorier om kjønnsmakt som har stått sentralt i nordisk sammenheng, ulike teorier inspirert av enten Heidi Hartmans patriarkatteori, eller den svenske historikeren Yvonne Hirdmans geunssystem¹¹. Disse teoriene har blitt kritisert for å mangle et begrep om endring. Teoriene handler om kjønnsfordeling i familien og arbeidsliv.

Patriarkatteorien er et forsøk på å kombinere marxisme og feminisme, mens Yvonne Hirdmans genussystem prøver å lage et teoretisk apparat for å forklare hvordan kvinnen blir den andre¹². Disse teoriene blir begge omtalt og kritisert i forhold til norsk kontekst i boken ”Makt: teori og kritikk” (Engelstad red. 1999). Jeg vil deretter kort nevne en svensk empirisk studie av kjønnsmakt og MacKinnons teorier om kjønnsmakt.

2.2.1 Patriarkatet

Anne Lise Ellingsæther har skrevet en kritisk gjennomgang av patriarkatteorien i Norge. ”Patriarkat” referer til en begrep og til en teori om kjønnsmakt og kjønnsulikhet. Ellingsæther trekker fram Heidi Hartman som en av pionerene. Hartman årsaksforklarer kvinners underordning med en sameksistens av patriarkatet og kapitalismen. Hennes begrunnelse for kvinners underordning er å finne igjen i norsk sosialistisk feminisme (Ericsson 1999, Skard 1977). Hartmans teori har blitt møtt med kritikk fordi den ikke klarer å skille ut ulike mekanismer som skaper underordning. Ellingsæther viser til to norske bidrag som har vært inspirert av patriarkatteorien, Beatrice Halsaa og Helga Hernes. Halsaa skriver at gjennom å hevde at vitenskapelige metoder er kjønnsnøytrale, brer det grunnen for at undertrykkelsesforholdet mellom menn og kvinner blir skjult. I likhet med Hartman hevder hun at kapitalismen og patriarkatet ikke kan sees uavhengig av hverandre. Menns dominans opprettholdes med en upersonlig, strukturell og indirekte undertrykking. (Halsaa 1981). Hernes hevder at i det norske velferdssamfunnet har kvinner gått fra å være økonomisk avhengig av en mann til å bli avhengig av velferdsstatens tjenester og staten. Senere skrev hun essayet om den kvinnevennlige velferdsstaten hvor hun beskrev potensialet i de sosialdemokratiske velferdsordningene og modererte sin tese om kvinners avhengighet av staten (Hernes 1984, 1986). Ellingsæther viser til kritikken som har blitt rettet mot

---

¹¹ Genus er en svensk oversettelse av det engelske ordet gender, som i det norske språk betyr sosialt kjønn.

¹² Simone de Beauvirs feministiske klassiker *Det annet kjønn* gjør en fenomenologisk gjennomgang av kvinnen situasjon. Mannen er mennesket og normen i samfunnet, mens kvinnen den andre er hennes gjennomgående påstand.

patriarkatteorien. Den fremstiller et universelt system i tid og rom, der kvinner blir undertrykt av menn på mer eller mindre samme måte. Teoriene tenderer mot en sosial determinisme, hvor kvinners motstand mot underordning ikke kan forekomme (Ellingsæther 1999).

2.2.2 Genussystemet

En annen sentral teori om hva som skaper kvinners underordning er den svenske historikeren Yvonne Hirdmans teori om genusystemet. Genus kan på norsk referere til sosialt kjønn. Hun mener det er to prosesser som er gjennomgripende for å skape kvinners underordning. Den første prosessen er segregering, hvor kvinner og menn historisk har blitt sett på som grunnleggende ulike. Den andre prosessen er hierarki, mannen blir ansett som norm i vitenskapen, arbeidslivet og i det offentlige liv. Disse to prosessene er grunnlaget for skapningen av kvinners underordning i samfunnet. Ideen om at mannlig og kvinnelig er noe distinkt forskjellig gjennomsyrrer samfunnet og medvirker på den måten med på å opprettholde og reprodusere hierarkiet (Hirdman 2001:16).

Teorien har blitt kritisert for å være statisk av blant annet av historikerne Gro Hageman og Lars Åmark (1999). De mener at gjennom å bruke et begrepsapparat for vise kvinners underordning i ulike historiske kontekster utelukkes det at forholdet mellom kjønnene faktisk endrer seg. Teorien er brukbar hevder Hageman og Åmark, men den må bearbeides. De vil tilføre en rangeringslogikk som handler om at når kjønnene møtes, skjer det også en innbyrdes ordning av menn og kvinner. De som vinner på denne rangordningen, vil ha sterkere grunner til å forsvare den eksisterende genusordningen enn de som taper på den, ifølge Hageman og Åmark. Rangeringslogikken tar vare på ideen om at det finnes mønsterstrukturer, men legger til at det er kamp om definisjonen av forholdene mellom kjønnene (Hageman og Åmark 1999). Hirdman svarer på kritikken med at det er nødvendig å vise fram mønstrene, for at det skal bli mulig å endre på dem (Hirdman 2001).

2.2.3 Seksualitet er for feminismen, det arbeid er for Marx

Diskusjonene om kjønnsmakt har ofte vært knyttet til produksjonsforholdene i samfunnet. Det kan ha sammenheng med at mye av teorien har sitt utspring fra de radikale bevegelsene på 60- og 70-tallet, hvor marxismen sto sentralt (Benhabib og Cornell 1987:1, Widerberg 2000). Som tidligere nevnt, har den amerikanske feministen og juristen Cathrine MacKinnons prøvd å lage en teori om seksualitet og makt. MacKinnon forsøkte å overføre marxismens teori om arbeid over på kvinners seksuelle rolle i samfunnet. På samme måte som kapitalisten utnytter arbeideren og profiterer på hans merverdi, så blir kvinners seksualitet utnyttet av

menn. Mackinnon konklusjon er:

”Heterosexuality is its structure, gender and family its congealed forms, sex roles its qualities generalized to social persona, reproduction a consequence, and control its issues”
(siteret i Cornell og Benhabib 1983:3)

Cathrine MacKinnon danner en analogi mellom marxisme og feminisme, at kvinner blir en undertrykt gruppe gjennom utnyttelsen av seksualitet. Drucilla Cornell og Seyla Benhabib mener denne teoretiske analogien ikke er nok. Spørsmålet om hva som danner de kollektive egenskapene som utgjør begrepet ”kvinne” står ubesvart. Problemet er fortsatt hvor det blir av kvinner som sosiale aktører. Den handlende aktøren og muligheten for sosial endring forblir uteoretiserte størrelser (ibid: 3-5). Det er flere som har kritisert MacKinnons teori for å være statisk (Jeffner 1997).

2.2.4 Husarbeidsfordelingen er avgjørende

Det er gjort få empiriske arbeider i Skandinavia om endringene i kjønnsmaktsrelasjonene. Ett av unntakene er den svenske forskeren Vicki Johansson avhandlingen *Där könsmakten ändras* – om ulike grader av kjønnsmakt i to kommuner i Sverige. Hun beskriver ulike teorier av kjønnsmakt med utgangspunktet i at menn tjener noe på kvinners underordning. Den ene varianten baserer seg på at menn tjener økonomisk på kvinners ubetalte omsorgsarbeid i hjemmet, fordi kvinner tar seg av en større del av de samlede omsorgsoppgavene som eksisterer i samfunnet. Dermed kan menn ha mer fritid til å bruke på betalt arbeid eller andre aktiviteter. En annen variant er at menn tjener psykologisk-materielt på kvinners omsorgsarbeid. De får emosjonell støtte, varme, kjærlighet og omsorg i familien, og snylter på kvinners emosjonelle arbeid. Begge disse variantene blir kritisert av Johnsson for ikke å være uttømmende og teoriene klarer heller ikke å skille ut årsakene til kjønnsmakten (Johnsson 2001). Johansson hevder at kjønnsmakten ikke kan forklares en gang for alle, men må undersøkes empirisk i de enkelte tilfellene. Hun tar utgangspunkt i hvordan den samlede mengden samfunnsmessig omsorgsoppgaver blir organisert for å definere om kommunene har en svak eller sterk kjønnsmaktsordning. I kommunene med sterk kjønnsmaktsordning er det offentlige tilbudet dårlig og ansvaret for oppgavene er overlatt til den enkelte, mens det er motsatt for den andre kommunen. Hvis den samlede mengden oppgaver i hjemmet er likere fordelt mellom kjønnene, fører det til bedre kjønnsbalanse i kommunens maktorganer og i arbeidslivet. Hennes empiriske funn vil tilsa at graden av kjønnsmakt bestemmes gjennom den samfunnsmessige organisering av omsorgsarbeidet (ibid). Slik jeg ser det er denne analysen

interessant og står i motsetning til en MacKinnon inspirert teori om seksuell utnyttelse av kvinners skapes og opprettholdes kvinner at underordningen (MacKinnon 1987, 1992).

2.3 Strukturer og endring

De ulike feministiske teorier om kjønn, seksualitet og makt viser empiriske og teoretiske utfordringer, særlig når det gjelder å forklare og beskrive endring. Når blir sosial endring mulig? Hvordan kan andre strukturer som seksualitet og klasse ses i sammenheng med kjønnspekt? Flere av disse spørsmålene grenser opp imot temaet seksuell trakassering. Hvem er trakassøren? I hvilke situasjoner og relasjoner blir seksuell trakassering mulig? Og hvem blir seksuelt trakassert? Og hvordan kan slike situasjoner forebygges? En analyse av forebyggende arbeid mot seksuell trakassering kunne leses opp mot slike spørsmål. En av dem som gjør det er Frigga Haug.

2.3.1 Frigga Haugs endringsarbeid

Feministiske teoretiske og empiriske arbeider har stort sett fokusert på å vise på hvilke måter kvinner har blitt underordnet i samfunnet. Derimot er det skrevet lite om metoder for endring. Sosiologen Frigga Haug er et av unntakene i så måte med sin minnearbeidsmetode. Minnearbeid er en forskningsmetode som har til hensikt å frembringe metoder for endring av kroppsvaner. Anla Carter, den engelske oversetteren av "Female Sexualization", beskriver metoden slik: "Clearly, then, sites do have to be identified and practices elaborated for critical cultural production that both engages contemporary images of femininity, and re-replaces them in contexts over which we have control" (Haug 1987:15). Metoden handler om å "delokalisere" problemer med seksualitet og kropp, for å kunne endre på dem. Boken "Female sexualization" er resultatet av et minnearbeid om kroppens seksuelle sosialisering. Sosialiseringen inn i en feminin seksuell rolle er uløselig knyttet til kroppen til den enkelte (ibid:25-26). I kroppen sitter ubevisste reaksjoner og handlingsmønstre (ibid:34). Minnearbeidsgruppa tar konsekvensen av det og hevder at endringsarbeid må både bevisstgjøre hodet, men også endre kroppens vaner. Nedtegnelsene og undersøkelsen av språkets grenser var en bevisstgjøringsprosess. De oppdaget hvordan språket var et hinder når de skrev ned seksuelle erfaringer. Deres egne seksuelle erfaringer fikk en undertone og et språk av å bli til gjennom menns begjærende blikk – som et objekt. Kroppens sosialisering og erfaringer ble skrevet ned systematisk, for deretter å kunne analyseres og delokalisering.

Our research therefore focused on individuals who, submitted already to their own subordination – however inarticulate that suffering must be, had no access to an alternative language, nor to any possible means of conceptualizing alternative action” (ibid:36).

Det underliggende poenget er å vise at kvinner ikke er predestinerte av strukturene, men er ubevisst med på å gjenspeile strukturer og gjøre motstand mot dem. De undersøkte på hvilken måte strukturene ble skrevet inn i kroppen. Et eksempel på det er ”the leg project” som blant annet tok for seg hvordan sittestillingen til kvinner er knyttet til seksuell sosialisering. Å sitte med beina fra hverandre har klare seksuelle konnotasjoner i vår kultur. De oppdaget hvordan kvinnekroppens sosialisering har en nær sammenheng med forestillinger om den ”ærbare kvinne”. Minnearbeidsgruppe merket også hvordan deres eget bevisstgjøringsarbeid gjorde endring mulig. I arbeidet med å delokalisere kroppens vaner fikk de også en mulighet til å endre dem.

Femininiteten er tveegget. Den er også en kilde til glede og følelse av kontroll - en nødvendig kompetanse i vårt samfunn. I boken er det en minnehistorie fra en servitør. Hun beskriver hvilke avveininger hun gjør i forhold til hva hun tar på seg. Hun tar praktiske hensyn. Samtidig vet hun at hennes utseende kan være bra for business. Det er en balansegang mellom å være attraktiv og vulgær. Hun har en klar følelse av hvor de grensene går (ibid:142). Frigga Haug konkluderer med at kvinner er offer for underordningsmekanismer, men de behersker strukturene samtidig. Servitørens kunnskap om hvor grensene for akseptabel kjønnsette oppførsel går gir et visst rom for frihet innenfor ufriheten. I det ligger det en kritikk av den radikalfeministiske forestillingen om femininiteten kun som en kilde til underordning på det seksuelle feltet (ibid:148). Feminin seksualisering fører til underordning, men er også en kompetanse som sitter i kroppen. Den reproduseres gjennom kroppens vaner. Frigga Haugs vektlegging av hvordan underordning skapes og internaliseres gjennom kroppen har store likheter med sosiologen Pierre Bourdieus begrep om habitus.

2.3.2 Feministisk anvendelse av Bourdieu

Flere feministiske teoretikere har tatt til orde for å anvende sosiologen Pierre Bourdieus teorier om kvinners underordning i samfunnet. Blant annet har sosiologene Skeggs og Lisa Adkins redigert boken ”Feminism after Bourdieu” (2004) i et forsøk på å videreutvikle og kritisere hans teorier til feministisk bruk. Flere av bidragsyterne er skeptiske til hans teoriers anvendbarhet på å forstå seksualitet og kjønn. Beverley Skeggs bruker hans kapitalbegrep for å se klasse og kjønn i sammenheng i sin forskning på arbeiderklassekvinner

identitetskonstruksjon. Hun ser i likhet med Haug femininitet – som en type kompetanse eller kapital som Skeggs formulerer det. Jeg vil gjøre rede for Bourdieus begreper. Deretter vil jeg vise på hvilken måte hans teorier er relevante forståelser av forebyggende arbeid mot seksuell trakassering blant ungdom.

2.3.3. Bourdieus begreper om felt, habitus og ulike kapitalformer

Pierre Bourdieu teoretisk rammeverk har til hensikt å overskride det han mener er det falske skillet mellom objektivisme/subjektivisme og kropp/ånd. For Bourdieu er det verken gangbart å ta utgangspunkt i individets frie vilje til å handle (subjektivisme) eller se på alle handlinger som forutbestemt av strukturene (objektivisme). Individets kroppsliggjorte disposisjoner, habitus og handlinger, må ses i sammenheng med strukturene. Reaksjoner på seksuell trakassering sitter først og fremst i kroppen. Seksuelle handlinger som er gjensidige er en kilde til glede og vellyst, mens seksuell trakassering oppleves som ubehagelig og truende. Det er ikke gitt at den trakasserte handler mangler samsvar med kroppens reaksjoner. Strukturelle betingelser og kulturelle konstruksjoner av kjønn, seksualitet og klasse er med på å bestemme mulighetene til å reagere. Et eksempel er at handlingen forstås som et forsøk på mislykket flørtning eller som seksuell trakassering. Den kulturelle forståelsen av de seksuelle kjønnsrollene har sammenheng med handlingsalternativer til den trakasserte. Bourdieus teori kan bidra til å forstå sammenhengen.

2.3.4 Det sosiale felt

Bourdieu mener at samfunnet er delt opp i ulike sosiale felt og hvert felt har sin logikk. Hvert felt er bygd opp av ulike strukturer, som igjen bestemmes av hvilke typer kapital som kan brukes for å skaffe seg posisjon i feltet. Posisjonen bestemmes av den enkelte aktørs kapitalsammensetning. I et hvert felt foregår det kamp om posisjonene. I den kampen anvender man ulike kapitalformer. Feltet har sin doxa - troen på at verdien det kjempes om i feltet er reelle og ønskverdige. Verdien til kapitalsammensettingene i feltet påvirkes av to faktorer. Kampene som foregår i feltet selv og forholdet til andre felt. Ved å delta er man allerede engasjert som spiller etter feltets logikk (Bourdieu 1999:18).

Hva kan Bourdieus begrep om felt bidra med i denne studien? Det må være å vise hvordan ulike situasjoner og kontekster påvirker handlingsrommet til å trakassere noen og for den trakasserte til å reagere. Det avgjøres også av relasjonen mellom trakassør og den trakasserte.

2.3.5 Kapitalmetafor

De ulike kapitalformene er Bourdieus maktbegrep. Han skiller mellom økonomisk kapital, kulturelle kapital og sosial kapital. Det han kanskje er mest kjent for, er begrepet om symbolsk kapital. Den symbolske kapitalen er den formen som gjør at hver og en av de ulike kapitalformene kan fremstå som ahistoriske størrelser og bli forstått som tilfeldige og naturlige. Bourdieu har brukt store deler av sitt forfatterskap på å synliggjøre og teoretisere symbolsk kapital. Den symbolske volden er en konsekvens og en forutsetning for reproduksjonen av makt hierarkiene. Symbolsk vold¹³ er en mild form for vold, fordi den er umerkelig og usynlig selv for dens ofre. Volden utøves i all hovedsak gjennom de rent symbolske kanalene for kommunikasjon og innsikt. Mer presist kan det sies å være gjennom kanalene for miskjennelse, anerkjennelse og i siste instans, for følelsene (Bourdieu 2000:9-10). Bourdieu mener kjønnsrelasjonen er et tydelig eksempel på symbolsk vold. Slik jeg ser det er Haugs forståelse av kvinners ubevisste reproduksjon av underordning gjennom kroppen har likhetstrekk med teorien om symbolsk vold.

2.3.6 Kjønn som symbolsk kapital

Skeggs gjør bruk av Bourdieus kapitalmetaforer for å forstå hvordan kjønn og klasse fungerer sammen. Ifølge Skeggs finnes det ikke et eget kjønnsfelt eller en egen kjønnskapital. Kjønn og klasse er overgripende i alle felt og er del av den symbolske kapitalen, som muliggjør og naturaliserer bestemte typer handlinger og strategier (Moi 1991 og Skeggs 1997:10) I Skeggs studie ser hun for eksempel på hvordan feminin kapital brukes på ekteskapsmarkedet for å øke sin posisjon. Det som kjennetegner feminin kapital som maktstrategi er den får verdi gjennom mannens blikk. Feminin kapital gir ikke tilgang på institusjonell makt, den er og forblir relasjonell. Kapitalens verdi er avhengig av hvilket felt aktøren befinner seg i og aktørens tilgang til annen kapital. Denne kjønnsmaktsforståelsen kan bidra til å forklare de antatte forskjellene mellom middelklassejenter og arbeiderklassejentes reaksjonsmønster på seksuell trakassering. De har ulik kapitalsammensetning i situasjonen, og derfor velger de ulike strategier for å takle situasjonen. En slik teoriramme kan også forklare hvorfor den maskuline dominansen varierer på ulike områder i vårt samfunn. De unge frustrerte mennene i ”machodebatten”, som jeg beskrev innledningsvis i kapitlet, kan ha rett i at feminitet kan gi en viss avkastning på sjekkemarkedet, men den samme feminine symbolske kapitalen kan

---

¹³ Bourdieu bruker ordene symbolsk kapital og symbolsk vold for å betegne det samme fenomenet.

være et hinder i andre sammenhenger. Haugs beskrivelse av dobbeltheten ved feminiteten, som både en sosialisering til underordning og en kompetanse har likhetstrekk ved Skeggs' funn i studien. Skeggs kritiserer også Bourdieus begrepsapparat for ikke å kunne fange inn kjønnete praksiser. Hos arbeiderklasse kvinnene i sin studie finner ikke Skeggs bare internalisert symbolsk vold, men også motstanden bevisst og aktiv motstand mot kategorisering. De har med andre ord et ambivalent forhold til feminitet (Skeggs 1997:10 og Skeggs 2004:27). Bourdieus begrepsapparat baseres på et handlingsmønster som er altfor strategisk ifølge Skeggs. Dermed klarer han ikke å forklare verdier som integritet, altruisme og lojalitet. Disse verdiene er sentrale i reproduksjonen av kjønn og seksualitet (Skeggs 2004:30).

2.3.7 Habitus – bringer kroppen tilbake

Et annet sentralt begrep hos Bourdieu er habitus, som vektlegger hvordan kroppen sosialiseres til underordning. Habitus er kroppsliggjorte strukturer, som gjør det mulig for agenter å handle i feltet. Bourdieu bringer kroppen inn i maktens gemakker. Tidligere har Bourdieu brukt ordet spill om handlingene til en aktør i et felt, men han påpeker at det ikke er nødvendigvis er bevisste handling. Det er heller ikke de bevisste handlinger som gir mest avkastning i et felt. De spontane reaksjonene kan gi mer avkastning, for de fremstår som naturlige. De sitter i kroppen og ikke i hodet. Habitus kan forstås som en praktisk sans, og vil ofte forbli uoppdaget fordi handlingene er så innlysende nødvendig. Habitus er inkorporerte strukturer og tendenser, som gjør at spilleren kompetent som handlingsaktør. Det er gjennom kroppen og praksis at habitusen fungerer, men det er også gjennom praksis at habitus kan endres (Bourdieu 1999:145-147). Denne måten å se struktur, kropp og aktør sammen på er velkjent i feministiske inspirerte teoretikers begrep om kjønnsroller og kroppens sosialisering til underordning. De sitter i kroppen, som også er utgangspunkt for Haugs minnearbeid. Den seksuelle sosialisering foregår gjennom kroppen og må derfor delokalisers til et felt hvor man har kontroll og endres gjennom praksis.

2.4 Seksuell trakassering som relasjonelt fenomen.

Bourdieu teorier kan medvirke til å belyse relasjonen mellom trakassør og trakassert, som en relasjon hvor graden av symbolsk kjønnskapital gjør seg gjeldende. I en situasjon hvor en grenseoverskridelse skjer vil relasjonen mellom den trakasserte og trakassør ha betydning. To spørsmål vil være sentrale: hvem har mulighet til å definere situasjonen og hva blir konsekvensen hvis den trakasserte part sier ifra? I mange tilfeller vil det være avhengig av

jentas kapitalsammensetning i feltet - da også hennes klassebakgrunn. Er hun populær, har hun et "horerykte" og hvor er hun plassert i den heteroseksuelle matrisen? Bourdieu har et relasjonelt maktbegrep, hvor kjønn inngår som del av en samlet kapitalbeholdning. Teorien baserer seg på at det er kapitalsammensetningen og de ulike feltenes logikk som avgjør relasjonen mellom agentene i feltet. Det vil igjen avgjøre hvilke kamper som foregår i feltet. Maskulinitetens symbolske kapital må være en del av bildet, men det er avhengig av hvilket samfunnsområde og fenomen det er snakk om. Det teoretiske apparatet gir en mulighet til å forstå ulike dominansrelasjoner som klasse, kjønn og etnisitet sammen.

Maskulin dominans kan ikke enkelt defineres som at alle menn har makt over alle kvinner i enhver sammenheng og situasjon. Den vil variere med kapitalsammensetningen til den enkelte kvinne og mann og i hvilket felt de befinner seg i. En slik måte å forstå kjønnsmakt på er mer fleksibel. Det andre poenget er hvordan kroppen sosialiseres til underordning. Habitusbegrepet kan vise hvordan kroppsliggjorte og til tider forherliggjorte relasjoner er alt annet enn ahistoriske og tilfeldige relasjoner. Det holder ikke bare med en bevisstgjøring gjennom hodet, vil man ha til forandring må det skje med praksis. Dette er i tråd med minnearbeidsmetodens grunnelement som er sosialiseringen av kroppen, som er dens grunnelement. Frigga Haug vil i tillegg understreke at det kollektivet er en betingelse for endring. Individets kan ikke frigjøre seg fra samfunnet, men blir til gjennom møter med andre. Det kan ikke være et individuelt frigjøringsprosjekt, men må være del av en kollektiv bevegelse (Haug 1987:150-152). I kapitel fem viser jeg med analysen av håndboken til Likestillingssenteret at en strukturell og kroppsliggjort forståelse av kjønnsmakt og endring ikke er selvsagt, men først skal det handle om *!sett grenser*.

3. ”Jentekamp mot klåfingra gutter”

3.0 Innledning

I august 2000 hadde Dagsavisen overskriften: ”Jentekamp mot klåfingra gutter”. Saken handlet om seksuell trakassering blant ungdom og kampanjen *!sett grenser*. Vi hadde søkt om økonomisk støtte og fått avslag. Avslagene kom fra likestillingscenteret, Barne- og Familiedepartementet og Utdanningsdepartementet. De begrunnet avslaget med at vi ikke var en organisasjon, og at de manglet midler til å støtte et slikt prosjekt. Avisartikkelen førte til at Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger og sosionomer besluttet å bevilge 5000 kroner, og Helsetilsynet ville bidra med 25.000 kroner. Vi hadde til sammen 30.000 kroner til å drive kampanjen. Med disse pengene laget vi en hjemmeside, et kurs, trykket opp hefter og startet *!sett grenser*. Vi ble invitert av både TV og radio for å snakke om seksuell trakassering. Vi holdt kurs på skoler, fritidsklubber og andre steder der vi ble invitert.

Så forandret livssituasjonen seg til dem som drev kampanjen seg og vi fikk heller ikke nok økonomisk støtte til å drive arbeidet videre. Prosjektet ble lagt halvdødt våren 2002, selv om vi fortsatte å holde noen kurs, blant annet kurset som denne oppgaven er basert på. Dette kapitlet skal handle om kurslederne, hvem de er, hva de tenker om *!sett grenser* og hvilke erfaringer de gjorde seg som kursledere.

3.1. Hvem var *!sett grenser*?

Hvem var vi som startet dette? Noen av oss hadde bakgrunn fra det feministiske miljøet rundt Rød Ungdom¹⁴. Andre igjen var venninner av noen som var med i kampanjen. Felles for oss var at vi definerte oss som feminister, og hadde lyst til å gjøre noe i praksis. Et startpunkt for meg var tiden før 8. mars 2000. Jeg hadde lest om en organisasjon som hadde navnet *Vägra kallas hora* i den svenske avisen Aftonbladet, og tok kontakt med dem. De hadde slagord mot kapitalismen som del av kampanjen og materiellet. Jeg synes de var underlige, men at det var en god idé med en kampanje mot seksuell trakassering. På den tiden var det et møteforum drevet av litt eldre jenter som diskuterte feministiske problemstillinger. Ideen om å starte en lignende kampanje i Norge ble spredd. Grete og Kristine besøkte *Vägra kallas hora* i mai. Grete tok på seg ansvaret å innkalle til møte. Det ble laget en liste med folk som vi gjerne ville ha med. Vi fant ut at vi ville lage et kurs, et hefte og en hjemmeside. Dermed ble det forfattet en pengesøknad, som endte i avisoppslaget.

---

¹⁴ Rød Ungdom er ungdomsorganisasjonen til Rød Valgallianse

Vi som laget *!sett grenser* kjente hverandre fra før gjennom politisk arbeid eller kjente hverandre fra videregående skole. Informantene mine har ulike klassebakgrunn. Grete er den med mest utpreget middelklassebakgrunn, Helene kommer fra et arbeiderklassehjem på Østkanten i Oslo og Kristine fra et middelklassehjem på østkanten. De var alle med på å utvikle kampanjen fra begynnelsen av, og holdt flere kurs. Når de startet kampanjen i 2000 var de i begynnelsen av tjuetårene. Det er med utgangspunkt i deres deltakelse i *!sett grenser* at jeg har intervjuet dem.

3.2 Ulike incitament

Det første som slo meg når jeg leste de transkriberte intervjuene med Grete, Kristine og Helene var at de hadde hver sin historie om hvordan *!sett grenser* startet. Kristine vektla sitt møte med arbeidslivet. Helene vektla jentemøtene og Grete den svenske feministantologien *Fittstim* og bøkene hun hadde lest om seksuell trakassering. Jeg tror ingen av dem vil utelukke verken det ene eller andre utgangspunktet, men det er interessant at de hadde så ulike fokus og var opptatt av ulike sider av kampanjen.

3.2.1 "Dette burde jenter ha et vern mot!"

Høsten 2000 begynte Kristine å jobbe i et mannsdominert yrke. Når jeg spurte henne om seksuell trakassering og *!sett grenser*, begynte hun umiddelbart å snakke om egne erfaringer fra arbeidslivet. Hun fortalte historier om hvordan sjefen kommenterte kroppen hennes, og hadde brukte ulike objekter til å simulere at han mastruberte foran henne. Reaksjonen hennes hadde vært preget av en avmaktsfølelse og et fravær av handlingsalternativer. Slik startet *!sett grenser* for Kristine:

Det handlet vel mest om at vår erfaring med seksuell trakassering og at vi snakka mye om det. Jeg tror blant annet min erfaring var viktig. Siden jeg gikk ut i arbeidslivet og opplevde den helt rå seksuelle trakasseringen der. Det var helt sjokkerende. For det var ... ja ... det var en erfaring jeg ikke hadde særlig mye av ... man har jo blitt litt trakassert på skolen og på t-banen og litt sånn offentlig. Men det var på et helt annet nivå ute i arbeidslivet. Vi snakka mye om det.

Kristine var den første i gruppen som hadde begynt i fast jobb. Vi andre var studenter. Vår erfaring med seksuell trakassering hadde vi fra skoletida og fra det Kristine kaller "litt sånn offentlig". Seksuell trakassering er ofte et mer fremtredende fenomen i tidlig ungdomstid enn i arbeidslivet (Menckel og Witkowska 2002). Kristine beskriver møtet med arbeidslivet som et sjokk, et sjokk over graden av seksuell trakassering. I studenttilværelsen kan man leve relativt skjermet, med stor grad av frihet til å velge hvem man vil samarbeide med og på

hvilke måter man vil samarbeide. Denne graden av frihet har man ikke i de fleste yrker. Kristines erfaringer fra arbeidslivet kan ha vært en påminnelse siden trakassering er et vedvarende fenomen gjennom hele livet. Kristines erfaringer ble diskutert i venninnegjengen. Hva er seksuell trakassering? Hva kan man gjøre for å verne seg imot det? Hvilke teknikker kan man bruke? Kristines erfaring var med på å sette i gang disse tankene:

Også tror jeg vi tenkte, dette må du spørre noen andre om altså, men jeg tror vi tenkte at faen, dette må vi gjøre noe med. Dette burde jenter ha et vern imot. Så mye lettere det hadde vært for oss hvis ...

Kristine tok utgangspunkt i egne erfaringer for å fortelle og trene opp jenter til å bekjempe seksuell trakassering. Hun så også sammenhengen mellom den feministiske teorien hun hadde lest, og hvordan det fungerte i praksis:

Etter hvert så jeg at dette (seksuell trakassering) var en helt integrert del av arbeids ... stilen, arbeidsmiljøet. Dette er et hierarkisk system hvor den mannlige sjefen står øverst og de kvinnelige ansatte er nederst. Man opprettholder det sånn og bekrefter den mannlige makten gjennom seksuell trakassering. Det hadde jeg vel med meg teoretisk, også så jeg det veldig tydelig.

Møtet mellom teori og praksis sto sentralt for Kristine. Hun satte sin egen situasjon og frustrasjon inn i et politisk rammeverk, og spurte seg selv hvorfor det var så vanskelig å reagere. Kristine endte opp med å si opp jobben. Selv om hun hadde en teoretisk forståelse av hvordan seksuell trakassering fungerte, klarte hun ikke å reagere:

Jeg tror at ... min handlingslammelse ovenfor den seksuelle trakasseringen og at jeg hadde så få redskaper ble sentralt. Jeg følte meg veldig avmektig. Hva kan man svare og hvordan kan man styrke seg i overfor sånn trakassering? Hva kan du si og hvordan føle at du har rett til å reagere? Styrke integritet og reaksjonsevne. Det ble helt sentralt i kurset.

Denne innsikten om hvordan kroppen ikke alltid følger hodets anbefalinger, ligger til grunn for kurset. Kristine skiller ikke mellom sine egne erfaringer og *!sett grensers* historier. I likhet med de andre kurslederene er det en nær sammenheng mellom deres levde liv og *!sett grensers* politikk og utvikling. Hennes erfaringer og innsikter ble til *!sett grensers* erfaringer.

3.2.2 "Fittstim", vitenskapen og *Vägra kallas hora*

Grete knytter sine egne erfaringer til *!sett grenser*. Men hun hadde et annet incitament enn Kristine.

Så leste jeg Fittstim, også skjønnte jeg at dette er det jeg er opptatt av. Dette er det som betyr noe for meg. Så tok jeg kjønn og samfunn (semesteremne som gis ved Senter for kvinne og kjønnsforskning ved UIO), og var full av lyst til å drive med

ett eller annet.

Grete er den med tydeligst middelklassebakgrunn. Hun hadde definert seg som feminist fra ungdomsårene, men drevet organisert arbeid på andre områder. I 1999 kom den svenske feministantologien *Fittstim*. Boken er skrevet av unge svenske jenter, og handler om deres liv og hvorfor de er feminister. Senere kom den norske utgaven, *Råtekst*, som førte til feministiske diskusjoner i ulike aviser. Det er interessant at hun nevner *Fittstim* som utgangspunkt for å drive politisk arbeid. Siden både den svenske og den norske utgaven *Råtekst* har blitt kritisert for å være individualistiske og ikke ha politisk organisert handling som mål (Bråten 2004:27). Kritikken handlet om at de var for personlige og at de bare fortalte sin individuelle historie. Den samme kritikken ble *Fittstim*redaktørene møtt med. Nærmere studier og intervjuer med de unge kvinnene som skrev i *Råtekst* viste likevel at de ikke ønsket å fraskrive seg et fellesskap, men at de kanskje ikke ønsket seg de politiske organisasjonene som de blir tilbudt (ibid:28).

Det er verdt å merke seg at det er ikke *Råtekst* Grete nevner, men *Fittstim*. *Fittstim* kom først og er skrevet av unge svenske feminister. Det er kanskje enklere å trykke teorier og fenomener som kommer utenfra den norske feministiske konteksten til sitt bryst, enn å ta til seg jevngamle feminister i norsk offentlighet. I dag blir tendensene til den feministiske oppblomstringen på slutten av forrige århundre kalt ”*Fittstim*-bølgen” ikke *Råtekst*-bølgen. Det er *Fittstim* som blir stående som symbolet, selv om det kom bøker før og etterpå som problematiserte forholdet til kropp, likestilling og seksualitet gjennom personlige erfaringer.

Avisen Klassekampen skrev om seksuell trakassering og kampanjen ”Vägra kallas hora”. Det opprørte Grete å lese om hvordan unge jenter hadde det. Hun ville bidra til å lage en kampanje mot seksuell trakassering. Siden Grete ikke hadde fått seg jobb sommeren 2000, brukte hun tiden til å lese og skrive om seksuell trakassering. Hun leste *Sex i arbeid(et)* av Karin Widerberg og Marianne Brantsæther og den engelske Neil Duncans *Sexual Bullying: gender conflict and pupil culture in secondary schools*. Det var først med arbeidet med utviklingen av en definisjon av seksuell trakassering at gjenkjennelsen og relevansen i forhold til sitt eget liv kom:

Jeg måtte hele tiden tenke gjennom mine egne opplevelser. Jeg måtte hele tiden snevre det inn. Hva som skulle være kriteriene. Hva er dette egentlig? Da måtte jeg hele tiden tenke gjennom ting som hadde skjedd i mitt eget liv. Ting jeg hadde opplevd. Veldig mange sånne erfaringer. Det fikk meg til å innse at dette hadde jeg vært utsatt for hele livet. Hele tida i mitt liv også, på en måte jeg ikke hadde tenkt på før. Ting som jeg egentlig ikke hadde latt meg opprøre av eller bli forbanna for, fordi det bare var masse ubehagelige situasjoner som du hadde vært

gjennom og ikke klart å relatere til noe. Bare det at jeg kunne sagt nei, eller bestemt at det ikke var lov.

Hun innså at seksuell trakassering hadde vært en stor og oversett del av livet hennes. Siden Kristine vektla sine egne erfaringer og samtalene om seksuell trakassering, spurte jeg Grete om det samme. Hun underkjente ikke samtalene om seksuell trakassering, men hennes egen vei til engasjement var gjennom å lese *Fittstim*, begynne å studere kjønnteori og sommeren hun leste om seksuell trakassering. I intervjuet er dette hennes umiddelbare reaksjon. Grete nevnte også en organisert feministisk samtalegruppe av venninner som alle hadde lest *Fittstim*, men hun vektlegger ikke det som viktig. Det gjør derimot Helene.

3.2.3 Jentekollektivet

Helenes historie om *!sett grenser* starter med den organiserte samtalegruppen av venninner som ville diskutere feministiske spørsmål. Hun beskriver målsetningen med gruppen slik:

Vi ville diskutere med folk som var enig i ganske mye grunnlag, for å komme videre i de feministiske diskusjonene. Vi følte at i pressa og overalt så måtte man diskutere med folk som var grunnleggende uenig i de tingene. Vi ville tenke høyt videre. Jeg husker at det var veldig spennende og fint, men jeg kan ikke huske at dette og dette kom vi fram til, men det var kult å diskutere porno ordentlig med folk som var enig i det grunnleggende. Men vi fikk ikke skrevet det ned eller gjort noe sånn med det.

Hun understreker behovet for en videre diskusjon om feministiske spørsmål. De politiske diskusjonene kom ikke videre, og det var behov for å videreutvikle feministiske resonnementer. For Helene var det disse samtalene og det feministiske engasjementet som startet *!sett grenser*:

Vi fikk laget et sånt rom, og så begynte vi å jobbe med *!sett grenser* med utgangspunkt i folk som var der. Jeg husker jeg var veldig gira på det. Det sto ikke en annonse i avisa, det kom mer innenfra. Vi var allerede i et feministisk miljø, og nå ville man gjøre noe i praksis med utgangspunkt i diskusjonene vi hadde.

Helene har to viktige startpunkter i historien om *!sett grenser*, et jentekollektiv og ønsket om å gjøre noe i praksis. Det var ikke nok å beskrive og påpeke problemer. *!sett grenser* skulle utvikle feministiske redskaper for endring.

3.2.4 Bøllekurs

En inspirasjonskilde som de alle trekker fram, er inspirasjonen fra bøllekurs for jenter. Dette kan sies å være en videreføring av 70-tallets bevisstgjøringsgrupper. Noen av de som var med på å starte kampanjen hadde bakgrunn som bølledere i Rød Ungdom. Bøllekurs for kvinner ble startet av Arbeiderens Kommunistparti (AKP) på begynnelsen av 80-tallet. Kjersti Ericsson, professor i kriminologi, som var leder for AKP, har beskrevet bøllekursene slik: ”Bøllekursene tar utgangspunkt i at kvinners ”personlige trekk”, som lite sjøtillit, perfektjonistiske krav til seg sjøl og redsel for å bringe skam over dem hun skal representere, er samfunnsskape, og kan bekjempes med kollektiv innsats.” (Ericsson 1999:143)

Bøllekursene skulle altså gjøre kvinner i stand til på det individuelle plan å kjempe den kollektive kampen for arbeiderklassens frigjøring. Målet var ikke kvinners selvtilit alene, men at kvinnene skulle bruke den ervervede styrken til å kjempe for politiske mål. De politiske målene og kvinner som kollektiv, skiller kursene fra andre selvhjelpskurs. Man øvet seg på å takle vanskelige situasjoner. Treningen skulle gjøre det mulig å bryte med sin sosialiserte kjønnsrolle (ibid). AKP har arrangert bøllekurs siden 80-tallet, og Rød Ungdom utviklet egne bøllekurs for unge jenter i løpet av 90-tallet.

Det er ikke skrevet så mye om kvinnebevegelsen i Norge sin historie. Det finnes ingen systematisk gjennomgang av hvordan bøllekursene oppsto og hvordan de fungerer og fungerte. Kurset til *!sett grenser* har noen likhetstrekk med bøllekursene. *!sett grenser*-kursene vektla i likheten med bøllekursene i de praktiske øvelsene. Det var gjennom rollespill og kollektive diskusjoner om handlingsalternativer at endring skulle skje.

!sett grenser kursene skiller seg også fra bøllekursene på flere måter. Bøllekursene hadde som uttalt mål å få kvinner til å delta i politisk arbeid, mens *!sett grenser* hadde som mål å skape noen nye handlingsmønstre i livet til jentene og guttene. Bøllekursene skilte skarpt mellom kollektive og individuelle handlinger. De hadde ikke individuell selvutvikling som mål, men danning av kvinners kollektive bevissthet. *!sett grenser* hadde som mål at den enkelte jente skulle bli en bedre grensesetter, men det var nødvendig med solidaritet jentene imellom det skulle skje. *!sett grenser*s retorikk og mål er mer individualistisk orientert enn bøllekursene.

!sett grenser handler om en sak – seksuell trakassering. Saksorienterte kampanjer organisert på en ad-hoc måte er mer fremtredende i dag enn medlemsorganisasjoner med et fastspikret ideologisk rammeverk (Delle Porta og Dani 2003). *!sett grenser* er et eksempel på en slik organisering av politisk aktivisme. Istedenfor for å fokusere på at strukturene må endres, er fokuset på å gjøre individene i stand til å endre strukturene.

3.3 Synet på seksuell trakassering

!sett grenser er en kampanje som retter seg mot ungdom. I heftet og foredraget ble seksuell trakassering formulert som to spørsmål:

1. Handler det om sex, kropp eller seksualitet?
2. Opplevs det som ubehagelig, truende eller uvelkomment?

Hvis svaret var ja på begge spørsmålene, var det seksuell trakassering. Denne definisjonen skulle både være praktisk og forståelig, slik at man kunne måle hvilke handlinger som var seksuell trakassering, og hvilke som ikke var det. *!sett grenser*'s definisjon av problemet henger nært sammen med kursledernes personlige erfaringer. Grete beskriver det slik:

Hele tiden får man høre at ikke bry deg om det. Det er bare flørting. Man har gjort det innmari lett å tenke sånn i den situasjonen. Det er bare flørting. Det er bare sånn gutter er. Jeg vet det nå, at jeg ikke trenger å forholde meg til det på den måten. Det var en veldig viktig innsikt for *!sett grenser*, også for meg i konkrete situasjoner. Den andre viktige innsikten, og en følge av den første, er at man tar sine egne reaksjoner på alvor. Man setter ikke den andre først: Han mente sikkert ikke noe med det. Han ville sikkert bare være hyggelig, men det opplevdes kjipt for meg. Å lære å sette meg selv først var og er en revolusjonerende og viktig innsikt for meg, som kom gjennom arbeidet med *!sett grenser*.

Det sentrale er å sette sine egne følelser først. Den evnen mener Grete at jenter ikke har utviklet godt nok:

Det viktigste for meg er å vite når det er på tide å si ifra, som jeg hadde veldig dårlig kontroll på før. Jeg hadde ingen kriterier over hva som var lov her i verden og hva som ikke er lov. At ubehagsfølelsen i situasjonen holder – da er grensa nådd – det var utrolig grunnleggende for meg å skjønne. Det hadde jeg virkelig ikke fått med meg. (ler) Da var jeg 24 år!

Grete lo av sin egen inkompetanse på grensesetting. Det er ingen selvfølge at tyve år gamle feministisk bevisste jenter klarer å sette grenser. Kurslederens problemer med grensesetting gjorde også *!sett grenser* viktig for hver enkelt, siden arbeidet var en bevisstgjøringsprosess for den enkelte.

3.3.1 Hvorfor forekommer seksuell trakassering?

Seksuell trakassering er forbudt og ingen er for seksuell trakassering. Så hvorfor skjer det? Når jeg stilte kurslederne spørsmålet ble jeg møtt med en tenkende stillhet. Stillheten forteller

kanskje noe om kompleksiteten rundt makt, seksualitet og kjønn. Det var ikke like lett å beskrive hvem som tjener på seksuell trakassering, og hvem som har makt i situasjonen. Kurslederne svarte med to tunger. Kristine sa det slik

Det er et interessant spørsmål. (Stillhet) Det første jeg tenker på når du sier det spørsmålet er ansiktsuttrykket til sjefen min når han utsetter meg for ulike penis. (*Hun har tideligere fortalt om arbeidssituasjon hvor sjefen overleverte ulike objekter. I det han overleverte dem simulerte han at det var en penis som han dro fram og tilbake over hånda hennes, som om hun masturberte ham*) Det er et uttrykk for makt og et ønske om å bekrefte sin makt overfor meg. Det opplevde jeg også som det fysiske resultatet. Jeg så den samme ynkinga hos de andre damene.

Seksuell trakassering var makt for Kristine. Det var den mannlige sjefens makt over sine kvinnelige ansatte. Det var også en fysisk reaksjon på makten. Erfaringen bruker hun til å forklare seksuell trakassering på et strukturelt plan. Grete legger også vekt på makten menn har over kvinner:

Jeg tenker at dette er et maktmiddel som menn bruker bevisst mot jenter. De vet utrolig godt at seksualitet og kropp er ømme tær hos kvinner. Kommentarer om kropp og utseende kan vippe den tøffeste dama av pinnen.

Kursledere hadde en forståelse at vi lever i et patriarkat eller i et mannssamfunn. Jeg tror ordet her blir brukt som en metafor og ikke knyttet direkte til en bestemt samfunnsform.

Helene forklarer problemet med seksuell trakassering slik:

Hva tror du skal til for å få til forandring?

For meg eller for alle?

For alle?

Noen ganger mener jeg at alt må forandres. Jeg er nok litt pessimistisk. Men jeg tror det er drit viktig å ansvarliggjøre menn mer. Syns det er så utrolig mye ... så utrolig ...

Hva er utrolig?

Sånn i avisene. Konsekvent omtaler man overgrep som sex. For guttens påstand er at det var frivillig, men for henne er det jo ikke det. Det må jo være drit kjipt for gutter å ha et slikt seksualliv. Sånn at det er mulig å ha sex med noen som opplever det som et overgrep. Det må være og bør være kjipt med den som har hatt det. Dette snakker vi så sjelden om. Det er det ene. Og det andre er å ansvarliggjøre. Det ligger veldig mye under når man sier at jenter frister, går rundt i sexy klær. Da kan man gjøre hva man vil. Jeg mener det fortsatt litt at man skal kunne gå nedover Karl Johan naken uten at noen kan seksuelt trakassere. Det er innmari institusjonalisert at da har de rett til det. Hvis man er så dum at man går ute alene så må det skje noe. Feilen er at man tenker alltid det først også tenker man at det er noen kjipe menn som overfaller. Istedenfor først å tenke. Shit, her har mannen et kjempeproblem. Han er en overgriper.

Helene startet med å være pessimistisk og mener at alt må forandre seg. Hun ønsket å diskutere problematiske sider ved menns seksualitet. Helene snakket i likhet med Grete og Kristine om menn og kvinners seksualitet i "sekke"-betegnelser. Det teoretiske bakteppet er en forståelse av kjønnsmakt, som kanskje kan virke konserverende på kjønnsrollene. Seksuell trakassering blir forstått som en maskulin kulturell rettighet, som blir bekreftet i mediebildet og ellers i samfunnet. Ansvar for den seksuelle trakasseringen er plassert hos offeret og trakassøren står bare delvis ansvarlig. Denne typen resonneringer ligger til grunn når informantene snakker om seksuell trakassering. Men er det så enkelt? I møte med kursdeltakerne endret forståelsen seg. Skulle *!sett grenser* være enda en kampanje som fortalte jenter at de måtte passe seg? Kurslederene skjønnte det ble viktig å formulere et alternativ. Det handlet om å formulere en strategi for at jenter skal bli subjekter også i forhold til seksualitet. *!sett grenser* reviderte kursheftet for å skrive inn en del om flørting. Helene beskrev det slik:

Vi var jo veldig opptatt av å si at det å sette grenser ikke handla om å si nei, men også å si ja til det man vil. Det var viktig for oss å si det, men det var jo ikke med i noen av øvelsene. Tror kanskje at grunnlaget må være at man vet hva man vil. Det er jo veldig vanskelig. Vi er jo sosialisert inn i de rollene vi har. Vi har vokst opp i et patriarkalsk samfunn med alt det innebærer. Vi hadde ikke gjort samme tenkejobben rundt det som vi hadde gjort om seksuell trakassering. Så det måtte vel være neste skritt.

Helene kommer her inn på et vesentlig punkt om kjønnsmaktsteorien. Det må gjøres et arbeid for å finne alternativer til seksuell trakassering. Den kjente amerikanske feministen Bell Hooks har sagt at arbeidet med å beskrive seksualitet og kjærlighet som noe positivt, er noe den feministiske bevegelsen har forsømt. En av årsakene til det, kan være at den feministiske bevegelsen og teoretikere har anvendt nødvendig energi på å beskrive, teoretisere og forklare den seksualiserte undertrykking kvinner utsettes for. Tidligere i oppgaven har jeg pekt på hvordan det radikalfeministiske teoretiske rammeverket ikke åpner for endring. Denne begrensningen er noe kurslederene følte i møte med kursdeltakerne.

3.3.2 Det er ikke alltid så lett

Seksuell trakassering og flørting oppleves forskjellig, men er det alltid så enkelt å skille mellom de to? Kurslederene synliggjorde ambivalens til grenseoppdragningen. Var det alltid slik at gutter har et ønske om makt når de seksuelt trakasserte? Var ikke guttenes kjønnsrolle også begrensende? Drev alle guttene med seksuell trakassering? Og har menn alltid en

dominans over kvinner? Første gang Kristine svarte på spørsmålet om hvorfor seksuell trakassering forekommer, beskrev hun sjefens makt over henne og hennes egen avmakt. Da jeg stilte spørsmålet en gang til, svarte hun denne gangen fra en ung gutts ståsted:

Jeg tror det er en ryggmargsrefleks i veldig mange situasjoner for gutter ... og for jenter. Det oppstår i veldig ulike situasjoner, det kartla vi også. Noen ganger oppstår det som flørt. (...) Det er i mangel av noe annet seksuell trakassering blir redskapet til å si: "Hei, jeg liker deg". Og sånn oppfatta mange av jentene det også. Det trenger ikke å være seksuell trakassering, men det kan være det. Guttene (på kurs) anga andre, eller sa selv at den fysiske knuffinga handla om en tiltrekning.

Kristine mente at målet for guttekursene var "å lære dem å flørte egalitært". Det står på noen måter i motsetning til en tankegang om at menn bruker sin makt bevisst gjennom seksuell trakassering. Ryggmargsrefleks er en ubevisst handling som sitter i kroppen. Kristine beskrev seksuell trakassering som en inkompetanse på å flørte. Grete beskriver jenters dobbelthet til sin seksuelle kjønnsrolle. Jenter liker kanskje å bli jakta på og å bli objektivert i noen sammenhenger. Grete sa det slik:

Det skal veldig mye til for å endre jeger/bytte-tankegangen. Den er ganske roffesta i den positive siden av seksualiteten til folk, for kvinner setter jo pris på å bli jakta på. Så det er drit komplisert.

Å være bytte er å innta den passive rollen i den seksuelle situasjonen. Det har tradisjonelt vært knyttet til kvinners rolle i en flørtrelasjon. Grete mente det er noe som også har en positiv betydning i kvinner liv. Femininiteten er med andre ord tvetydig. Både Frigga Haug og Beverley Skeggs peker på kvinners ambivalens forhold til femininitet. Det er en kompetanse og en kilde til glede og følelse av kontroll, når femininiteten beherskes til fingerspissene. Samtidig er posisjonen passiv, og det er bare mannen (eller jegeren) som kan gi bekräftelsen i relasjonen.

Helene og Kristine beskrev hvordan gutter ikke hadde kontroll over situasjonen og ikke visste hvordan de skulle flørte. De mente altså at det var mer komplisert enn at alle kvinner til enhver tid var underordnet alle menn. Samtidig som de mente det var grunnleggende forskjeller mellom jenter og gutters seksuelle handlerom. De fikk dermed problemer med å beskrive kjønnsmakt på et strukturelt nivå uten å tre de seksuelle kjønnsrollene nedover hodet på jenter og gutter.

I Gretes beskrivelse av lysten til "å være et bytte" kommer forholdet mellom bevissthet og kropp opp. Det er en forskjell på idealet om en likestilte relasjoner, og hva som

blir gjort i praksis. Helene var tydelig på at det ikke holdt å komme med en virkelighetsbeskrivelse. Det var nødvendig å komme med konkrete løsninger og handlingsalternativer. *!sett grense* kurset hadde til hensikt å utvikle feministiske verktøy.

3.4 Hvordan ble kurset?

!sett grenser ble utviklet i fellesskap, basert på erfaringene og de teoretiske utgangspunktene til kurslederne. Gjennom diskusjonene, studiene av seksuell trakassering og egne erfaringer ble også metodene til *!sett grenser* utviklet.

3.4.1 Å bygge et erfaringsfellesskap

Kurset hadde som mål å bygge et erfaringsfellesskap mellom jentene. En forutsetning for det var liten avstand mellom kursleder og kursdeltaker. Det var en av grunnene til at Helene, Kristine eller Grete ikke hadde lyst til å holde kurs for unge jenter lenger etter en tid. Kristine beskriver det slik:

Det er noe med at å stå og snakke om egne erfaringer blei en fare, at vi var en gjeng voksne. Det er en forutsetning at man var unge jenter, slik at man kom inn blant ungdom, slik at det ble mulig for dem å ta opp ting på egne premisser, eller på felles premisser. Mye har forandra siden jeg gikk i niende klasse. Selv om mange av de patriarkalske strukturene er de samme, så er det noe med språket og erfaringene. Det var ingen i min klasse som snakket om analsex. Det blir en følelse av en slik ...”fra-bagatell-og-til-helvete-kampanje¹⁵. Du står der og er voksen og skal belære folk. Det er jo ikke sikkert at dette premisset stemmer.

Men for deg stemmer det?

Ja det blir et brutt erfaringsbasert fellesskap (...)

For Kristine er det erfaringsbaserte fellesskapet en forutsetning for *!sett grenser*. Både når det gjelder utviklingen av kurset og hvilke muligheter som finnes for å skape endringer. Det erfaringsbaserte fellesskapet skulle gjøre deres individuelle erfaringer til kollektive erfaringer. På samme måte som kursledernes hadde opplevd at deres individuelle historier hadde blitt til kollektive historier gjennom arbeidet med *!sett grenser*, ønsket de å påskynde en slik prosess på et kurs. Grunnlaget for *!sett grenser* er koblingen mellom individuelle erfaringer og politisk kollektiv forståelse. Koblingen var med på å endre kursledernes syn på egne erfaringer. Helene sa det slik:

Vi hadde jo snakka mye om seksuell trakassering fra før, men det skjedde mye med utviklingen av *!sett grenser* og kurset, for vi brukte så mye av oss selv når vi laget hefte og kurset. Tenkte veldig nøye igjennom ting. Da var det skikkelig sånn

---

¹⁵ ”Fra bagatell og til helvete” var en kampanje mot narkotika som politiet gjennomførte i samarbeid med skolene

i situasjoner: Aha! Nå skjedde det, fordi ... Vi var veldig i det og vi snakket mye om det, om erfaringer. Dermed gikk det noen lys opp for meg. Det føltes i hvert fall på den måten.

!sett grenser ble viktig for hver enkelt kursleder fordi det gjorde noe med hvordan de fortolket egne erfaringer. Grete snakker om utviklingen av kurset på denne måten:

På en eller annen måte så tok vi av et lokk og begynte å snakke om ting på en helt ny måte. Vi fikk et eller annet språk som vi ikke hadde før. Vi speila hverandres erfaringer veldig. Det var sjelden man måtte forklare grundig hva man mente når vi først var i gang med å diskutere seksuell trakassering.

Grete beskrev det som et lokk som ble tatt av. Kurslederne startet kurset med å ramse opp en rekke erfaringer med seksuell trakassering, enten selvopplevde eller som venninner hadde opplevd. Målet til kurset var fra første stund å vinne deltakernes tillit og få dem til å fortelle om sine erfaringer. Hva er problemet der de ferdes og for dem? Samtalen hadde som mål å løfte deres erfaringer inn i en større sammenheng, og gi ubehags- og avmaktsfølelsen et fellesnavn: Seksuell trakassering. For å komme dit måtte kursdeltakerne akseptere *!sett grensers* virkelighetsbeskrivelse. De måtte akseptere at seksuell trakassering er et problem og at problemet er noe som rammer dem som kjønn. Grete sa det slik:

Det er jo alfaomega for å kunne forandre noe og for å forandre mennesker i det hele tatt å gi dem en alternativ virkelighetsbeskrivelse. Det tror jeg *!sett grenser* hadde potensial til å gjøre. Også må jo resten skje i den enkeltes hode. Jeg aner ikke hvor mye de snakka om dette i ettertid. Det var jo forståelsen av at vi ikke opplevde den seksuelle trakasseringen som enkeltindivider, men at vi opplevde det som jenter. Jeg håpa i hvert fall på at kursene skulle gi den forståelsen.

3.4.2 Feministiske verktøy – gjennom praksis kommer endring

Kurset skulle være praktisk retta for å skape forandring. Jentene skulle øve på grensesetting og hjelpe hverandre med å finne løsninger på ulike situasjoner. Igjen vektlegger Helene praksisen som helt sentral:

Vi vil gi dem noen verktøy her, men for å gjøre det må man være med på disse premissene. Kunne ikke bare fortelle dem at sånn er det, også skal de sitte og føle seg enda kjøpere enn de hadde det fra før av. Derfor var praksis så viktig. Sånn er det å være feminist noen ganger, at det er litt dobbel straffing. Det syns jeg var så kult med å jobbe med *!sett grenser* at det var et feministisk verktøy. Innmari mange deler av feminismen hvor jeg syns det er vanskelig å vite hvordan man skal gjøre det, mener dette men greier det ikke. Jeg har lyst til dette, men hvordan kan jeg ha lyst til dette men ... det kan være ganske mange sånn dilemmaer for vi

er i det samfunnet vi er i, og er sosialisert inn i det.

Igjen vender vi tilbake til dilemmaet mellom kroppens reaksjoner og idealet om kvinners frigjøring. Det er ikke alltid idealene henger sammen med praksis. Siden grensene og reaksjonen på seksuell trakassering sitter i kroppen, fokuserte kurset på kroppen. Grensene er ikke nødvendigvis definert på forhånd. De kan variere fra situasjon til situasjon. Den første delen av kurset handlet om hva en grense er. For å kjenne på kroppens grenser gjorde vi en øvelse. Øvelsen gikk ut på at A sto stille mens B gikk sakte mot A fra en avstand. A skulle si stopp når hun synes det var en passe avstand mellom henne og B. Neste del av øvelsen var at A skulle ha øynene igjen. Dette skulle forsterke ubehagsfølelsen. Etterpå byttet de roller. Den ubehagsfølelsen når noen kommer for nære, kan minne om følelsen av å bli seksuelt trakassert. Grensen sitter i kroppen til den enkelte, og kan ikke alltid fastsettes på forhånd. Å stole på egne følelser i forhold til hvor grensen går er første skritt for å bli en god grensesetter.

Det neste skrittet var å synliggjøre en grense. I kurset brukes et eksempel med Hans og Grete som var på fest. Grete var på fest med en gutt hun likte, men som hun ikke ville danse så tett med som han ville. Hvordan kunne hun få sagt fra? Historien ble overført til et rollespill hvor kursdeltakerne skulle spille Hans og Grete. Hva var deres forslag til å komme seg ut av situasjonen? Noen ganger ble alternative rollespill brukt, som handlet om hva man kunne svare hvis noen kalte deg hore eller slo deg på rumpa. Hvordan skal man synliggjøre en grense? Både kursledere og kursdeltakere skulle komme med forslag til hva man kunne gjøre.

Ofte ble rollespillene hentet fra hverdagslivet til den enkelte kursdeltaker. Denne øvelsen skulle trigge muligheten til et erfaringsfellesskap. Målet var å formidle at hvis man sier fra på et område, så blir det enklere neste gang og i en annen sammenheng. Neste del av kurset handlet om å stå på en grense og kunne forhandle om den. Eksempel som ble brukt var og ikke ville låne vekk noe til en venninne. Hvis det var situasjoner som kursdeltakerne nevnte som vanskelige, ble disse brukt som utgangspunkt for rollespillet. Grenser ble brukt som et vidt begrep, for det omhandler så mange sider av livet. Jenter er rett og slett for dårlig på å sette grenser, er grunntanken. Det var viktig å fortelle at det er deres egen ubehagsfølelse som avgjør hvor grensen går. Grete formulerer det slik:

Du kan ikke si mange nok ganger til ung jente at hun ikke må la noen behandle henne dårlig. Som jente, og ung jente spesielt, blir du direkte og indirekte fortalt at du skal finne deg i ting. Jeg har til dags dato til gode å møte ei jente som finner seg i altfor lite, i hvert fall når det dreier seg om seksualitet og kropp. Du har ikke noe å tape på det området. Du kan ikke sette for mange grenser, eller være for bevisst på hva du tåler og ikke tåler, hva du vil og hva du ikke vil.

Kurset ble laget for å skape et erfaringsfellesskap og dermed gi mulighet til å snakke om erfaringer fra deres liv. Erfaringene om seksuell trakassering skulle ikke lenger handle om klærne jentene hadde på seg eller intensjonen til den som trakasserer. Ubehagsfølelsen skal være nok til å sette grenser. Målet var å bygge opp et kollektiv mellom jentene slik at de kunne hjelpe hverandre med å sette grenser. Det var opp til dem å lage regler om at ingen jenter på skolen er horer. Siste delen av kurset ble omgjort til å handle om flørting, og en diskusjon om hvordan man kunne skaffe seg en seksuell agenda. For *!sett grenser* lå nøkkelen til å få gjort noe med problemet i at jenter måtte si ifra, for det er ingen andre som kommer til å tale deres sak.

3.5. Erfaringer fra kursene

Kurslederne hadde positive erfaringer med å holde kurs. *!sett grenser* holdt kurs for gutter og jenter hver for seg. Guttekursene var mer konfronterende enn jentekursene. Det var lagt opp til diskusjon omkring seksuell trakassering, og å få guttene til å ta ansvar for handlingene sine. Guttekursene vil ikke bli grundig gjennomgått her, men jeg vil ta med noen av erfaringene som vi som kurslederene gjorde fra guttekursene.

3.5.1 "Hvis vi kaller jenter som har sex " horer", hvem skal vi ha sex med da?"

Guttene var ofte skeptiske til at seksuell trakassering var et problem. Samtidig som de bekrefta statistikken gjennom de holdningene de hadde til tema. På kurset var det to diskusjoner som gikk igjen: (1) Hva skal til for at en jente er "hore"? og (2) Hvorfor forekommer seksuell trakassering? Begge spørsmålene ble stilt, og så kom guttene med svar. Det første spørsmålet førte ofte en diskusjon om hva som skulle til for at en jente blir "billig" eller "hore". Det varierte hva de sa, men en liste hadde de: "Har klina med tre stykker på en helg", er "frekk", "kler seg som en hore" eller de kunne si "har hatt sex". Enten kom de med forslag eller så kom kurslederne med forslag som de sa seg enig i. Diskusjonene ble ofte heftige. Målet var å få guttene til å slutte å lage regler for hvordan jenter kunne oppføre seg. Det var ikke alle guttene som var like skeptiske til budskapet til *!sett grenser*. En gutt på et kurs spurte en gang retorisk til de andre guttene i klassen, som mente at det var noen jenter som var horer: "Hvis vi kaller jenter som har sex " horer" hvem skal vi ha sex med da?" Det argumentet ble innarbeidet som del av guttekurset.

Den andre diskusjonen handlet om unnskyldninger for å drive med seksuell trakassering. Meningen var å gå argumentasjonen deres nærmere etter i sømmene, for å vise

at det ikke finnes unnskyldninger for å drive med seksuell trakassering. Grete forteller om hvilke typer unnskyldninger som var vanlige:

I løpet av kurset så ba vi dem komme med grunner til at gutter seksuelt trakasserte jenter. De kom med noen standarder: Gutter har så mye hormoner. Jenter har korte skjørt. Jenter sier ikke ifra. Alle de greiene. Så gikk vi igjennom lista deres. Nå høres dette veldig autoritært ut ... (ler litt). Vi hadde en pakke med argumenter klare. Ja, det var jo veldig vanskelig for dem å argumentere imot. Men de prøvde alltid. Vi hadde jo en del å gå på i forhold til autoritet. De var jo så tøffe i trynet.

Var alle like tøffe i trynet?

Nei, men det var alltid noen som var ledende i klassen. Det var dem vi forholdt oss til. De snakka mest. Jeg vil nok dele dem inn i to kategorier: De som sa sånn ”Det er fordi de er horer.” og de snille guttene som sa fine og bra ting. Men vi fikk aldri kontakt med de stille guttene.

Kursene bekreftet at det trengs holdningsendring hos guttene, men det var ikke alle guttene som var bærere av slike holdninger. Grete pekte på et sentralt problem ved kurset. Siden kurset var konfronterende og interaktiv, var det alltid de som snakket mest, som fikk definere situasjonen og problemet. De ”stille guttene” fikk ikke kurslederen like god kontakt med. Deres problemer i forhold til maskulinet og seksualitet ble ikke diskutert. På slutten av et guttekurs jeg holdt, var det en ung norsksomalier som rakk opp hånda for å svare på spørsmålet om det hadde vært noe vits i å holde kurset. ”Jeg vil jo ikke at søstera mi skal oppleve sånne ting, og hvis jeg får barn noen gang vil jeg ikke at dattera mi skal ha det sånn”, sa han. Jeg svarte med et smil, men ble raskt avbrutt av den tøffeste gutten i klassen som sa: ”Hold kjeft a. Du hakke klina en gang.”. Den tøffe gutten var en av dem som mente at noen jenter var ”horer” uansett hva vi sa. Kristine beskrev et guttekursene slik:

Ofte handlet ikke bare samtalen om seksuell trakassering, men også om sex. Hvordan ser man på gutter som ikke har hatt sex? Den åpenheten som noen av dem viste. Og fnisinga deres. Jeg husker en gutt som sto fram som sa at han ikke hadde hatt sex med noen. Noe som ikke er så rart hvis man går i tiende klasse. Han la det fram og ble delvis halshugget, men så kom noen ham til unnsetning. En som fortalte at han hadde skrytt på seg med masse damer. Dialogen vår om dette. Om hvordan det egentlig er. Er jenter ”horer” når de ligger med noen? De oppfører seg sånn, men tenker de sånn, dah? Er de veldig romantiske eller hvordan er det? Spørsmål og påstander om hvordan jenter er. Men aller først måtte man bekjempe fiendtligheten deres. Vi oppsummerte jo at gutter burde holde guttekurs, for at de kan lage dette erfaringsfellesskapet med gutter. Men det er noen fordeler med at de kan spørre oss.

Etter hvert rekrutterte vi gutter til å holde guttekurs, siden de hadde bedre muligheter til å oppnå tillit. Kristine fortalte om guttekursene, som en blanding av harde diskusjoner om seksuell trakassering, men også en åpenhet om jenter og sex. Noen ganger var det en vilje til å

bryte med den hegemoniske maskuliniteten, og andre ganger til å bekrefte den. Det å få til en diskusjon og lage noen andre standarder for hvordan man kan oppføre seg, var hensikten med kurset. De fleste guttene var åpne. Grete forteller dette fra et guttekurs:

Jeg husker vi diskuterte om det var voldtekt om du hadde sex med en døddrukken jente. Dette gikk de ikke med på. Det var ikke et overgrep, fordi hun ikke satte seg til motverge. Det var et kriterium for at noe var en voldtekt at hun måtte bite og klore. De syns det var kjemperart at det var en voldtekt. Men så lurte de på om hvordan man kunne vite om en jente hadde lyst. Vi sa at det er jo ikke verre enn at du kan spørre henne. Nei, svarte de. Det kunne man ikke gjøre. De syns det var helt absurd å foreslå. (ler). Hvis du kan ligge med noen, kan du vel spørre om det er ålreit, men det syns de ikke. Jeg husker vi syns det var sjokkerende. På en eller annen måte bekrefte de jo statistikken. Det er sånn, sånn vi sier at det er.

Guttene bekrefter undersøkelser om holdninger til seksuelle overgrep. Samtidig som de spør hva de skal gjøre for å få en gjensidig relasjon. Noen av guttene bekreftet den tradisjonelle mansrollen, mens andre var usikre. Mest av alt uttrykte de begge deler. De kunne både ha liberale, men også ha reaksjonære holdninger til jenters seksualitet. Kristine og Helene fortalte om hvordan de prøvde å lære dem å flørte. Det er jo ikke et triks å klapse jenter på rompa hvis det er et gjensidig kyss som er målet.

3.5.2 Hegemonisk maskulinitet

Den norsksomalieren som ble avbrutt med ”du hakke klina en gang” da han gjorde seg til talsperson for en annen maskulinitet, ble avfeid med henvisning til sin plass i den heteroseksuelle matrisen. Hegemonisk maskulinitet referer ikke nødvendigvis til hvordan menn betar seg, men til en forestilling om Mannen, ifølge mannsforskeren Robert Connell (1995). Den viktigste komponenten i den hegemoniske maskuliniteten er at den er heteroseksuell. ”Homo” er det verste en gutt kan bli kalt. Homo som stigma og skjellsord er med på å opprettholde forestillingen om den hegemoniske maskuliniteten. Connells teorier kan være nyttige for å se på hvordan forholdet mellom menn også baserer seg på en form for kontroll over kvinner. Ofte blir det satt opp en motsetning mellom kampanjer som handler om seksualisert vold mot kvinner, og en forståelse for at menn også er offer for seksualisert vold. *!sett grenser* prøvde å sette opp alteranative idealer til den hegemoniske maskuliniteten. Men ved å la de talesterke guttene få mye plass, kan det godt hende deres rolle og hegemoni ble bekreftet. Guttekursene kunne med fordel diskutert homofobi for å åpne opp for flere måter å gjøre maskulinitet på.

3.5.3 "De elska det"

Helene, Kristine og Grete opplevde jentekursene som vellykka. Kristine mente jentene "elska det". Jentekursene inneholdt mange av de samme diskusjonene som guttekursene, men jentekurset var i mye større grad avhengig av at de aksepterte *!sett grensers* virkelighetsbeskrivelse. En av målsettingene på kurset var å få dem til å fortelle om deres erfaringer og sette dem i et nytt lys. Det var flere måter å takle den seksuelle trakasseringen på. Noen ganger fortalte jenter hjerteskjærende historier om at de ikke forsto hvorfor de hadde et "horerykte", mens andre jenter sa de ikke brydde seg om hva de ble kalt. Når kurslederne fikk til fortrolighet mellom jentene, kunne det utløse et fellesskap. Dermed kunne det settes ord på erfaringer og de kunne trene på ulike grenseoverskridende situasjoner. På kursene kom det opp en rekke historier om seksuell trakassering. Helene fortalte denne historien fra et kurs:

Det var en norskpakistansk jente som fortalte en historie fra skolen sin. At hun hadde ligget utenfor klasserommet etter å ha blitt overfalt av to gutter. De lå over henne og klådde henne under genseren og prøvde å ta av henne bh'en. Læreren kom forbi og han sa: "Flørte kan dere gjøre etter skoletid."

!sett grenser kurset ga i dette tilfellet jenta en mulighet til å få bekreftet sin opplevelse av situasjonen. På kurset førte det til en diskusjon om hva som kunne gjøres ovenfor lærere som ikke tok seksuell trakassering alvorlig. Jentene engasjerte seg ofte i hverandres historier. Slike fellesskap mellom jenter kunne gjøre det mer sannsynlig at de også grep inn hvis ei jente ble utsatt for seksuell trakassering.

3.5.4 Erfaringer fra mislykka kurs

Erfaringene fra kursene var stort sett vellykka, men noen kurs gikk ikke som planlagt. De kursene viser fram de underliggende premissene for *!sett grenser* og teoretiske svakheter ved opplegget. Grete og Helene fortalte om kurs som ikke var vellykka. Helene uttrykker det slik:

Det var ganske mye motstand. Det skjedde på flere kurs. Det å kalle ei jente for "hore" var ikke seksuell trakassering, men mobbing og andre diskusjoner. De var uenige i noen av premissene vi la. Det gjorde jo ikke noe, for da fikk vi til en diskusjon. Men i dette tilfellet ble ikke folk med i det hele tatt. De hadde hatt en lærer som hadde snakka mye om det. Det kom jo fram en del historier etter hvert, men det tok lang tid. Selv om det bare var tre jenter som motsatte seg det tok det mesteparten av kurstiden.

Helene beskrev ignoransen til tema som det største problemet. Hvis kurslederen minnet for mye om læreren, så ville et av premissene for erfaringsfellesskapet bli brutt. Kurslederen ble forstått som en autoritetsperson som kom og fortalte hvordan de hadde det. Gretes beskrivelse

av et mislykka kurs handlet også om en total avvisning av problembeskrivelsen. Det ble bare konfrontasjonen igjen.

De (guttene) var kjempenegative. De så på oss som fordomsfulle. At vi trodde bare at alle jentene der var noen stakkarer som ble klådd på hele tiden og at alle gutta var noen svin. Dette måtte vi diskutere og si at vi ikke mente hele tiden. I pausen viste det seg at jentene sa det samme. De ville samles og ikke diskutere med meg og den andre kurslederen. Så vi samla dem og det ble en katastrofe.

Hvordan da?

Nei, nå tøffa alle seg. (ler). Vi fikk ikke til noe av den fortroligheten eller den alternative virkelighetsbeskrivelsen. Og det var jo nøkkelen til vår suksess. Det låste seg helt i : ”Det er ikke sånn som dere sier”. ”Hvordan kan dere vite noe som helst om oss?” og ”Vi er liksom ikke sånn”.

Grete mente at de hadde bestemt seg på forhånd at de var imot kurset. Kurset baserte seg på at seksuell trakassering er et problem, samt at trakassøren stort sett er en gutt og den trakasserte stort sett er ei jente. I dette tilfellet kan det hende det ikke var sånn. Kanskje kommer radikalfeminismens problemer med en for rigid kjønnmaktstenkning til syne. Det er en mulighet er at det faktisk ikke var et problem på den skolen, og at jentene følte seg påført en rolle som de ikke var komfortable med.

3.6 !sett grenser som feministiske metode

!sett grensers metode har flere likhetstrekk med Frigga Haugs minnearbeidsmetode.

Minnearbeidsmetoden har sitt utspring fra kvinnebevegelsens bevisstgjøringsgrupper, hvor kvinner snakket om sine erfaringer for å bli bevisst på at dette ikke var individuelle problemer, men kvinneproblemer. Den feministiske bevegelsens parole om å gjøre det personlige politisk, var en forutsetning for å synliggjøre seksualisert vold, skjev arbeidsdeling i hjemmet og det ubetalte omsorgsarbeidet. Haug og miljøet rundt *Sozialistischer Frauenbund* (Kvinnens Sosialistisk Forbund) innså begrensningene med bevisstgjøringsgruppene.

Kvinnene hadde sluttet å høre på hverandre. Fortellingen av de personlige historier førte ikke til noe mer en akkurat det – en gjenfortelling av deres egen historie. Haug utviklet metoder for å gjøre historiene kollektive for å kunne bruke erfaringene til å endre handlingsmønstre.

Denne prosessen ligger til grunn for *!sett grensers* arbeid også. Kurslederens dypdykk i egen erfaring og forskning i sine egne reaksjonsmønstre i forhold til seksuell trakassering ligner på minnearbeidsmetoden. Den enkeltes erfaring av seksuell trakassering ble gjort til *!sett grensers* historier. *!sett grenser* arbeidsmetode var ikke like systematisk og grundig som minnearbeidsmetoden forutsetter, men er beslektet likevel. Slektskapet blir tydelig særlig i synet på hvor sentral kroppen er i endringsarbeidet. Det var ambisiøst å forsøke å bygge opp

erfaringsfellesskap i løpet av et tre timer langt kurs, men det kunne så spire til et større fellesskap mellom jentene. I den entusiastiske innledningen i ”Female Sexualization” (1987) beskriver Frigga Haug hvordan de på de ulike foredrag i forbindelse med boklanseringen i Tyskland, alltid fikk en bekreftelse av historiene i boken om kvinnekroppens sosialisering. Den samme bekreftelsen fikk kurslederene gjennom å holde kurs – seksuell trakassering var et problem og deres egne erfaringer og oppfatninger ble bekreftet. Haugs minnearbeidsgruppe beskriver hvordan gruppen selv gjennomgikk en forandring i synet på sin egen kropp gjennom arbeidet. Kurslederene opplevde også en endring av praksis. Som Grete sa det:

Jeg husker jeg satt på rommet mitt og tenkte: ”Du må ikke bevise at de andre har vært kjipe mot deg. Det er din opplevelse av krenkelse som er viktig”. Det utvider selvsagt repertoaret av krenkelser som du har blitt utsatt for. I det øyeblikket du definerer det sånn blir alle ubehagelige kommentarer om kroppen din en krenkelse, og ikke om at du er overfølsom. (...) Da ble jeg personlig engasjert i det. Og veldig overbevist om at det var riktig. I motsetning til andre ting jeg har jobbet med eller tenkt, så blir jeg aldri i tvil om *!sett grenser*.

Dermed finner den enkelte kursleder en bekreftelse på at *!sett grenser* kunne fungere frigjørende. Men det er også noen svakheter med metoden. Når man tar utgangspunkt i noen personers erfaringer og generaliserer ut fra dem, finnes det mulighet til å overse forskjeller. Ulikhet mellom kvinner, som klassebakgrunn, ikke-vestlig bakgrunn eller ikke-heteroseksuell legning kan overses. I tilnærmingen til seksuell trakassering finnes det en forskjell mellom middelklassejenta Grete, og arbeiderklassejenta Helene. Grete fortalte om sitt engasjement som skapes gjennom bøkene, mens Helene beskrev behovet for praktiske redskaper. Kampanjer utviklet av mer homogene grupper ville kanskje endt opp med et annet resultat.

Fordelen med *!sett grenser* var kursenes interaktivitet. Deltakelse og debatt ble trukket fram fra vellykka kurs av kurslederene. Dermed skjedde det et møte mellom teori og praksis på hvert kurs. Med en slik metode er faren for å utvikle teorier som ikke samsvarer med virkeligheten mindre enn hvis de hadde holdt et foredrag.

3.7. Kjønnsmaktsanalysens begrensninger

Kurslederene skiftet mellom å ha en ganske rigid kjønnsmaktsforståelse om gutters kontroll og makt over jenters seksualitet, og å vektlegge guttenes sårbarhet i forhold til seksualitet. På samme vis som det ligger en ambivalens i feminiteten, ligger det en ambivalens i maskuliniteten. Det er den dobbeltheten ved seksualiteten og feminiteten som kurslederene erfarte. Helene mente det meldte seg et behov for å beskrive de positive sidene ved

seksualiteten. Faren med å dele opp i gutte- og jentegrupper er å bekrefte de kjønnsstereotype rollene, samtidig er det en fare ved ikke å ta hensyn til kjønnsforskjeller. Jenter og gutter har ulike erfaringer med seksuell trakassering. Den ulikheten baserer seg på den seksuelle sosialiseringen til maskulinitet og femininitet. I arbeid mot seksuell trakassering ligger det en utfordring å synliggjøre kjønnsmakten som ligger i seksuell trakassering, uten å bekrefte de tradisjonelle kjønnsrollene og heteronormativiteten.

3.8 Er det så ille?

Undersøkelsen *Ung i Norge* publiserte tall om seksualvaner blant ungdom og hvordan de hadde endret seg over tid, nærmere bestemt fra 1992 til 2002. Debutalderen for jenter har sunket til gjennomsnittlig 16,7 år, mens for gutter har den sunket fra 18,5 til 18 år. Pedersen og Samuelsen mener det er tre hovedårsaker til gutters og jenters mer like seksuelle atferd. Den første er at seksualiseringen av det offentlige rom har åpnet opp for seksuelle normer med et større fokus på lyst og et mindre fokus på skam. Den andre årsaken er at teknologien har gjort det lettere med kontakt mellom mennesker. Videre har jentene fra 2002-kohorten har vokst opp med andre mødre enn 1992-kohortene. De legger til grunn at en svekking av normer har foregått, og at måten som unge inngår relasjoner på har endret seg. Pedersen og Samuelsen mener dette skyldes at jenter leser jenteblander med en mer komplisert fremstilling av seksualitet og gutter leser porno. Årsaken knytter de blant annet til en styrking av en jentebladnorm – hvor jenters lystfølelse er mer tematisert enn før.

Kursledernes erfaring fra kurs om seksuell trakassering og deres egne erfaringer, viser at jenter fortsatt har problemer med grensesetting. Det er mulig en slik usikkerhet sameksisterer med større nytelse og sikkerhet i forhold til egen seksualitet. I så fall ville det vært bra å se på hvordan de sameksisterer. Grete gjorde en oppdagelse i voksen alder av hvordan seksuell trakassering hadde vært del av hennes liv i en mye større utstrekning enn hun trodde. Det viser hvordan seksuell trakassering og konsekvenser av trakasseringen ikke er språkliggjort. Og en ting er sikkert: taushet fører ikke til endring. Å få de unge i tale var også målet til *!sett grenser* kurset, som det neste kapittelet tar for seg.

4. Kursjentene

4.0. Innledning

Veronika, Kine, Beate og Anne deltok på et *!sett grenser* kurs som ungdomsklubben deres arrangerte. Dette kapittelet handler om deres opplevelse av kurset. Klubben hadde invitert til jentekveld med pizza, brus og *!sett grenser*-kurs. Veronika og Kine visste at kurset handlet om seksuell trakassering, mens Beate og Anne trodde det var noe om ”narkotika og sånn”. Først vil jeg kort presentere jentene.

Veronika kommer fra et middelklassehjem og var den som hadde tenkt til å begynne på allmennfaglig utdanning. For henne var ikke seksuell trakassering et problem. Hun lurte på om det var noe galt med henne siden guttene ikke ga henne oppmerksomhet. Hun brukte ikke ord som ”hore” som skjellsord, og mente det var feil å gi jenter et seksuelt rykte.

Beate og Anne er bestevenninner og ble intervjuet sammen. De skulle begge søke seg inn på helse- og sosiallinja på videregående til høsten. Begge kom fra arbeiderklassehjem. Ingen av dem visste hva seksuell trakassering var før de kom på kurset. De fortalte at seksuell trakassering var en del av hverdagen deres. De mente det var noen jenter fortjente å bli kalt ”billig”, selv om man kunne få et ufortjent rykte.

Kine kommer også fra et arbeiderklassehjem og går på yrkesfaglig studieretning. Hun visste godt hva seksuell trakassering var før kurset. Hun så på seg selv som en god grensesetter, men det var ikke alltid guttene hørte på henne. Hvis noen kalte henne ”billig”, brydde hun seg ikke så mye om det.

4.1. Jentene på kjøpesenteret

Intervjuene fant sted på en kjøpesenterkafe. Det var Beate som foreslo at vi skulle møtes der. Jeg ville at intervjuene skulle foregå i en kontekst hvor de følte seg hjemme. Kjøpesenteret var en plass som var kjent for dem, men ukjent for meg. Det var visse temaer som opptok alle jentene, mens andre temaer var særegne for den enkelte. Intervjuguiden ble strukturert etter hva som hva som skjedde på det bestemte *!sett grenser* kurset.

4.1.1 Seksuell trakassering i jentenes liv

På kurset fortalte flere av jentene at seksuell trakassering foregikk rundt dem. Det ble gjentatt i intervjuene. Jentene reagerte ulikt på trakasseringen. Avhengig av konteksten, hvem som trakasserte og om den trakasserte var alene eller ikke. Det var en dobbelthet når de skulle

beskrive seg selv som grensesettere. De sa på den ene siden at de alltid reagerte, samtidig som de fortalte om problemer i konkrete situasjoner. Et fellestrekk ved informantene var denne dobbeltheten, selv om graden av seksuell trakassering varrierte i livet deres. Veronika opplevde for eksempel ikke seksuell trakassering i sin egen vennegjeng. De andre jentene opplevde hyppige grenseovertramp fra jevnaldrende gutter de var venner med. Beate og Anne fortalte at det var verre før, men at det fortsatt var et problem:

Hva med dere, har dere blitt utsatt for seksuell trakassering?

(Det er stille en stund og de ser på hverandre)

A: Ja, egentlig. Akkurat rundt det kurset så drev Hans og slo oss på rompa hele tiden. Uansett om vi sa slutt.

B: Ja, det var ganske mange som gjorde det på den tida. Det kunne være ganske plagsomt å bli slått på rompa hele tida. Når det skjer hele tida, så blir man jo ganske lei.

Var det alle eller noen spesielle som gjorde det?

A: Ja, det var Tom, Arne og Hans.

B: Det var mest de tre ...

Hvorfor tror dere de drev på?

A: Jeg vet ikke ... vi er jo venner med dem liksom. De koddet liksom, men etterhvert ble det altfor mye. Når de gjør det hver gang du går forbi, så blir det jo litt mye.

De var overbevist om at de ble utsatt for seksuell trakassering, men de er mer usikre på hvor alvorlig det var. De unnskylder guttene med at de ikke mener noe vondt med det. I noen tilfeller kunne guttene reagere fysisk i det de sa fra.

A: Ja, det ender med at han slår meg og så slår jeg tilbake.

B: Eh! Ja, når det er Hans ihverfall. Han er så dum. Bare gjør sånn, så doser (slår) han deg tre ganger i armen.

Ser lærerene det?

A: Jeg tror ikke de bryr seg.

B: Nei, de bryr seg ikke.

Men det er vel ikke noe kult å bli slått?

A: Det er jo ikke sånn at vi begynner å gråte.

B: Det er ikke veldig vondt.

A: Nei, jeg begynner å le uansett. Vi tåler jo såpass.

Hvorfor ler du?

A: Nei ... Det er jo litt dust at når man så vidt rører ved han, så slår han, "dos dos dos", tilbake. Og så må man begynne å løpe.

Er det en annen måte dere skulle ønske dere hadde reagert på?

B: Snakka med dem ordentelig.

A: Hvis det hadde vært veldig ille, så ville jeg nok gjort det. Ja.

B: Snakka med dem seriøst..

Guttene de snakket om var vennene deres. Ei av jentene hadde vært forelska i en av guttene som trakasserte. Jeg spurte om hun likte at han slo henne på rompa når hun var forelska, men det likte hun ikke. Selv om oppmerksomheten er uønsket, føler de at de må tåle såpass. Det

kan virke som det ikke er deres egen opplevelse av situasjonen som definerte den, men guttenes intensjoner. Guttene koder og derfor kan jentene akseptere den seksuelle trakasseringen.

Læreren brydde seg ikke om at jenter ble slått hardt. Voksenverdenen har en tendens til å beskrive voldelige og seksuelt trakasserende handlinger som flørting som forekommer blant jevnaldrende ungdom. Det er alvorlig at voksenverdenens ignorerer seksuell trakassering. Hvis det ikke blir satt opp klare skiller mellom vold og seksuelle tilnærmelser, så kan det tolkes dithen at det er en akseptabel voldsbruk. Gutter og jenter kan få inntrykk av at seksuell trakassering er en normal hetroseksuell adferd (Meisfjord 2005 og Molloy 2003).

Kine fortalte også om seksuell trakassering i sin vennegjeng. Jeg ville at Kine skulle beskrive en situasjon helt konkret, hvor en venn av henne trakasserte henne seksuelt.

K: Ok. Han begynner å klå også tar han hånda under genseren min og prøver å ta av meg bh'en og sånn. Det er når vi har drukket og sånn. Han klår veldig overalt.

H: *Hvor er dere da?*

K: Vi er hjemme hos andre folk. Vi er liksom en vennegjeng. Så klår han, sier jeg slutt, men jeg begynner å le av han. Han er jo ganske teit. Da tar han det ikke på alvor når jeg sier det sånn. Også blir jeg sur og da hører han på meg med en gang.

H: *Hva gjør de andre da?*

K: De er vant til det. Det er sånn han er.

H: *Det er ingen andre som oppfører seg sånn.*

K: Nei (ler). Hvis han ikke får lov til å dulle med meg så går han og duller med noen andre.

H: *Når du blir sint, hva skjer da?*

K: Jo, jeg blir sint. De gangene han ikke hører etter med en gang.

H: *Kan du beskrive de følelsene det vekker i deg?*

K: Noen ganger kan det være litt ekkelt. Og jeg kan føle meg ganske ubekvem og herregud ...

Det var først når hun ble virkelig sint at han hørte på henne. Jeg ville ha tak i detaljene i en grenseoverskridende situasjon. Hva var det som skjedde, hvor skjedde det og hva skulle til for å stoppe det. De var på fest og var ganske fulle hjemme hos en felles bekjent av dem. Til å begynne med lo hun mens hun sa at han skulle slutte. Til slutt prøvde han å ta av henne bh'en og da ble hun virkelig sint. Det er tvetydighet i historien. På den ene siden fortalte hun at han kom med komplimenter om at hun har pen kropp og at han er kåt på henne, men han trækker samtidig over grensene hennes. Disse historiene om relasjoner mellom jevngamle jenter og gutter i en vennegjeng, kan vise hvordan kjønns sosialiseringen foregår. Både gutter og jenter får signaler på hva som er akseptable former for seksuelle tilnærmelser. I dette tilfellet ble ikke jentenes reaksjoner eller følelser vektlagt, men guttens intensjoner.

4.1.2 Legitim reaksjon: leende grensesetting

Anne, Beate og Kine fortalte at de pleide å le når de ble utsatt for seksuell trakassering. De lo og uttrykte at oppførselen var uønsket, men guttene sluttet ikke. Kine fortalte at i niende klasse var det vanlig at guttene kløyp dem i rompa. Hun synes det var ekkelt, men for henne virket det som de andre jentene likte det. Jeg ser for meg jenter som løper leende med gutter etter seg, men spørsmålet er om jentene har det gøy. Det kan virke som om det ikke alltid er tilfelle. Men hvorfor ler de da? Det kan være mange grunner til hvorfor Anne, Beate og Kine reagerte med latter når de ble utsatt for klyping, klåing eller andre kroppslige tilnærmelser. Det kan være de ble glade for oppmerksomheten og likte at guttene tok på dem, men ikke ville si det til meg. Noe som strider mot en slik fortolkning er at de selv brukte negative betegnelser på oppførselen. Det er en mer nærliggende tolkning er at de likte oppmerksomheten, men ikke måten den ble gitt på. Jentene definerte ikke spillereglene for samværet. De tilpassa seg situasjonen. Kanskje må de i realiteten enten akseptere trakassering og få seksuell oppmerksomhet, ellers så risikerer de å ikke få oppmerksomhet i det hele tatt. Skeggs mener femininitet kan anvendes sosialt for å få anerkjennelse, men bare taktisk og ikke strategisk. Den feminine symbolske kapitalen har et begrenset virkeområde. Hun anvender Certeaus distinksjoner mellom begrepene taktikk og strategi:

(...) strategies, he argues, have institutional positioning and are able to conceal their connections with power; tactics have no institutional location and cannot capitalize on the advantages of such positioning. Rather, tactics constantly manipulate events to turn them to opportunities; tactical options have more to do with constraints than possibilities. They are determined by the absence of power just as strategy is organized by the postulation of power. (Skeggs:1997:10)

Jentene er i en taktisk situasjon, ikke en strategisk. Å få seksuell oppmerksomhet er avgjørende for å få en posisjon i den heteroseksuelle matrisen, men de ønsker ikke å bli seksuelt trakassert. I begrepsapparatet til Certeaus er det tilgangen til makt som avgjør handlingens natur. Det kan se ut som jentene ikke har tilgang på makt til å definere de seksuelle spillereglene mellom guttene og jentene. Hvis de hadde vært strateger ville de forsøkt å omdefinere måten seksuelle tilnærmelser skulle gjøres på eller bestemt at oppmerksomheten ikke hadde verdi. Hvis de hadde blitt sinte kunne de risikere å bli upopulære. Det å le mens man avviser kan være den beste taktikken for å si fra men samtidig opprettholde populariteten. Upopulære jenter får ikke seksuell oppmerksomhet i det hele tatt. Anne og Beate svarte at guttene er "teite og barnslige" når jeg spurte hvorfor de lo. Latter er ikke alltid en kalkulert reaksjon, men sitter i kroppen. Latter kan utløses av både glede og

usikkerhet. De mente også at guttene ikke sluttet selv om de sier stopp. Hvorfor er maktrelasjonen så ulik? Hvorfor er det så vanskelig for jentene å være med på å definere spillereglene?

Beskrivelsene til Anne, Beate og Kine viser at rommet til å reagere med stort alvor ved første grenseoverskridelse er problematisk. De ler istedenfor å si fra på en alvorlig måte. Kine, Beate og Anne bekrefter den svenske statistikken om at seksuell trakassering forekommer blant jevnaldrende. Veronika på sin side opplevde ikke seksuell trakassering balnt sine venner. Seksuell trakassering er altså ikke like fremtredende fenomen i livet til alle unge jenter, selv om det foregår rundt dem.

4.2. Kurset

Resten av kapittelet skal handle om det særegne kurset. Kurset var ikke det mest vellykka kurset jeg har holdt, men gir et bilde på hvordan et *!sett grenser*-kurs foregår. Jeg starter med å beskrive kurset slik jeg opplevde det, før jeg går over til det informantene sa om kurset. Dette er min oppfatning av hva som skjedde på kurset:

Det er noe underlig med å holde kurs for jenter som er åtte år yngre enn deg. Noen ganger føles det som å reise tilbake til min egen ungdomstid. Selv om jeg har holdt kurs mange ganger, er jeg alltid nervøs. Denne gangen var jeg litt nervøs, fordi det var første gangen jeg skulle holde kurs sammen med Sara. Jeg visste ikke hvordan kjemien mellom oss fungerte. Ungdomsklubben hadde ordnet det slik at vi spiste pizza først. Jeg prøvde å småprate med de jeg satt ved bordet sammen med, men de var veldig sjenerte og stille. Det ble mest at jeg stilte spørsmål og de svarte. Det var to klubbledere. De mente det var på tide at jentene ble flinkere til å si fra. Det var også en journalist fra lokalavisen tilstede.

Kurset skulle foregå inne på diskoteket på klubben. Vi satt på stoler i ring. Elise satt seg ned først, eller en mer presis beskrivelse vil være at hun lå tilbakelent på stolen. Hun satt bredbeint. Holdningen hennes ga et inntrykk av hun eide rommet, men det var så overdrevet at det var mulig å se usikkerheten under. Hun tøffa seg litt for mye. Hun utstrålte en usikker tøffhet, men ikke en fiendtlighet. De andre jentene satt oppreist og pent på stolene sine. Elise skilte seg ut.

Den første øvelsen var at alle skulle stå på stolen sin å presentere seg. De skulle si navnet sitt, si en ting de var flinke til og noe de hadde lyst til å bli bedre på. Det var en av de forsiktige jentene som begynte. Hun kom ikke på noe hun var flink til, og heller ikke noe hun ville bli flink til. Elise sa derimot høyt og tydelig at hun ville bli flink til å sjekke opp eldre menn, og at målet hennes var å finne seg en rik mann som hun kunne gifte seg med. Ville hun provosere eller mente hun alvor? Jeg klarte ikke helt å få fatt på det.

Så gjorde vi øvelsen hvor de går mot hverandre for å kjenne på kroppens grenser. De virket som de tok øvelsen seriøst. Vi hadde flere heftige diskusjoner på kurset. De var ikke helt enige i det vi sa. Den første diskusjonen handlet om noen jenter var "horer"? De nevnte ei jente på skolen som kledde seg "for utfordrende". De syns hun virka tilbakestående. Flere av dem mener at hun ba om å bli klådd på. De mente det var lov til å kalle henne "billig"». Noen sa at hun kanskje ikke var hore, men at hun i hvert fall var "billig". Det virket som det var stor enighet om det blant jentene. Jeg trodde vi klarte å argumentere for at det å gi noen et

seksuelt rykte var begrensende på alle jenter.

Den neste diskusjonen handlet om seksuelle overgrep og alkohol. Elise mente det var stor forskjell på å være full eller ikke. Hun mente at det ikke gjorde noe for henne hvis noen hadde sex med henne mens hun sov, hvis hun likte fyren. Det førte til en diskusjon om når noe blir et overgrep. Elise fortsatte å snakke om at hun gjerne vil ha sex med eldre gutter. ”Jo eldre jo bedre” var slagordet hennes. Jeg merket at jeg ikke likte diskusjonen eller den retningen kurset tok. Derfor prøvde jeg å formidle at sex skulle være noe gjensidig. Det er veldig trist hvis det var bare en part som var ved bevissthet. Elise fortalte etter kurset at hun kjenner jenter som har forhold til menn på 32 år. Hun har selv hatt et forhold til en gutt på 24 år. Klubbliderne mente hun jugde. Hvis hun jugde, blir vel spørsmålet hvorfor hun gjorde det?

Som del av kurset har vi lagt inn en historie om Hans og Grete som er på fest – hvor Hans har lyst til å danse tett med Grete, mens Grete ikke ville danse like tett med Hans. Hun liker ham, men vil ikke danse sånn med ham. Dette gjør vi med den hensikten å gjøre det tydelig hvor vanskelig det kan være å sette grenser og å vite hvor disse grensene går. Vi fikk jentene til å spille denne situasjonen. Å øve seg på å sette grenser. Dette fungerte ikke så bra. Det var flere av jentene som kviet seg for å spille rollespill. Jeg gikk inn og spilte slesk gutt. Vi lo mye under denne øvelse. Men vet ikke om øvelsen fungerte så bra som trening.

Kine fortalte en historie om en mann som hadde antastet henne på toget. Når hun hadde reist seg opp for å gå av toget, var det en mann som hadde tatt hånden opp mellom beina på henne. Det hadde vært veldig ekkelt og hun hadde ikke klart å si noe til han. Helt på slutten av kurset fortalte jentene som var veldig stille at de ble klapsa på rumpa hele tida. De hadde sagt fra til guttene mange ganger, men de hørte ikke på dem. Det var spesielt en som var ille. Jeg spurte dem om de hadde sagt fra til læreren. De fortalte at lærerne hadde sett det, men de hadde ikke grepet inn. Elise spurte hvem som var den verste og tilbyr seg å hjelpe dem med å si ifra. De vil ikke si det med en gang. Jeg sa til dem at de burde si det. Til slutt sa de hvem det var og Elise lovet at hun skulle kjefta på han.

Sara og jeg oppsummerte kurset som ikke så vellykka. Det ble veldig mye fokus på Elise. Siden hennes historier var mye grovere enn de andre jentenes opplevelser, kom andre erfaringer av seksuell trakassering i bakgrunnen. I tillegg mente jentene at de var kjempeflinke til å sette grenser, men at problemet var at guttene ikke hørte på dem. Vi var også usikre hvorvidt øvelsene hadde fungert bra. Øvelsen på dansegulvet ble ikke en øvelse som var knyttet til deres liv. Sara hadde mer lyst til å holde foredrag, mens jeg ville ha en dialog med jentene om hva som foregikk, hva de synes var vanskelig og hva de synes var problemet. Sara, som lever lesbisk, mente det var vanskelig for henne å snakke om egne erfaringer, siden hun ikke har opplevd så mye heteroseksuell trakassering. I hele sitt seksuelle liv har hun levd lesbisk. Dermed hadde hun en begrenset mulighet til å være med å skape et erfaringsfellesskap.

4.2.1 Journalisten som brøt løftet

Jeg startet intervjuene med å spørre Kine, Veronika, Anne og Beate om det var noe de husket spesielt fra kurset. Det første de nevnte var at journalisten fra lokalavisa hadde brutt løftet om anonymitet i omtalen av kurset i avisa. Hun hadde lovet å gi dem sitatsjekk og gjøre det vanskelig å knytte bilde til sitat. Avtalen ble brutt og det ble trykket store bilder av dem med navn under. Jeg var ikke klar over dette da jeg møtte dem. Journalisten hadde lovet meg å være varsom og ta hensyn til jentenes ønsker, men det gjorde hun altså ikke. Kine fortalte om

opplevelsen av det:

K: Jeg fortalte jo en historie som jeg ikke ville skulle komme ut.

H: *Hva tenkte du når den kom ut?*

K: Jeg ble dritforbanna.

H: *Var det noen som sa noe?*

K: Jaa ...jeg fikk høre det hele tiden på skolen, om mannen på toget. De snakket om det, og jeg syns ikke det var noe gøy.

H: *Hva sa de?*

K: Nei, det var sånn tullete mobbing. De kommenterte det og sånn.

H: *Husker du noe konkret de sa?*

K: Nei ...

H: *Hvem var det som sa det?*

K: Det er bare gutter som holder på sånn.

Som nevnt var det en mann på toget som hadde klådd Kine mellom beina i det hun skulle gå av toget. Hun hadde ikke klart å si noen ting. Da historien ble offentlig, førte det til at hun ble ertet. I forlengelsen av journalistens grenseovertramp, reagerte verken lærer, rådgiver eller noen fra klubben på vegne av jentene. Historien bekrefter antakelsen om at kunnskapen om seksuell trakassering og hvordan man håndtere den, er lav blant de som jobber med ungdom (Molloy 2003 og Meisfjord 2005).

4.2.2 Å være "hore"

Kine, Anne og Beate kunne godt gi jenter et seksuelt stigmatiserende rykte. Samtidig var de klar over at de risikerer å bli utsatt for det samme. De mente det var en bestemt type oppførsel som førte til negative karkteristikker. Jeg tok utgangspunkt i diskusjonen på kurset for å finne kriteriene for en "ærbar" seksuell fremtreden.

H: Vi hadde en lang diskusjon på kurset om man kunne kalle en jente billig eller ikke.

K: Nei, hun er ikke billig. Du er billig hvis du går rundt og slenger med fitta, mener jeg (ler høyt). Hvis du har latt deg lure av guttene ja.

H: *Hvis du lar deg lure ...*

K: Ja, eller du blir ikke "billig". Det finnes jo horer som selger seg og sånn, så ordene blir brukt på feil måte.

H: *Er det jenter som blir kalt for billig?*

K: Ja. Mange går rundt og kaller folk for hore uten noen spesiell grunn til det.

H: *Gjør du det også?*

K: Kanskje det ... (ler)

H: *Hvis du blir sint på noen?*

K: Ja.

H: *Tror du at du kan bli utsatt for et slikt rykte?*

K: Jaa ...nei ... jeg går ikke rundt og deler sånt med alle folk. Det er jo ikke sånn man skal gå rundt å si til folk.

H: *Så hvis du sier noe til noen.*

K: Rykter sprer seg fort.

Kine erkjenner at ordet blir brukt på en feil måte, fordi det er noen jenter som selger seg. Samtidig bruker hun ordet om andre jenter selv. Hun definerer “billig” som jenter “som går og slenger med fitta”, “lar seg lure av guttene”, og den siste innskrenkningen handler om å unngå å fortelle om sine seksuelle erfaringer.

“Å slenge med fitta” betyr i denne sammenhengen å være seksuelt tilgjengelig. Kvinnens seksualitet og kropp er nært knyttet til ære. En kvinnes ærbarhet er knyttet til hennes seksuelle tilgjengelighet. Ordet “billig” betyr i overført betydning at jenter selger kroppen sin til en lav pris. Det å bli kalt “billig” handler ikke bare om hvor mange seksuelle handlinger du utfører, men også hva slags intensjon som ligger bak. Kine sa det mens hun lo, men senere sier hun at ordet blir brukt feil. Hun er klar over at det er galt å kalle jenter “billig”, samtidig som hun anerkjenner at det er visse krav som jenter burde følge for å unngå et rykte. Jenter skal for eksempel ikke gå rundt å fortelle om sine seksuelle erfaringer.

Det siste kriteriet hun beskriver er at man ikke skal “la seg lure av guttene”. “Å bli lurt av en guttene” kan forstås på flere måter. Det kan være ei jente blir lurt til å gjøre seksuelle handlinger hun selv ikke vil, eller det forstås dithen at hun søker kjærlighet og bekreftelse gjennom seksuelle handlinger. I det Kine bruker en nedsettende betegnelse som “billig” om det “å bli lurt” er en nedsettende betegnelsen om jentas handling, mens guttens handling ikke får negative karakteristikk. I flere holdningsundersøkelser om seksuelle overgrep, er det en tendens til å ansvarliggjøre offeret. Det blir argumentert for at hun skulle visst bedre (Mossige 2001 og Jeffner 1997). Stigmatiserende seksuelle rykter er også med på å avgjøre hvem som blir stående ansvarlig i det et overgrep skjer (Jeffner 1997). De negative betegnelse på seksuell adferd knyttet til ei jentes seksuelle ærbarhet, kan få dramatiske konsekvenser i det et overgrep skjer.

4.2.3 “Jeg prøver ikke å bry meg”

Hva gjør jentene for å unngå et horerykte? Sjansen for å få et rykte øker hvis du snakker om hva du har gjort. Jenter som åpent går rundt og snakker om hvilke seksuelle aktiviteter de driver med, kan risikere å få et “billig” rykte. Derfor unngår Kine å snakke om seksuelle erfaringer. Hun snakker ikke til folk om hva hun gjør og ikke gjør. Senere mener hun at det holder at du har rota med noen på fest, så kan du bli kalt “billig”. Når jeg spør hvordan hun reagerer svarer hun:

K: Jeg prøver ikke å bry meg om det. Jeg må jo få lov til å gjøre hva jeg vil.

H: Tror du det er mange som tenker som deg?

K: Nei, det tror jeg ikke. Det er kanskje mange som prøver å tenke sånn.

Kines mener at jenter som får et seksuelt rykte burde vite med seg selv at de ikke er det. De burde ergo ikke bry seg. Igjen legger hun ansvaret hos personen som blir utsatt for det negative stempelet. Samtidig er det ikke utelukkende negativt å plassere ansvaret hos den stigmatiserte. Hun fremfører også et ideal om personlig autonomi. Kine holder opp et ideal om at jenter ikke burde bry seg om hva andre sier. De burde sette opp egne standarder for hvordan de skal leve livet sitt.

4.2.4 “Å være sammen med noen for å være sammen med noen”

Anne og Beate hadde lignende beskrivelser av hvordan jenter kan få et seksuelt stigma. Det viser følgende utskrift fra intervjuene:

H: På kurset så hadde vi en diskusjon. Pleier dere å kalle jenter for “billig”?

B: På en måte, hvis hun gjør det ganske ofte.

A: Det er sånn at du er “hore” hvis du bytter kjærester ofte.

B: Ofte, da blir man det.

A: Du er jo ikke direkte “hore”.

B: Men hun var “billig”.

A: Ja, men ikke “billig”.

B: Jo, hun var billig på en måte.

A: Jo, hun var liksom sammen med noen for å være sammen med noen. Men hvis hun hadde knulla med alle sammen. Da hadde hun virkelig fått horerykte på seg, men hun oppførte seg som hun hadde det. Da ....

B: Ja.

(Det er stille en stund)

H: Men har man slutta å snakke om henne nå?

A og B: Jah

H: Men hore er et skjellsord rundt dere?

B: Ja, det er ganske mange som sier det.

A: Ja, mange gutter som koddet og sier: hore, hore, hore.

B: Det er jo ganske typisk gutter, da.

(vi ler)

A: Ja, liksom bitch eller hore. Jeg tar meg ikke noe nær av det, for jeg vet liksom at de koddet. Jeg vet at jeg ikke er det.

Beate og Anne satte opp to kriterier for at ei jente ble kalt “billig”. Det ene handler om å bryte med kjærlighetsnormen ved å være “sammen med gutter for å være sammen med noen”, og det andre ved at hun er seksuelt tilgjengelig ved at hun “byter kjærester ofte”.

Kjærlighetsnormen er et eget skript på hvordan seksualitet skal gjøres. Først forelskelse, så kysse og deretter gjøre mer “alvorlige” seksuelle handlinger. Denne normen har tradisjonelt stått sterkere for jenter enn for gutter (Pedersen og Samuelsen 2003). Jenter blir ofte møtt

med sanksjoner om de bryter med kjærlighetsnormen (Jeffner 1997). Det handler ikke bare om seksuell tilgjengelighet, men også om at hun mangler feminin kompetanse. Hun kler seg “feil” og søker oppmerksomhet på feil måte. De fortalte at hun ble sammen med yngre gutter, som er et brudd på feminitetsnormen. Jenta med det seksuelle ryktet gjør feminitet på feil måte.

kapittel en tok jeg opp diskusjonen mellom begrepene mobbing og kjønnsrelatert mobbing. I den norske diskursen skilles det klart mellom mobbing og andre krenkende handlinger. Forskeren Neil Duncan (1999) mener det som blir omtalt som mobbing i bunn og grunn er kjønnsrelatert. Ble den stigmatiserte jenta mobbet? Det er ganske sannsynlig at hun ble det. Det var flere som hadde negative oppfatninger av henne. Flere av kursjentene hadde ingen empati for hva jenta syntes om å bli stigmatisert. Det var ingen på kurset som forsvarte henne. Jenta ble utsatt for uønsket seksuell ryktespredning. Det å spre seksuelle rykter om noen går under samlebetegnelsen seksuell trakassering. Den stigmatiserte jenta var ensom og hadde få eller ingen venner. Historien om henne viser en sammenheng mellom seksuell trakassering og mobbing. En paradoks side ved jentenes bruk av kjønnsstemplende ord er hvordan jentene er klar over at ryktet kan ramme dem selv. De deltar i en praksis, som er med på innskrenke deres egen handlefrihet på det seksuelle feltet.

Reaksjoner på å bli kalt “hore”

I Anita Sundnes’ hovedoppgave “Kamp om ordet. En fortolkende studie av seksuelle skjellsord blant ungdom” (2003) argumenterer hun for at “hore” er et mer alvorlig ord enn “homse”, siden det er mulig å identifisere seg med å være “hore”. Sundnes er opptatt av hvordan ungdommene reagerer på språkbruken, og identifiserer tre ulike posisjoner: “fighter”, “offer” eller “sparrer”. De ulike posisjonene reagerer forskjellig, som “fighter” lar du deg såre og svarer med aggresjon eller sinne, som “offer” viser du sårbarhet og “sparrer” er posisjonen som viser at man ikke bryr seg om skjellsordet. Den siste posisjonen var også den som var mest foretrukket. Da reagerer man ved å ignorere det, le det bort eller komme med en kjapp og morsom kommentar. Derimot er det å vise seg sårbar knyttet til skam. “Offer” er det siste man vil være.

Å fremstå som “sparrer” var ikke noe som kunne skje uten videre. Det må ses i sammenheng med skjellsordets relevans i forhold til egen person. Posisjonen var vanskeligere å innta som jente, enn som gutt. Guttene kan innta denne posisjonen lettere siden de hadde større mulighet til å tolke skjellsordet “homo” bokstavelig. “Hore” er en praksis hvor kvinner selger kroppen sin, men det er også betegnelsen på en viss type oppførsel som

gir lav status, som Anne, Beate og Kine fortalte om kriteriene for. Reaksjonene til Anne, Beate og Kine fyller seg godt inn i analysen til Sundnes. En av Sundnes' antakelser er at det verre for jenter å være skamløse, altså ikke å reagere på å få noe slengt etter seg. Det finner jeg ikke igjen hos kursjentene.

4.3. Hva skjedde med den "billige jenta" etter kurset?

Kine, Beate og Anne ga ikke lenger den stigmatiserte jenta kjønnsstemplende karakterstikker, som de hadde drevet med under kurset. De hadde ikke gjennomgått noen holdningsendring, men den stemplede jenta hadde endret adferd. Veronika skiller seg ut ved å mene at det ikke er noen jenter som fortjener et seksuelt stigma og ved å ha empati med jenta som hadde det.

4.3.1 "Billig" for arbeiderklassen

Den stigmatiserte jenta ble også omtalt i negative ordlag i avisartikkelen. Beskrivelsene i avisa var ganske inngående av henne. Jeg reagerte på dette, men ingen av jentene reagerte på at det sto at hun var "billig" i avisa. Kine som kom med negative karakterstikker og sa:

H: Det var et annet sitat av deg om en jente som vi hadde en diskusjon om på kurset.

K: Ja (ler) om Britney Spears-klær og sånt.

H: Skjønnte hun at det var henne det var snakk om?

K: Nei, jeg tror ikke det eller jeg håper ikke det. Jeg tror ikke hun skjønnte det.

Det kan hende Kine hadde rett og at jenta ikke forsto at det var henne det var snakk om, men hun synes det var legitimt å kalle jenta "billig". Sitatene om jenta som ble referert i avisa reagerte verken Kine, Beate og Anne på. Jenta var kanskje så lavt plassert i hierarkiet at det ikke var nødvendig å ta hensyn til hennes følelser. Verken Kine, Beate eller Anne stilte spørsmålsteget ved retten til å gi noen et seksuelt stigma. De gikk heller ikke innpå årsakene til jentas oppførsel. Veronika derimot brydde seg om følelsene til den unge jenta:

H: Husker du den jenta det var snakk om?

V: Ja, jeg synes ikke det var noe hyggelig å si de tingene om henne som de gjorde. Hun er jo ikke så ille.

H: Hvorfor tror du man valgte ut henne som "billig" figur?

V: Jeg vet ikke. Hun er vel egentlig sånn utafor.

H: Så det at hun hadde hatt så mange kjæresten, var ikke det sant da?

V: Jo, jeg tror det er sant. Men det var vel mest fordi hun er ensom, tror jeg. Men jah ...

H: Vi hadde jo en lang diskusjon om det var riktig å kalle noen "billig" eller ikke, men det gikk jo ikke helt inn.

V: Nei, det gjorde jo ikke det.

Veronika viste forståelse med jenta. Istedenfor å akseptere en norm om at det var jenta som

måtte skjerpe seg, prøvde hun å finne hva som er årsaken til handlingene. Veronika fortalte at det var noen jenter fra kurset som hadde kommet bort til henne og en annen venninne og kalt dem “ horer ” på skolen:

H: Hva tror du gjør at de sier noe slikt?

V: Jeg tror de er sånn som må rakke ned på andre for at de skal holde seg på toppen. De har jo hatt noen episoder med noen andre folk også, fordi de slenger så mye dritt.

H: Og da kaller de andre jenter for hore?

V: Det er jo det ordet man bruker

H: Hva sier dere da?

V: Vi prøver å la være og si noe som helst og ikke bry oss så mye. Vi lar være å slenge noe tilbake og lar være å gå ned på deres nivå. Det er det liksom ikke noe vits i.

Veronika synes de var barnslige og teite, og hevet seg over det. Hun ville ikke havne ned “ på deres nivå ”. “ Deres nivå ” kan beskrives som å si stygge ting til folk, mer spesifikt å bruke ordet “ hore ” om andre jenter. Istedenfor å akseptere det som er “ normal praksis ”, stilte Veronika seg utenfor den. Veronika skilte seg ut både med hensyn til hvordan hun reflekterte om seksuell trakassering og språkbruk. I hennes vennegjeng forekom ikke seksuell trakassering. Hun brukte ikke kjønnsstemplende ord om andre og viste empati for den stigmatiserte jenta. Veronika var også den eneste som kom fra et middelklassehjem og hadde planer om å begynne på allmennfagelig studieretning når hun var ferdig på ungdomsskolen. Hun skilte seg ut med synspunkter, erfaringer og klassebakgrunn. Empirien gir ikke grunn til å konkludere når det gjelder klassebakgrunn, men bekrefter studien til Fanny Ambjørnsson om klasseforskjeller mellom unge jenter på en svensk videregående skole. Middelklassejentene bekrefter skillet mellom seg og arbeiderklassejentene ikke gjennom økonomi eller økonomiske goder, men gjennom ulike måter å gjøre feminitet på. Hun mener å finne en normativ middelklassefeminitet som er bærer av verdier som måteholdenhet, kontroll, empati og toleranse. Arbeiderklassejentene på Barn og Fritid viser motstand til disse idealene (Ambjørnsson 2004:54-57). Måten Veronika resonnerer om seksuelle rykter, minner om middelklassejentene i Ambjørnssons analyse.

Å føle seg “ unormal ”

Veronika følte seg utilpass på kurset. Det var ofte de som snakka høyt og mye, som fikk mest oppmerksomhet på kurset. De som ikke hadde erfaring med seksuell trakassering, fikk ikke så mye plass. Veronika bekrefta denne antakelsen:

Jeg husker at det var sånn...hvis du er i denne situasjonen hva ville du gjort da. Det syns jeg var vanskelig for jeg hadde aldri vært i en slik situasjon. Jeg viste ikke hvordan jeg ville reagert, for jeg hadde aldri opplevd noe sånt før. Det husker jeg at jeg syns var ubehagelig. Alle andre hadde noen meninger og kom med opplevelser de hadde opplevd og sånn. Så satt jeg der og tenkte at det var rart at jeg ikke har opplevd noe sånt. Lurte litt liksom.

Senere i samtalen så kommer hun på to eksempler på seksuell trakassering som hadde opplevd på gata, men det var ikke av jevnaldrende gutter. Diskusjonen på kurset handlet mest om jevnaldrende gutter og reaksjoner på trakasseringen. Hun presiserte følelsen av å føle seg utafor senere i intervjuet.

H: Hvordan ville du holdt et !sett grenser kurs?

V: Nei, jeg ville gjort mye av det samme.

H: Men du sa til å begynne med at du følte deg unormal, fordi du ikke hadde opplevd så fæle ting. Det burde man vel prøve og unngå. På et kurs...

V: Ja, man må vel gjøre det klart at det ikke er unormalt å ikke bli utsatt.

H: Ja, det er jo en bra ting at man ikke blir kalt "hore" ...at det ikke er no unormalt. Når jeg har holdt kurs er det mange sånne ting jeg har tenkt på. Det er jo mange sånne ting. For eksempel er det jo mange som ikke får oppmerksomhet fra gutter og det kan jo være ganske kjipt det også.

V: Ja...Det var sånn jeg følte meg.

Jeg merket sårheten i stemmen hennes. I det øyeblikket forsto jeg det handlet om ikke å få seksuell oppmerksomhet. På kurset handlet det om seksuell trakassering, men lite om hvordan det var å ikke få oppmerksomhet. Veronika generaliserte fra det de andre fortalte. Kanskje er det å ikke få oppmerksomhet eller det og ikke bry seg om gutter enda mer tabubelagt enn seksuell trakassering? I Beverley Skeggs anvendelse av Bourdieus kapitalmetafor beskriver hun feminiteten som en del av en symbolsk kapital. Den er avhengig av gutters oppmerksomhet for å bli aktivert. Hva skjer hvis guttene ikke gir deg oppmerksomhet? Da kan også tilgangen på anerkjennelse gjennom feminin kapital bli vanskelig, om ikke umulig. Hva skjer med jenter som ikke behersker den normative feminiteten?

Studier av seksualitet og ungdom viser at frykten for å være "unormal" er stor. Eva S. Braatens hovedoppgave i sosiologi. "Er det normalt?" En studie av forståelse av seksualitet på www.klara-klok.no (2004) er en analyse av spørsmål og svar på nettstedet Klara Klok. Tittelen på oppgaven hennes er også det hypigste stilte spørsmålet på nettsiden: "Er det normalt?". Braaten finner det paradoksalt at ungdom som tilsynelatende skal være individuelt orienterte er opptatt av noe så relasjonelt og ikke-individuelt som normalitet. Ungdommene på nettsiden er opptatt om det er noe galt med dem og vil lære seg å "opptre" på den riktige måten. Gjennom kurset setter også *!sett grenser* noen standarder for oppførsel og hva som blir

normalt. Normaliteten kan i dette tilfellet bli hva kursdeltakerne forteller og hva kurslederene vektlegger i diskusjonen. Veronika følte seg utafør i samtalen siden hun ikke fikk oppmerksomhet fra guttene. De andre kursjentenes situasjonen ble det som var “normalt” i denne sammenhengen. Det var deres problemer som blir diskutert og tatt opp. Veronikas opplevelse av kurset viser hvilken makt som ligger i å definere noe som normalt.

Den tidligere nevnte antropologen Ambjørnssons studie av unge jenter på ulike studieretninger viser hvordan «normalitet» konstrueres i samsvar med dominerende normer om klasse, seksualitet, etnisitet og kjønn. Definisjonen av «normalitet» er uløselig knyttet til definisjonen av «det unormale». På den måten opprettholdes hierarkier mellom grupper og personer (Ambjørnsson 2004:22-23). Følelsen av å være unormal er i Veronikas tilfelle knyttet til makt. Da særlig knyttet til hennes posisjon i det heteroseksuelle hierarkiet, hvor gutters seksuelle oppmerksomhet er med på å definere jenters posisjon. *!sett grenser*-kurset kan bekrefte en feminin posisjon som «mottaker av heteroseksuell oppmerksomhet» istedenfor å åpne rommet for ulike måter å gjøre femininitet på.

4.4. Hvordan virket kurset?

Det er vanskelig å bedømme om et kurs har ført til endret adferd, men jeg vil her ta med hva informantene sa om det. Ville de si til meg som en kursleder at kurset var meningsløst? De sa rett ut at andre jenter var «billige». Jeg har dermed grunn til å tro at de ikke holder tilbake når det gjelder andre områder. Vi fikk ikke endret Kine, Beate og Annes holdninger i forhold til å gi noen et seksuelt stigma. De fortsatte å gi jenter et stempel som ”billig”.

For Anne og Beate var det mindre seksuell trakassering nå enn før kurset, men det handlet ifølge dem selv om alder. Det å bli voksen betydde mindre seksuell trakassering og at guttene ikke lenger var ”barnslige”. Noe hadde allikevel blitt bedre som en direkte følge av kurset. På kurset så nevnte de navnet på en gutt som slo dem på rumpa. De sa at han ikke hørte på dem og «Elise» sa hun kunne si fra til han.

A: Dagen etter så snakket hun faktisk med han, og etter det så har han nesten aldri gjort det.

H: *Er det sant?*

A: Ja, hun var en av de populære på skolen. Hun gikk i tiende og alt mulig. Så det var sånn: Hvis du tuller med henne, så får du bråk. Først snakka hun med oss og spurte om det var greit, også gjorde hun det.

H: *Syns dere det var bra?*

B: Jeg syns det var bra.

A: Jeg ble liksom: WOW! Jeg trodde ikke at han kom til å høre på henne, fordi hun var jente eller et eller annet. Men hun er jo ganske tøff til å være jente.

H: *Ja, hun var ganske tøff*

A: Ja..eh..hun er sånn: «jeg banker deg - jente»

Det som videre skjedde var at gutten som ble tilsnakka av Elise kom bort til Anne og Beate og spurt om de kjente Elise. De hadde stolt svart ja. Et av målene til *!sett grenser* kurset var å skape en fellesskapsfølelse. På den måten fungerte kurset bra. Vi fikk til en solidaritetsfølelse mellom jentene som gikk på kurset. Anne og Beate erfarte at en de hørte på ei jente. De syns det var gøy og mente at andre burde delta på et kurs, men de mente at det måtte flere kurs til om det skulle fungere skikkelig. Rollespillet med Hans og Grete på fest, hvor Grete måtte si fra til Hans fungerte ikke bra. Deres råd var å ta mer utgangspunkt i grensesettingssituasjoner som de fant problematiske. Veronika ville ha med et rollespill om fremmede menn på gata. Selv om Kine argumentert for muligheten til å gi jenter seksuelle stigma, avsluttet hun intervjuet med å si:

K: Jeg tror det er lurt å få med de som er ute etter status. Sette en spiker i hodet på dem og få dem til å skjønne at det ikke er sånn.

H: *Hva mener du med sånn?*

K: Nei, at man ikke må ha sex. Hvis ikke er du ikke kul og sånn.

Kine ville at jenter skulle utvikle selvstendighet, og heller være opptatt av hva de hadde lyst til enn hva andre syns. Hvis hun skulle holdt kurs ville hun fokusert på det. Hennes egen aksept til å gi jenter et seksuelt stigma står i motsetning til det idealet hun forfekter. Ifølge Kine skal ei jente både beherske spillereglene for å unngå et rykte og være selvstendig. Disse idealene kan finne et møtepunkt med at ei jente skal være bevisst på sine egne handlinger og vite med seg selv at hun ikke fortjener et slikt rykte. Med andre ord hun skal beherske spillereglene for femininitet.

4.4.1 Kursjenter og kursledere - endringsarbeid

Et tre timers kurs kan kanskje ikke forandre så mye. Kurslederne fra forrige kapitel er også klar over det. De håpet at et kurs kunne skape en forståelse av hva seksuell trakassering er. Metoden *!sett grenser* brukte var å gjøre øvelser som viste at grenser sitter i kroppen og bevisstgjøre jenter om disse grensene.

Informantenes utsagn om kurset er sprikende. De gjenga at de selv markerte grenser, samtidig som de ikke alltid mente sin egen opplevelse av situasjonen var nok. Beate og Anne lærte et nytt ord på noe de opplevde i sin vennegjeng – seksuell trakassering. De visste ikke hva det var før de kom på kurset. Når jeg spurte dem om de hadde brukt ordet etter at de hadde lært det, så svarte de med latter: «Det går ikke an å si det». For Kine brukte ordet «på

tull», men hadde sagt at hvis de ikke sluttet med seksuell trakassering så skulle hun anmelde dem. I forhold til erfaringsfellesskapet førte kurset til at ei eldre og «tøffere» jente hjalp to yngre jenter med å si fra. Handlingen fikk positive effekter på to måter, gutten sluttet å trakassere dem og de erfarte mulighet for endring. Vi fikk ikke til en endring av premissene for legitimiteten til seksuell ryktespredning.

I forrige kapitel fortalte kurslederne om hvordan arbeidet med *!sett grenser* endret deres handlingsmuligheter til å reagere mot seksuell trakassering. Grete mente det kanskje var først og fremst kurslederene som opplevde den største forandringen. Erfaringsfellesskapet, de målrettede samtalene om seksuell trakassering, de personlige historier som ble til kollektive historier og den vedvarende undersøkelsen av betingelser for grensesetting medvirket til sammen at kurslederne ble bedre grensesettere i sine egne liv. Det å bygge opp et erfaringsfellesskap og videreføre kunnskap om grensesetting og seksuell trakassering var en av hensiktene med kurset. Det var vanskelig å gjennomføre på tre timer, skulle slike prosesser bli vellykka så ville det krevd mer tid.

4.4.2 Negative tendenser

Det var noen negative tendenser som ble forsterket med kurset. Kurset førte til at ei jente kanskje fikk forsterket sitt seksuelle stigma. Da jeg holdt kurset trodde jeg at gjennom diskusjonen fikk vi dempet det ryktet. Jentene som var på kurs hadde tydeligvis ikke skiftet mening om jenta. Vi kursledere bidro kanskje til det fordi de åpent fikk lov til å diskutere henne og hennes oppførsel. Det kan ha gitt legitimitet til ryktet istedenfor å ha stoppet det. Ryktet ble også forsterket gjennom journalisten som deltok på kurset beskrev jenta og hva hun ble kalt. En annen effekt av journalistens artikkel var at overgrepshistorien til Kine ble offentlig og latterliggjort av guttene i klassen hennes.

Den siste negative effekten handler om Veronikas opplevelse av normalitet. Det kan ha med fremstilling av kjønnsrollene. De guttene og jentene som ikke gjør de tradisjonelle kjønnsrollene og heteroseksualiteten kan føle seg ytterligere stigmatisert ved at deres situasjon ikke beskrives av kurslederene.

4.5. Men er det alltid kjipt?

Jentene beskriver en ambivalens til det å få oppmerksomhet. Funn andre undersøkelser bekrefter det samme. I NOVA rapporten ”Bytte, kjærlighet og overgrep – seksualitet blant ungdom i randsonen” av Willy Pedersen og Camilla Jordheim Larsen er et av funnene at jenters respons på seksuelt trakasserende fremmede menn vekslende (Pedersen og Jordheim

Larsen 2005:91). En historie som Kine fortalte fra et kjøpesenteret handlet om at en bekreftelse kan sameksistere med negative betegnelse. To fremmede gutter på omkring tjue år kom bort til henne på Oslo City. Den ene sa: "Oh, du er deilig", mens han andre spurte: "Hvor mye tar du i timen?" Hennes reaksjon var å le, som i de andre tilfellene. Hvis hun hadde vært alene ville hun blitt redd, men hun var sammen med venninnene sine. Venninnene gjorde grimaser til henne og bekreftet at de synes at det guttene hadde sagt var teit. Hun lo, fordi hun synes at de var teite. Her, fikk Kine både et kompliment og en fornærmelse som to sider av samme sak. Den seksuelle oppmerksomhet i dette tilfellet er knyttet til seksuell tilgjengelighet. Historien kan tjene som et eksempel på at feminin kapital også kan anvendes mot deg på det seksuelle feltet.

Men hva når stigmaet følger med det å innta en rolle som attraktiv i den heteroseksuelle matrisen? I diskusjonen om den seksuelle trakasseringen i vennegjengen, spurte jeg Anne, Beate og Kine om det ville være verre å ikke få noen oppmerksomhet i det hele tatt. Det svarte de bekræftende på, for det verste var og ikke «blir sett». Kanskje er det å reagere med latter samtidig mens man sier ifra, den beste måten for både å sikre heteroseksuell oppmerksomhet, mens man samtidig ikke bryter med idealet om selvstendighet. Å innta en offer-posisjonen kan være risikabelt, for det fører verken til beskyttelse fra seksuell trakassering eller makt i relasjonen. De situasjonene hvor man selv føler at man burde visst bedre har en tendens til å bli glemt eller omgjort (Sørensen 1992). Igjen kan det være hensiktsmessig å anvende Cearteus skille mellom strategi og taktikk. Jentene er taktiske i forhold til situasjonen, siden de henter en del makt fra om de er seksuelt attraktive eller ikke, kan de ikke risikere å miste oppmerksomheten. Det er heller ikke en attraktiv posisjon å være offer og ikke ha kontroll over seg selv, for det viser et fravær av kompetanse på hvordan feminitet skal gjøres.

I den nevnte NOVA rapporten så er en av konklusjonene at jenter de snakket med hadde «kompetanse på avvisning» enten gjennom å unngå øyekontakt, se stygt på dem eller å svare stygt tilbake (Pedersen og Jordheim Larsen 2005:91-92). Kine reagerer med latter på en ubehagelig situasjon. I en annen situasjon ble hun antastet på danskebåten, så mente hun at det var hennes feil og hun klarte heller ikke å reagere mot på mannen som antastet henne på toget. Samtidig sier hun at hun er god på å sette grenser. Veronika mener også at hun er god på grensesetting, men har ikke klart å svare menn som har sagt slibrige kommentarer til henne på gata. Det er altså en forskjell i hva som er den ønskelige måten å reagere på og hva som skjer i praksis. Frigga Haug og Pierre Bourdieu poengterer at kroppens vaner og spontane reaksjoner ikke alltid står i samsvar med bevisstheten. Det kan være at viljen og kroppens

reaksjonsevne ikke alltid sammenfaller.

4.6 Er det bare guttene som mangler et språk for dette?

Den nylige omtalte NOVA-rapporten konkluderer Pedersen og Jordheim Larsen med hva som burde gjøres:

Hva bør gjøres? For det første bør de generelle forebyggende programmene når det gjelder barn og unge og uønsket seksuell oppmerksomhet, vektlegge tydeligere de vanligste risikosituasjonene: De forekommer oftest tett på deg, og ikke i situasjoner som nok fortsatt de fleste forbinder med slik fare (mørke skogholt, øde veistrekninger). Alt tyder dessuten på at gutter har dårligere språk på dette feltet enn jenter. Av mange grunner bør en søke å videreutvikle gutters kunnskap og kompetanse. For det tredje bør alle som arbeider spesielt med risikoutsatt ungdom gjøre seg bedre kjent med dette feltet. De bør vite noe om de fasene i livsløpet hvor destruktiv seksualitet kan spille en rolle, og de former det kan ta. De bør kjenne noe til situasjoner og relasjoner som er farlige. De bør vite noe om hvilke ungdommer som er utsatt og hvorfor de er det. For kjernen i våre funn er nok denne: Dess flere risikofaktorer, dess høyere sannsynlighet for at også dette livsområdet blir vanskelig.”

(Pedersen og Jordheim Larsen 2005:190)

Rapporten sitatet er hentet fra er en av de første undersøkelsene av seksuell trakassering blant ungdom i Norge. Fokuset er på ungdom i randsonen, hvor både rusproblemer og prostitusjon er utbredt. Likevel er konklusjonen i en slik rapport viktige for arbeidet videre i forhold til seksuell trakassering. De to forskerene konkluderer med at risikoen for seksuell trakassering og overgrep er større i nære relasjoner. Det kan virke som de jentene som ble intervjuet om blick og gester fra fremmede menn på kjøpsenteret, ikke fikk spørsmål om seksuell trakassering fra jevnaldrende gutter. ”Hore-rykte” eller andre seksuelle stigma er heller ikke tatt opp og diskutert. Det er et sitat med i rapporten hvor en gutt overskrider en kroppslig grense ovenfor ei jente. Han vil holde henne i hånda, men hun vil ikke. Han gir seg ikke Hun syns det er ekkelt, men klarer ikke å si fra. Handling blir beskrevet som klønete og insisterende av Pedersen og Jordheim Larsen.(ibid:111) Hvem sin definisjon av handlingen legger de til grunn når de beskriver handlingen som ”klønete”? Gutten som ikke aksepterer avvisningen er i seg selv interessant. Hvorfor søkte ikke denne gutten en gjensidig seksuell eller følelsesmessig relasjon? Hvis man først skal undersøke seksuell trakassering i unge jenters og gutters liv og vil ha fokus på nære relasjoner finner jeg det underlig at de ikke spør om skolen, fritidsklubben eller andre steder hvor de ferdes.

Jeg tror det er avgjørende å utvide og kritisere den hegemoniske maskuliniteten –

ideen om at menn har kontroll i den seksuelle situasjonen. Slike forestillinger om gutters seksualitet er med på at gutter som blir utsatt for seksuelle overgrep og seksuell trakassering ikke blir trodd. De mangler språk og tørr kanskje ikke å si fra. Men betyr det at det står så mye bedre til for jentene? I så fall hvordan kan de seksuelle kjønnsrollene, makt og vold ses i sammenheng? Mine intervjuer viser at jenter også har et komplisert forhold til grensesetting. I rapporten beskriver Pedersen og Jordheim Larsen situasjoner hvor jenter blir utsatt for overgrep, men beskriver det med at de var for ”fulle”. Jenter påtar seg skyld for overgrep for de skulle vist bedre. Det kan tyde på at både gutter og jenter mangler språk for seksuell trakassering, grenser og hvordan man skal beskytte seg. «Av mange grunner burde man søke å videreutvikle gutters kunnskap og kompetanse» står det i konklusjonen. Jeg vil si at det trengs tiltak for å videreutvikle en slik kunnskap og kompetanse for begge kjønn. Selv om rapporten viser viktige sammenhenger mellom kjønn, seksuelle overgrep og rus har den disse nevnte svakheter. Jeg har et annet utgangspunkt enn NOVA-forskerene, siden jeg skriver om endringsarbeid mot seksuell trakassering. Kursjentenes beskrivelser av grenseovertramp, seksuelle ryktespredning og sammenhengen mellom å være en god grensesetter i teori og praksis får fram et annet bilde. Seksuell trakassering forekommer blant jevnaldrende. Jenter mangler også forståelse, språk og legitime reaksjoner som gjør at de blir hørt. I tillegg har voksenverden en lei tendens til ikke å bry seg, som journalistens løftebrudd og lærere som overser seksuell trakassering og vold viser. De bortforklarer hendelser som flørting og dermed forsterkes de tradisjonelle kjønnsrollene. Det kan bety at generelt er grensesetting, seksualitet eller forebyggende metoder er godt nok utviklet for å hindre overgrep verken ovenfor gutter eller jenter. Utfordringen ligger i å finne en metode, som ikke forsterker forestillingen om gutter som ”overgriper” og hvor jenter som det evige ”offer”. Metoder som gir handlingsrom til jentene og plass for guttene til å formulere grenseovertramp og overgrep. Forståelsen av endring, kjønnsroller og hva som er problemet er også det som videre skal diskuteres i neste kapittel, men da opp imot likestillingssenterets kampanje om likestilling i skolen.

5. !sett grenser og norsk likestillingspolitikk

5.0 Innledning

De foregående kapitlene har handlet om *!sett grenser*. Her vil kampanjens innhold bli lest oppimot heftet: ”Ungdom, film og kjønn – håndbok for lærere om likestilling” (Likestillingssenteret 2004). Høsten 2004 lanserte Likestillingssenteret en håndbok for lærere i arbeidet med likestilling. Planen var at det skulle holdes seks kurs for lærere med utgangspunkt i håndboken, men tre ble avlyst på grunn av liten interesse blant lærerne. Håndboken skulle bidra til å integrere likestillingsarbeid i den pedagogiske planen til lærerne. Den er delt inn i syv kapitler. Hvert kapittel har et kort innledning, elevark til utdeling og elevøvelser knyttet til temaet i kapitlet. Jeg har ikke gjort en grundig lesning av håndboken, men har sett på noen grunntrekk og fokusert på kapitlene som handler om seksualitet.

5. 1 Håndboken

Det første kapitlet i håndboken handler om hvorfor det skal undervises i et kjønnsperspektiv. Likestilling blir forstått som retten til å leve et liv uten å bli tillagt visse kjønnsspesifikke egenskaper. Deretter anlegges det en generell antagelse om at forholdene mellom kjønnene har endret seg:

Likestillingskampen i Norge har lenge vært en kamp for kvinners rettigheter fordi diskriminering og forskjellsbehandling på grunn av kjønn i større grad har rammet kvinner enn menn. De siste tiårene har likevel menns rettigheter i økende grad blitt et sentralt element i likestillingsarbeidet. (Likestillingssenteret 2003:7)

Den underliggende ideen er at diskrimineringen på bakgrunn av kjønn handler om enkeltindividets fordommer bygget på stereotype forestillinger. En av de uttalte målsettingene med håndboken er å få gutter mer interessert i likestillingsspørsmål ved å vise at de også tjener på økt likestilling. Maktrelasjonen mellom menn og kvinner blir ikke problematisert eller teoretisert. Det er nok den største forskjellen mellom *!sett grenser* og håndboken. Mens *!sett grenser* tar utgangspunkt i kvinners underordende posisjon, legger håndboken et allment vern av enkeltindividet til grunn for likestillingsarbeidet. Når maktrelasjonen mellom kjønnene forblir uteoretisert, blir fokuset på den enkeltes fordommer primærfokuset og rettes ikke på de strukturelle ulikhetene mellom kjønnene.

Likestillingens problemer og hva som er årsaken til fraværet av likestilling blir ikke diskutert eller forklart. Dermed må det ligge til grunn at lærere vet hva likestilling er. Lærere er

sammensatte gruppe, som ikke nødvendigvis har positive holdninger til likestilling. Kapitlene ”Seksualitet” og ”Makt, vold og trakassering” grenser opp mot *!sett grensers* arbeid. I disse blir rettferdigheten med følge av anerkjennelse av forskjell¹⁶ det eneste rettferdighetskravet. Jeg tatt disse kapitlene grundigere for meg med fokus på hvilken forståelse av sosial endring og kjønnsrett som ligger til grunn.

Seksualitetskapittelet

I seksualitetskapittelet er hovedbudskapet å vise hvordan gutter og jenter taper på stereotypiene de blir utsatt for. Det kan virke som guttene er de som taper mest. Undersøkelsen ”Ung i Norge” blir lagt fram med den tideligere nevnte Willy Pedersen sin konklusjon:

Fremstillingen av sex og seksualitet i jenteblader og pornoblader er mildt sagt forskjellige. Jentebladene flersidige skildringer av seksualitet gir, ifølge Pedersen, jenter mer kunnskap og større trygghet til å forstå egen kropp og sine egne behov.” (Læringscenteret og Likestillingssenteret 2004:43)

Porno blir definert litt senere i introduksjonsteksten som laget av og for voksne menn, som ”formidler svært undertrykkende kvinnebilder” (ibid) Pornografi blir ytterligere definert som en del av spørsmålene som stilles i elevoppgave delen:

”Pornografi beskrives ofte som vold mot kvinner. Det skyldes blant annet at det er dokumentert mishandling, tvang og overgrep mot kvinner som deltar i pornoindustrien. Hvordan skal man bevisstgjøre andre om at pornografi i stor grad baserer seg på undertrykkelse av kvinner?” (ibid: 45)

Det er mulig å argumentere for at pornografi er kvinneundertrykkende, men det blir ikke gjort. Hva gutters lesning av ”svært undertrykkende kvinnebilder” gjør med dem blir heller ikke diskutert. I Pedersens konklusjon fører gutters lesning av pornografi til usikkerhet. Jenter derimot får kunnskap om egen kropp og behov ved lesning av jenteblader. Kan begge deler være tilfelle – kan pornografi både spre svært undertrykkende bilder av kvinner og undertrykke de unge guttene samtidig? Det er mulig å argumentere for at begge deler, men da burde forholdet mellom posisjonene diskuteres. Kan noe både være kvinneundertrykkende og mannundertrykkende, i så fall hvem er det som undertrykker? Siden kjønn og makt ikke blir diskutert blir det heller ikke noe klart begrep om hva som er problemet. Hvis både gutter og jenter taper på fraværet av likestilling - hvorfor reproduseres de seksuelle kjønnsrollene med slik intensitet?

---

¹⁶ Den amerikanske filosofen Nancy Fraser argumenterer for at det finnes to urettferdighetsakser – recognition and redistribution. For å adressere kvinners underordning er det nødvendig både med en sosial omfordeling og en anerkjennelse av forskjell. (Fraser og Honneth, 2004)

5.1.2 Kapitlet ”Makt, vold og trakassering”

Kapitlet ”Makt, vold og trakassering” tar for seg seksualisert vold. Det er et betent og komplisert felt siden det berører privatsfæren på to områder – både nære relasjoner som familien og seksualitet. Det blir understreket at mens gutter utsettes for vold i det offentlige, utsettes jenter for vold i nære relasjoner – som er tabubelagt. Hvorfor det er tabubelagt, sies ikke. Det er gjennomgående uvilje mot å beskrive at menn i noen sammenhenger har mer makt enn kvinner og at de anvender denne makten. Historiene til Anne, Beate og Kine har vist oss at guttene ofte fortsetter å trakassere selv om de får beskjed om å stoppe. Lærere griper ikke inn, som tyder på at de fortolker situasjonen fra guttenes ståsted – som ”klønete flørtning”. Uviljen mot å beskrive makten gutter har på det seksuelle feltet, kommer til uttrykk i en av elevøvelsene. Den er en av flere øvelser, som skal bevisstgjøre elevene om temaet. En historie fra barneombudets service telefon blir sitert og elevene skal ha gruppediskusjon med utgangspunkt i spørsmålene:

Førrige helg kom en gutt jeg likte, bort til meg. Han er 18 år og kjempesøt. Han spurte om jeg ville være med på kino, og selvfølgelig sa jeg ja. Etter kinoen spurte han om jeg ville bli med han hjem – og vi drog hjem til ham. Vi kysset hverandre litt og gikk inn på rommet hans. Det var ingen hjemme. Han la meg ned på sengen og sa vi bare skulle kose. Jeg trodde på ham, men etter hvert begynte han å klå på meg og beføle meg. Jeg likte det ikke og dyttet ham bort. Da ble han skikkelig sinna, tok hardt i meg og sa jeg skulle ligge stille. Han kysset meg hardt på halsen. Jeg prøvde å få han bort, men han holdt meg hardt. Jeg ba han slutte, men han ville ikke høre. Han fortsatte...

1. Hvordan kan en person som er i en slik situasjon, og som opplever det som feil eller vondt, si ifra om det? Gi eksempler på hvordan jenta eller gutten bør eller ikke bør oppføre seg for at den andre skal forstå hva hun eller han føler og tenker.
2. Hva kan gutten i historien gjøre annerledes for at han skal være sikker på at jenta er interessert i det samme som ham?
3. Er det noen grunner til at ”bare kosing” kan utvikle seg til noe som blir ekkelt for en og fint for en annen? Hvordan kan en vite at den andre forstår hva en selv opplever i situasjonen? Hvordan kan en få den andre til å forstå en selv?

(Læringscenteret og Likestillingscenteret 2004: 66-67)

Slik jeg fortolker historien er dette et ganske bevisst maktovergrep fra guttens side. Han burde forstå at relasjonen er ensidig. Historien i håndboken blir ikke brukt til å diskutere hvorfor noen ønsker seksuelle relasjoner med fravær av gjensidighet, men heller hvordan hun kunne sagt ifra tydeligere. Spørsmålene tenderer mot å tillegge ansvaret for overgrepet på offeret. Det finnes kulturelle forestillinger om at det er kvinnens ansvar om hun blir utsatt for seksualisert vold i vår kultur (Mossige 2001 og Jeffner 1997). De blir ikke utfordret her. Særlig

i spørsmål nummer to kommer det fram. Det blir lagt til grunn for spørsmålet at jentas avvisning ved å dytte han vekk ikke er nok. I stedet for å fokusere på overgriperens maktmisbruk, fortolkes situasjonen til å handle om dårlig kommunikasjon. Spørsmålets utgangspunkt henger sammen med en tankegang om at jenter og gutter har like muligheter på det seksuelle feltet. Jenter og gutters posisjon til å si fra, bli hørt og deres innlevelsessevne i den andres situasjon blir forstått som lik.

I spørsmål nummer tre legges det til grunn at det som kan være ekkelt for en – kan være bra for en annen. Dette er en moralsk holdning som vanskelig kan forsvares. Burde ikke premisset være at ensidige påtvungne seksuelle relasjoner er et onde i seg selv og for partene som er involvert? Guttens rolle i historien som svært pågående og lite empatisk i den seksuelle relasjon blir forbigått i stillhet. Det kan føre til at slike forestillinger blir bekreftet. Grupper spørsmålene fokuserer på kommunikasjon, istedenfor å problematisere hvorfor gutten ikke bryr seg om jentas avvisning. Hensikten med gruppespørsmålene er selvfølgelig ikke å bekrefte stereotype kjønnsroller, men er et eksempel på hva som kan skje med forebyggende arbeid som ikke problematiserer kjønnsrelasjonen som en maktrelasjon. Øvelsen er i tillegg estimert til å ta 15 min i klasserommet gjennom muntlig diskusjon i grupper. Det er altfor kort til å berøre eller endre holdninger i forhold til seksuelle overgrep eller trakassering.

5.1.3 !sett grenser til sammenligning

!sett grenser gjennomførte kurs om seksuell trakassering i kjønnsdelte grupper. Kjønnsdelte kurs viser en forestilling om at gutter og jenter har ulik inngang til å diskutere seksuell trakassering. *!sett grenser* var en feministisk kampanje, som forsto kjønnsrelasjonen som en maktrelasjon. Det er en fare ved å legge en for streng kjønnsmaktsanalyse til grunn. En av konsekvensene kan være at stereotyper blir bekreftet. Det kom til syne i en overdrevet tro på gutters kontroll og makt i situasjonen. Ofte var guttene kanskje vel så forvirra som jentene, men siden kursene var interaktive ble det åpnet opp for en diskusjon om kjønn, makt og seksuell trakassering. *!sett grenser* fokuserte på seksuell trakassering, som er nært knyttet opp til de kulturelle konstruksjonene av seksuelle kjønnsroller. På den måten fikk man lettere i gang en diskusjon om premissene for seksuell samhandling. Til motsetning legger ikke håndboken en kjønnsmaktsforståelse til grunn. Dermed blir heller ikke problembeskrivelsen lik. Den andre forskjellen handler om at *!sett grenser* tar utgangspunkt i at de seksuelle kjønnsrollene og reaksjonen på seksuell trakassering er kroppsliggjorte. En teoretisk grense er ikke alltid er en praktisk grense og motsatt. Det holder ikke bare med teoretisk kunnskap eller diskusjon. Kroppen må trenes til å sette grenser. Det trengs en bevissthet om at det er egne

reaksjoner som bestemmer hvor grensene går. I tillegg må denne reaksjonsevnen øves opp. Det er lagt opp til at kurset skal ta tre timer.

5.2 Ulik teori – ulike kampanjer

Seksualitetsstudier blir gjerne delt i to teoretiske retninger. Den ene retningen bygger på forholdet mellom seksualitet, etnisitet og klasse og legger tyngdepunktet på reproduksjonen av strukturer. Den andre retning er inspirert av den tyske sosiologen Ulrich Beck og den britiske sosiologen Anthony Giddens (Pedersen og Samuelsen 2003). Både Beck og Giddens hevder det ikke gir like stor mening å snakke om kjønn og klasse som strukturer i et individualisert og senmoderne samfunn. Det moderne mennesket og samfunn er basert på selvrefleksivitet. Handling er i større grad frigjort fra strukturene, som Beck og Beck-Gernsheim skriver: ”people are being released from the constraints of gender...axes of (socially organized) difference, such as class, gender and sexuality (even life and death), are more a matter of individual decisions” (Beck og Beck-Gernsheim sitert i Adkins 2004:29). Hvilket teoretisk rammeverk om makt og handling seksuell trakassering forstås gjennom vil ha betydning for hvilke tiltak som settes til verks. Giddens’ teorier om kjønn og sosial endring anvendes ofte for å forklare endringene i kjønnsrelasjonen. Hans teoretiske ramme kommer til syne i Likestillingssenterets håndbok.

5.2.1 Strukturens dualitet

Sosiologen Anthony Giddens har i likhet med Pierre Bourdieu utviklet en teori med ambisjonen om å overskride skillet mellom subjektivismen og objektivisme. Det gjør han med det han kaller strukturens dualitet. Han understreker hvordan sosial struktur og handling forutsetter hverandre gjensidig og eksisterer som mulighetsbetingelser for hverandre. Giddens mener forutsetning for strukturens dualitet er menneskets selvrefleksivitet. Den er helt karakteristisk for det moderne menneske (Giddens 1990:36). Det senmoderne samfunn står i motsetning til det tradisjonelle samfunn, ifølge Giddens, siden vår generasjon må definere og gjenoppfinne sin egen tradisjon. Vi lever i et informasjonssamfunn, som krever en refleksivitet av samfunnets innbyggere:

”The reflexivity of modern social life consists in the fact that social practices are constantly examined and reformed in the light of incoming information about those very practices, thus constitutively altering their character.” (ibid:36)

Han hevder at refleksiviteten er en integrert del av handlingene til aktørene. Fornuft har tatt over for tradisjon, ifølge Giddens, som fører til at ”sannhet” kan utfordres og endres med

kunnskap. Han anerkjenner to begrensninger for selvrefleksiviteten: Individene har ulik tilgang til kunnskap og handlinger har utilsiktede konsekvenser. Alle konsekvenser kan ikke forutsies av kunnskap. Det dominerende trekket ved handlinger i det moderne samfunnet, medberegnet de to begrensningene, er en utstrakt grad av selvrefleksivitet (ibid: 44-45). Det synet på agents handlinger finnes i Giddens' strukturasjonsteori. Der anvender han begrepene om diskursiv bevissthet, praktisk bevissthet og ubeviste motiver/kognitive disposisjoner.

Discursive consciousness

Practical consciousness

Unconscious motives/cognition

(Giddens 1984:7)

Giddens vektlegger at det ikke er barrierer mellom den praktiske og diskursive bevisstheten. Hvis det er noen barrierer finnes den mellom den diskursive bevissthet og det ubeviste, hvor ulike former for begrensninger kan finne sted (ibid). Det som er verdt å merke seg ved Giddens' teori, slik jeg ser det er et utstrakt tro på individets handling som bevisst. Agentene vet hva de gjør innenfor visse begrensninger. I den omtalte øvelsen i håndboken blir en slik forståelse av handling lagt til grunn. Det skilles ikke mellom handling og tanke. Hvis jenta føler ubehag, vil hun si klart ifra og gutten vil høre på henne og endre handlingsmønster. I øvelsen vil man endre praksis ved hjelp av en gruppediskusjon på femten minutter. Det er en helt annen forståelse av forholdet mellom kropp, seksualitet og bevissthet enn for eksempel Frigga Haug beskriver i sitt endringsarbeid (Haug 1987).

5.2.2 Det reflekseive kjønn

Håndboken har en forståelse av kjønnsrelasjonen som at kvinner har makt på noen områder og menn på andre. Synspunktene er å finne igjen i Giddens' bok "Intimitetens forandring" (1992). Han anerkjenner at kvinner fortsatt mangler makt på mange av samfunnets områder, men vil vise at mens kvinner har utviklet og endret seg har menn stått på stedet hvil. Hans begreper for å beskrive den nye kjønnsrelasjonen er "plastisk seksualitet" og "rene forhold". Den plastiske seksualiteten er en relasjon hvor den seksuelle nytelse i seg selv er målet, ikke reproduksjon eller kjærlighet. Plastisk seksualitet henger sammen med begrepet rene forhold, som er en beskrivelsen av idealforholdet. Idealforholdet er en likverdig relasjon mellom en mann og kvinne, som de begge har et genuint ønske om å være i. Den er ikke et resultat av økonomisk nødvendighet eller av et sosialt stigma ved å være singel, men fordi de har lyst. Denne

beskrivelsen av endring henger sammen med Giddens' forståelse av det selvreflekterende moderne menneske. Det ligger et reflektert valg til å bli i relasjonen. I et samfunn som verdsetter den følelsesmessige valgkompetansen er det menn som kommer tapende ut, ifølge Giddens:

I stedet burde vi si at mange menn er ude av stand til at konstruere en fortelling om selvet der tillader dem at forlige sig med en stadig mer demokratisk og omorganisert privatlivssfære (Giddens 1994:119).

Siden kvinner har mer følelsesmessig kompetanse fortolker også Giddens menns vold i nære relasjoner ikke som i et uttrykk for makt, men avmakt.

Med andre ord skyldes en stor del av mennenes seksuelle voldsanvendelse i høyere grad skyldes usikkerhet og utilstrekkelighet enn umerkelig fortsettelse av patriarkalsk dominans. Vold er en destruktiv reaktion på den dalende kvindelige meddelaktighet (ibid:124-125).

Ifølge Giddens er mannens makt bygget på kvinners føyelighet. Dermed er makten mulig å endre og den har allerede endret seg. Giddens setter spørsmålsteget ved om den vedvarende patriarkalske maktordningen er mulig å forene med et syn på maskulinitet som et tapsprosjekt. For han virker det som om likestillingsprosjekt har brakt oss dit hen at kvinner fortsatt har økonomisk fattigdom, mens menn har følelsesmessig fattigdom. Menn har i økende grad en underkommunisert frustrasjon. Giddens mener problemet er at talspersoner for de ulike posisjoner vil hevde hver sin rett til å være det verdige offeret, og beskyldte det andre kjønn for ikke å ta inn over seg sitt eget kjønns lidelser (ibid:148).

Det er nok noe i denne samfunnsdiagnosen. De frustrerte unge mennene som jeg beskrev i kapitel to kan ses som talspersoner for mannen som seksuelt offer. Giddens' kjønnsforståelse er også å finne igjen i håndboken. Gutter blir utsatt for vold offentlig, mens jenter blir utsatt for vold privat. Uten at jeg vil gjøre meg til talsperson for kvinner som offer, er det dog flere sider ved Giddens' teori som jeg har problemer med. For det første er det lite empiri knyttet til påstandene om de dramatiske endringene i kjønnsrelasjonen som han beskriver. Hvor mange lever i "rene forhold"? Hvor utbredt er den "plastiske seksualiteten"? Betyr et ideal om et likestilt samliv at det er slik? Det har skjedd endringer i de seksuelle kjønnsrollene i løpet av de siste 20 årene, og kvinner oppfører seg likere menn på det seksuelle feltet. (Pedersen og Samuelsen 2003). Men hvordan kan kvinners "makt" på det seksuelle feltet forstås samtidig som seksualisert vold mot kvinner er vårt største menneskerettighetsproblem¹⁷?

---

¹⁷ Ifølge Amnesty International Norge er vold mot kvinner det største menneskerettighetsproblemet i Norge. (www.amnesty.no)

Den utstrakte troen på det selvrefleksive mennesket er å finne igjen i håndboken. Sosial endring skal skje gjennom gruppediskusjon, hvor enhver blir forstått som ansvarlig for sine handlinger, og maktrelasjonen mellom kjønnene blir ikke diskutert. Men finnes den aktøren som kan bedømme handlinger objektivt og se de realistiske resultatene av dem? I Giddens' teori er ikke aktøren situert i den sosiale verden, men fristilt fra den. Aktøren blir forstått som en autonom bedømmer av situasjonen. Denne forståelsen av forandring har særlig blitt møtt med kritikk for ikke å ta hensyn til de prerefleksive rutiner som sitter i kroppen (Adkins 2004). Giddens' teorier bør diskuteres opp mot i hvor stor grad av selvrefleksivitet den enkelte aktør har i det moderne samfunn. Hans tankegang kan være et utslag av en skolastisk fordom – som er Bourdieus (1999) begrep for akademikers vektlegging av tankens kraft. Bourdieu mener at deres klassebakgrunn og utdanningskapital har gitt akademikere analyseverktøyer som de hevder alle er i besittelse av.

Et relevant spørsmål vil være hvor bevisste er for eksempelvis unge jenter er som seksuelle aktører. Willy Pedersen antagelse er at jenter er mer bevisste som seksuelle aktører enn gutter blir referert i håndboken . Det blir fulgt opp av påstanden om at unge kvinner anvender både femininitet og maskulinitet, mens menn er forvist til en mer og mer dysfunksjonell maskulinitet. Denne forståelsen er å finne i Giddens' kjønnsteori. Hvilken mulighet har unge jenter og gutter til å utfordre kjønnsstereotyper? Hvor mye tilpasser de unge jentene seg til de rådende strukturene? Og er utførelsen av femininitet bevisste og selvrefleksive handlinger eller kroppsliggjorte strukturer, og kan femininitet forstås som enten eller? Dette er spørsmål som vanskelig besvares uten grundige empiriske undersøkelser, og med et bedre utviklet teoretisk forståelse av kjønnspekt.

5.3. Reaksjonene sitter i kroppen

!sett grenser legger vektlegger kroppens reaksjoner. En av årsakene til det var kurslederens erfaringer av forskjellen mellom teori og praksis i forhold til egen grensesetting. Det er en annen måte å angripe problemet på enn gruppediskusjoner om kommunikasjonssvikt. Teorigrunnlaget til *!sett grenser* og forståelsen av endring er grunnleggende forskjellig fra håndboken . *!sett grenser* mener seksuell trakassering er et uttrykk for kjønnspekt og ikke bare den enkeltes fordommer. Hovedvekten i kursvirksomheten er på endring av kroppens vaner og reaksjonsevne i forhold til seksuell trakassering. Denne sammenligningen viser hva ulike teoretiske apprat kan gjøre for forsøkene på å endre praksis, som bringer meg til konklusjonen.

6. Konklusjon – kjønnsmakt og endring

6.0 Innledning

Jeg har i denne oppgaven forsøkt å vise hvilke forståelser av kjønnsmakt og sosial endring som ligger til grunn for endringsarbeid mot seksuell trakassering blant ungdom. Denne problemstillingen har sendt meg på søken i den feministiske og sosiologiske teorien om kjønnsmakt og sosial endring. Seksuell trakassering er et kjønns spesifikt problem. Det rammer jenter og gutter ulikt og kan også ta form som mobbing. Hvorfor ler jenter når de blir utsatt for noe de ikke liker? Hvorfor er det å bli kalt "homo" det verste for en gutt? Seksuell trakassering må kyttes til en diskusjon om kjønn og makt.

6.1 Kjønnsmakt - en forutsetning

Lesningen av Likestillingscenteret håndbok for lærere viser at det ikke er en selvfølge å problematisere forhold mellom kjønn og makt. Mot bakgrunn av så vel teori og empiri hevder jeg dog at en kjønnsmaktsforståelse må legges til grunn i forebyggende arbeid mot seksuell trakassering. Hvis man ikke gjør det, kan det i verste fall kan det føre til en opprettholdelse av status quo og til at seksuell trakassering ikke blir forhindret eller problematisert. Jeg hevder med andre ord en forutsetning for forebyggende arbeid mot seksuell trakassering at maktrelasjonen mellom kjønnene blir problematisert og belyst.

6.2 Kjønnsmakt – en utfordring

Men hvilken kjønnsmaktsforståelse skal legges til grunn? Flere feministiske teorier, blant dem Catharine MacKinnons begrepsapparat er ikke tilstrekkelig for å beskrive maktrelasjonen mellom kjønnene. I tillegg har radikalfeministiske teoretikere problemer med å beskrive endring. Forebyggende arbeid mot seksuell trakassering må basere seg på en teori om kjønnsmakt som noe fleksibelt. Det vil si en teori som anvender en strukturell kroppsliggjort maktforståelse, men som åpner opp for endring. Så lenge feministiske teorier om kjønnsmakt ikke kan beskrive forandring, vil mulighetene til å overse maktrelasjonen mellom kjønnene i forebyggende arbeid også øke. Kan det være en av grunnene til hvorfor håndboken ikke problematisere kjønn og makt?

En annen utfordring er å se andre underordningsmekanismer som heteronormativitet, etnisitet og klasse i sammenheng med kjønn. I arbeid mot seksuell trakassering vil det være forskjeller mellom jentene og mellom guttene. Hvis ikke ulikhetene tas med i betraktning, vil

de ikke da være med på å reprodusere og bekrefte en hvit heteroseksuell middelklassefemininitet? Det er klart at all forskning ikke kan ta for seg alt, men i det forebyggende arbeidet mot seksuell trakassering vil man med fordel kunne trekke på teorier om heteronormativitet. På hvilke måter sameksisterer seksuell trakassering og homofobi – og på hvilke måter kan det forebygges?

Siden seksuell trakassering fungerer som en kjønnsdisiplinerings mekanisme – fungerer det kanskje også som en heteroseksuell disiplineringsmekanisme. Erfaringene fra kurslederne viste hvordan den hegemoniske maskuliniteten måtte utfordres for å skape rom for endring. *!sett grenser* kjønnsmaktsforståelse er knyttet til en radikalfeministisk rammeverk, men erfaringene fra kurs og kursenes interaktivitet åpner opp teorien. Kurslederne fikk ikke bare sine forventninger om seksuell trakassering bekreftet. De ble også utfordret.

6.3 Kroppen bærer maktens merke

!sett grensers endringsarbeid er en spesiell type kroppsarbeid. Det holder ikke bare med en refleksjon om hvor grensene går. Pierre Bourdieus begrep om habitus og Frigga Haugs teorier om kroppens sosialisering til underordning, understrekker at endring må foregå gjennom praksis. Anthony Giddens' teorier om det moderne menneskets refleksivitet står i motsetning til et slikt syn på endring. Likestillingssenterets håndbok kan se ut til å være inspirert av Giddens forståelse av endring. Jeg har kommet fram til at en overdrevet tro på refleksivitet ikke vil fange opp maktmekanismene mellom kjønnene. Ikke minst siden reaksjonsevnen på seksuell trakassering sitter i kroppen, og ikke bare i hodet. Når en teori ikke kan forklare problemet, kan den heller ikke være et utgangspunkt for å finne en løsning.

6.4 Kjønnsmakt og endring

Det trengs mer kunnskap om seksuell trakassering blant ungdom – både når det gjelder omfang og konsekvenser. Særlig hadde det vært nyttig å se på sammenhenger mellom mobbing og seksuell trakassering. Det er også nødvendig å utarbeides bedre teorier for å se på forholdet mellom kjønn, seksualitet og makt. Et forebyggende arbeid mot seksuell trakassering kan ikke være basert på ”moralpanikk” over jenters bare mager eller homoseksuelle menns utsvevende seksuelle liv. Det trengs et endringsarbeid for å fremelske ulike måter å gjøre kjønn på i forebyggende arbeid mot seksuell trakassering.

Oppgaven inneholder 34842 ord

Referanser:

- Adkins, Lisa (2004), "Reflexivity: Freedom or Habit of Gender?" I: Lisa Adkins og Beverley Skeggs, red., *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell.
- Ambjørnsson, Fanny (2003), "Kom nu hora, så går vi!". I *Bang*, 2:12-18
- Ambjørnsson, Fanny (2004), *I en klass for seg*. Stockholm: Ordfront.
- Bäckman, Maria (2003), *Kön och Känsla*. Göteborg: Makadam Förlag.
- Beavoir, Simone de (2001), *Det annet kjønn*. Oslo: Pax.
- Bercusson, Brian og Anni Weiler (1999), *European foundation for the improvement of living and working conditions*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1999
- Bourdieu, Pierre (2000), *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, Pierre (1999), *Meditasjoner*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, Pierre (1995), *Distinksjonen – en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax
- Bourdieu, Pierre og Loïc Waquant (1993), *Den kritiske ettertanke*. Oslo: Samlaget.
- Bourdieu, Pierre (1990), *The logic of practice*. Cambridge: Polity press.
- Brantsæther, Marianne C (1992), "Seksuell Trakassering – tidligere forskning". I: Marianne C. Brantsæter og Karin Widerberg, red., *Sex i arbeid(et) i Norge*. Oslo : Tiden forlag
- Braaten, Eva Sigrid, (2004) "Er det normalt?" : en studie av forståelsen av seksualitet på www.klara-klok.no. Hovedoppgave i sosiologi - Universitetet i Oslo. Oslo: E.S. Braaten.
- Bråten, Beret (2004), "Dagens feminister – superindividualister?". I *NIKK-magasinet* nr. 2, 27-29.
- Butler, Judith (1999), *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York : Routledge.
- Carstensen, Gunilla(2004), *Sexuella trakasserier finns nog i en annan värld – konstruktioner av ett (o)giltigt problem i akademien*. Eslöv: Gondolin
- Connell, Robert.W (1995), *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Cornell, Drucilla og Seyla Benhabib (1984), *Feminism as critique*, Cambridge: Polity Press.
- Cornell, Drucilla (2000), "Pornography's Temptation". I: Drucilla Cornell red., *Feminism and pornography*. Oxford: Oxford University Press,

- Della Porta, Donatella og Mario Diani (1999), *Social movements – an introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Duncan, Neil (1999), *Sexual Bullying - gender conflict and the pupil culture in secondary schools*. London/New York: Routledge.
- Giddens, Anthony (1984), *The Constitution of society: Outline of the Theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1990), *The consequences of Modernity*. Stanford, Calif: Stanford University press.
- Giddens, Anthony (1994), *Intimitetens forandring*. København: Hans Reitzels forlag.
- Ellingsæther, Anne Lise (1999), "Patriarkatet. Teori og kritikk". I: Fredrik Engelstad red., *Om makt: teori og kritikk*. Oslo: Gyldendal forlag
- Ericsson, Kjersti (1999), *Søstre, kamerater!*. Larvik: Røde fane.
- Fraser, Nancy og Axel Honneth (2003), *Redistribution or recognition*, London: Verso.
- Fasting, Kari og Jorunn Sundgot-Borgen (2000), *Kvinner, eliteidrett og seksuell trakassering*. Oslo: Olympiatoppen, Kvinneprosjektet.
- Fitzgerald, Louise F, Suzanne Swan og Vicki Magley (1997), "But Was it Really Sexual Harassment?: Legal, Behavioral, and Psychological Definitions of the Workplace Victimization of Women". I William O'Donohue red., *Sexual harassment: theory, research, and treatment*. Boston: Allyn and Bacon.
- Halsaa, Beatrice og Harriet Holter (1996), *Hun og han: kjønn i forskning og politikk*. Oslo: Pax
- Haug, Frigga (1987), *Female sexualization: a collective work of memory*. London: Verso.
- Hagemann, Gro og Klas Åmark, "Fra "husmorskontrakt" til "likestillingskontrakt" – Yvonne Hirdmans genusteori". I: *Om makt: teori og kritikk*, Fredrik Engelstad red. Oslo: Gyldendal forlag
- Halsaa, Beatrice (1981), "Hva med patriarkatet? Maktutredningen – keiserens nye klær!". I Kristian Andenæs, Tom Johansen og Thomas Mathiesen red., *Maktens ansikter : perspektiver på makt og maktforskning*, Oslo: Gyldendal forlag.
- Hirdman, Yvonne (2001), *Genus : om det stabila föränderliga former*. Stockholm: Liber.
- Holter, Harriet (1992), "En hersketeknikk på arbeidsorganisasjonen?". I: Marianne C. Brantsæter og Karin Widerberg, red., *Sex i arbeid(et) i Norge*. Oslo : Tiden forlag
- Haavind, Hanne (2000), *Kjønn og fortolkende metode : metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Ingraham, Chyrs (1996), "Ch. 8: The Heterosexual Imaginary: Feminist Sociology and theories of gender". I: Steven Seidman red., *Queer Theory/Sociology*, Blackwell Publishers.

Jeffner, Stina (1997), "Liksom våldtäkt, typ" : om betydelsen av kön och heteroseksualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt. Uppsala: Uppsala University.

Johansson, Vicki (2001), "Där kjønnsmakten ändras". Umeå: Borea Bokförlag, ,

Johansson og Langell (1997), Sexuella trakasserier mellom elever i grundskolan, Examensarbete ved Pedagogiska institutionen i Örebro.

Kullenberg, U. og B. Ehrenlans(1996), STOPP för sexuella trakasserier!. (Rapport nr 2). Stockholm: Elevrådsenheten.

MacKinnon, Catharine A (1979), *Sexual harassment of working women: a case of sex discrimination*. New Haven: Yale University Press.

MacKinnon, Catharine (1987), *Feminism unmodified: discourses on life and law*. Cambridge: Harvard University Press.

MacKinnon, Catharine (1993), *only words*, Cambridge: Harvard University Press.

Meisfjord, Arna (2005), "Kjønnsrelatert mobbing i skolen. Utfordringer for lærerprofesjonen.". Nesna: Biblioteket ved Høgskolen i Nesna.

Menckel, Eva og Eva Witkowska (2002), *Allvar eller på skämt?*, Stockholm: Arbeidslivsinstituttet.

Molloy, Gunilla (2003), "“Han slår mig, men jeg bryr meg inte”. NIKK magasin nr.2, 21-23

Moi, Toril (1991), "Appropriating Bourdieu: Feminist theory and Pierre Bourdieu's sociology of culture". *New Literary history: A journal of theory and interpretation*. John Hopkins University Press, nr. 22 (4)

Mossige, Jan og Trond Waage (2002), "Hva i all verden er mobbing?", *Skolepsykologi*, nr. 5:3-13.

Mossige, Svein (2001), "Ungdoms holdninger til seksuelle krenkelser og overgrep : ungdommers oppfatning av barn som legitime mål for seksuelle handlinger. Oslo: NOVA. Bind nr: 16

Paludi, Michele A (1997), "Sexual Harassment in Schools". I William O'Donohue red., *Sexual harassment: theory, research, and treatment*. Boston: Allyn and Bacon.

Pedersen, Willy og Sven Ove Samuelsen (2003), "Nye mønstre av seksualadferd blant ungdom", *Tidsskriftet for Norsk Lægeforening*, 21: 3006-3009

Pedersen, Willy, Camilla Jordheim Larsen og Sveinung Sandberg (2004), "“Hvis hun er fornøyd, så blir jeg det også” – unge menn, maskulinitet og seksualitet", *Sosiologisk tidsskrift*, 4: 300-319.

Pedersen, Willy og Camilla Jordheim Larsen (2005), Bytte, kjærlighet, overgrep : seksualitet blant ungdom i randsonen. Oslo: NOVA-rapport (trykt utg.) Bind nr: 10/05.

Røhnebæk, Foseide, Sunnby, Nærum og Tellum, Hore eller homo – en rapport om seksualisert trakassering blant ungdom (2005). Oslo: Likestillingssenteret, Humanistisk Prosjektsemester, vår 2005

Silverman, David (2001), Interpreting qualitative data, London: Sage publications.
Skard, Torild (1977) Halve jorden : Innføring i kvinnepolitikk. Oslo: Sosialistisk opplysningsforbund. Studiebok.

Skeggs, Beverley (1997), Formations of class and gender: becoming respectable. London: Sage

Skeggs, Beverley (2004), "Introducing Pierre Bourdieu's analysis of class, gender and sexuality". I: Lisa Adkins og Beverley Skeggs, red., Feminism after Bourdieu. Oxford: Blackwell.

Skjeie, Hege og Mari Teigen (2003), Menn imellom: mannsdominans og likestillingspolitikk. Oslo: Gyldendal akademisk.

Sundnes, Anita E. Carson (2003), Kamp om ordet : en fortolkende studie av seksuelle skjellsord blant ungdom. Oslo: Universitetet i Oslo,

Sørensen, Rønnaug og Sissel Frøberg (1992), Stopp seksuell trakassering på jobben. Oslo: Tiden forlag.

Sørensen, Rønnaug (1992), "Det går på verdigheten løs!". I: Marianne C. Brantsæter og Karin Widerberg, red., Sex i arbeid(et) i Norge. Oslo: Tiden forlag

Tenden, Edle Bugge (2002), "En ubehagelig grense". I: Kjønnssretteferdighet, Catrine Holst (red). Oslo: Gyldendal forlag.

Telste, Kari (2003), "Bydamer og gatepiker". I Sosiologi i dag. nr 1:63-82

Widerberg, Karin (1992), "Vi og dem – et spørsmål om metode?". I: Marianne C. Brantsæter og Karin Widerberg, red., Sex i arbeid(et) i Norge. Oslo: Tiden forlag

Widerberg, Karin (1995), Kunnskapens kjønn: minner, refleksjoner og teori. Oslo: Pax forlag.

Widerberg, Karin (2003), "Norsk könsociologi – från problemorienterad empirism till poststrukturalistisk empirism? Några betraktelser från en "outsider within"". I Sosiologisk tidsskrift, Vol 11: 45-53.

Widerberg, Karin (2000), "Køn og samfund". I: Heine Andersen og Lars Bo Kaspersen red., Klassisk og moderne samfundsteori. København: Hans Reitzels Forlag.

Lover:

Likestillingsloven (<http://www.lovdatab.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/usr/www/lovdatab/all/nl-19780609-045.html&dep=alle&kort+,+titt=likestillingsloven&> (28.09.05))

Andre kilder:

<http://kilden.forskningsradet.no/c16880/artikkel/vis.html?tid=36737> (28.09.05).

Likestillingsbarometeret (2004). Oslo: Likestillingssenteret

Læringscenteret og Likestillingssenteret (2004), "Ungdom, film og kjønn – håndbok for lærere om likestilling". Oslo: Likestillingssenteret

JamÖ(2000), JamÖs handbok mot könsmobbing i skolan. Stockholm: Jakobsbergs Tryckeri AB.

Fett nr.1, 2005, "Klassedelt sexdebut". Intervju med Anne Karin Valle

<http://kjoenn.maktutredningen.no> (28.09.05)

Sånn er livet, NRK, 28.12.03